

Vilniaus universitetas
Filosofijos fakultetas
Klinikinės ir organizacinės psichologijos katedra

Justina Stasiūnaitė

Klinikinės psichologijos studijų programa
Magistro darbas

**Globos namuose gyvenančių paauglių autobiografinė
atmintis: gyvenimo istorijos kūrimas**

Darbo vadovė: lekt. dr. Danguolė Čekuolienė

Vilnius 2008

TURINYS

Santrauka	4
Summary	5
PRATARMĖ	6
ĮVADAS	7
1. Globos įstaigose gyvenančių vaikų ir paauglių asmenybės raidos ypatumai	7
1.1. Prieraišumo santykių formavimas ir jų pažeidimai	7
1.2. Pakartotinio trauminio patyrimo poveikis vaiko asmenybei	10
1.2.1. Kognityvinės, emocinės ir socialinės raidos pažeidimai	11
1.2.2. Psichologiniai mechanizmai, padedantys prisitaikyti smurtaujančioje šeimoje	12
1.3. Socialiniai pokyčiai ir artimų santykių užmezgimas	14
1.4. Tapatumo formavimasis	16
2. Autobiografinė atmintis ir gyvenimo istorijos kūrimas	18
2.1. Autobiografinės atminties samprata	18
2.2. Atminties subjektyvumas	19
2.2.1. Prisiminimų tikrumas ir tikslumas.....	20
2.2.2. Emocinių išgyvenimų ir trauminių patyrimų poveikis atminčiai.....	21
2.3. Autobiografinės atminties ir tapatumo jausmo sąsajos	23
2.4. Autobiografinių pasakojimų psichologinės funkcijos	24
2.4.1. Prasmės suteikimo funkcija	25
2.4.2. Tapatumo kūrimo funkcija.....	26
2.4.3. Socialinė funkcija	27
3. Tyrimo objektas, tikslas, uždaviniai	28
TYRIMO METODIKA	30
4.1. Tyrimo dalyviai	30
4.2. Tyrimo metodas ir eiga.....	30
4.3. Duomenų tvarkymas.....	31
REZULTATAI IR JŲ APTARIMAS	33
5.1. Gyvenimo istorijų struktūra.....	33
5.2. Tyrimo dalyvių gyvenimo istorijose vyraujančios temos	39

5.3. Gyvenimo istorijose išryškėjantis savojo „Aš“ vaizdas	48
5.3.1. Pateikiamos informacijos apie save rūšys.....	48
5.3.2. Dažniausiai pasakojimuose tyrimo dalyvių sau priskiriami vaidmenys.....	54
5.4. Tyrimo ribotumai ir pasiūlymai tolesniems tyrimams	57
5.5. Rezultatų praktinio panaudojimo galimybės	58
IŠVADOS	60
LITERATŪRA	61
1 priedas	66
2 priedas	67
3 priedas	68

Santrauka

Globos namuose gyvenančių paauglių autobiografinė atmintis: gyvenimo istorijos kūrimas

Tikėtina, jog dauguma globos įstaigose gyvenančių paauglių yra išgyvenę įvairių skausmingų patyrimų: smurtą, nepriežiūrą vaikystėje, patekimą į globos namus, kuris pažeidžia santykius su svarbiausiais žmonėmis ir atskiria nuo įprastos aplinkos. Neigiamas patyrimas vaikystėje apsunkina asmenybės raidą, formuoja savęs ir pasaulio suvokimą, gali neigiamai paveikti atmintį bei patyrimo integracijos procesus. Šiuo tyrimu siekiama kokybiškai patyrinėti globos namuose gyvenančių paauglių autobiografinius pasakojimus ir paanalizuoti, kaip gyvenimo istorijos struktūroje atsispindi patyrimo integracijos procesai, kokius patyrimo aspektus išryškina gyvenimo istorijose vyraujančios temos, kokią savęs vaizdą kuria globos namuose gyvenantys paaugliai pasakodami savo gyvenimo istorijas.

Tyrimo dalyvavo 8 globos namuose gyvenantys paaugliai (5 merginos ir 3 vaikinai), kurių amžius 16–18 m. Tyrimo metodas – pusiau struktūruotas interviu, kurį sudaro 2 dalys (Wengraf, 2004): 1) tyrėja užduoda vienintelį klausimą/skatinimą papasakoti savo gyvenimo istoriją, visus įvykius ir patyrimus, kurie buvo svarbūs tyrimo dalyviui. Kol jis/ji pasakoja savo gyvenimo istoriją, tyrėja neužduoda jokių klausimų, neįsiterpia į dalyvio pasakojimą; 2) tyrėja užduoda klausimus tyrimo dalyviui tik tomis temomis, kurias tyrimo dalyvis pamini pirmosios pokalbio dalies metu.

Atlikta kokybinė gautų tekstų analizė. Tyrimas parodė, jog tyrime dalyvavusių paauglių gyvenimo istorijų struktūra skiriasi: vieni pasakoja rišlios struktūros gyvenimo istorijas, kurios rodo patyrimo priėmimą ir integraciją; kitų tyrimo dalyvių gyvenimo istorijų struktūra nerišli, atsispindi trauminės atminties ypatumai: fragmentiškumas, esminių pasakojimo elementų, priežastinių ryšių, paaiškinimų trūkumas.

Pasakojimuose išryškėjo šešios svarbiausios temos, atspindinčios esminius globos įstaigose gyvenančių paauglių patyrimo aspektus: šeimoje patirtą smurtą, nesirūpinimą vaikystėje, šeimos narių santykius, artimų žmonių netektis, patekimą į globos namus ir gyvenimo juose ypatumus. Visose temose daugiausiai išryškėja neigiami patyrimo aspektai.

Tyrimo dalyviai daugiausiai save apibūdina per emocinių būsenų ir tarpasmeninių santykių kategorijas, labai mažai kalba apie savo asmenines savybes. Dažniausiai pateikiami neigiami savęs apibūdinimai. Tyrimo dalyviai save pristato dviejuose vaidmenyse: aktyvaus kovotojo (imasi veiksmų, kad įveiktų situaciją, suvokia pagalbos iš aplinkos galimybę) bei pasyvaus stebėtojo (nekovoja patys ir nesikreipia pagalbos į kitus).

Summary

Autobiographical Memory of Adolescents Living in Foster Home: the Creation of the Life Story

Most adolescents living in institutional foster care probably were subject to various severe experiences: violence and/or neglect in childhood, as well as placement in the care system that impinge their relationships with significant people and withdraw them from familiar surroundings. Negative experiences in childhood can affect personality development and the formation of concepts of self and the world, can have negative influence on memory and the integration of life experiences. The purpose of this research was to explore autobiographical narratives of adolescents living in foster home and to study how the structure of the life story reflects the integration of various life experiences, what aspects of experience are highlighted by the themes that emerge from autobiographical narratives and what conception of self do adolescent living in foster home present in their life stories.

8 adolescents (3 male, 5 female) living in foster home, aged 16–18, participated in the research. Semi-structured interview composed of two sessions (Wengraf, 2004) was performed: 1) interviewer asked single initial question to elicit autobiographical narrative (to tell the life story, all the events and experiences which were important to interviewee) and indicated that there would not be any interruptions or questions; 2) interviewer asked for elaboration on topics that had been raised in the first session.

Qualitative analysis of interview transcripts was done. Results show that the structure of the life stories of research participants differ: some stories have coherent structure that shows the acceptance and integration of experiences; others lack coherence and reflect the peculiarities of traumatic memory – they are fragmented, they lack of essential parts of the story, causal relations and explanations.

Six main themes emerged from autobiographical narratives: domestic violence, neglect in childhood, family relationships, bereavement of a close person, placement in foster home and living in it. The themes reflect vital aspects of experiences of research participants and are usually negative.

Most research participants describe themselves through the spheres of emotional states and interpersonal relationships, but information about their personal traits is scarce. Usually the descriptions of self are negative. Research participants present themselves in two opposite roles: active fighters (take some action to cope with the situation, understand the possibility to get help from outside) and passive observers (do not attempt to cope themselves and do not ask for help).

PRATARMĖ

Lietuva priskiriama šalims, pasižyminčioms dideliu institucijose globojamų vaikų skaičiumi. Šiuo metu Lietuvoje be tėvų globos auga apie 14 tūkstančių vaikų, iš kurių 6 tūkstančiai globjami įvairiose institucijose (Vaiko teisių padėtis Lietuvos stacionariose globos ir ugdymo įstaigose, 2006). Remiantis Statistikos departamento duomenimis, per metus tėvų globos netenka vidutiniškai apie 3 tūkstančius vaikų ir šis skaičius nemažėja.

Patekimas į globos namus pažeidžia reikšmingiausius santykius vaiko gyvenime – santykius su tėvais. Vaikas patiria ir daugybę kitų praradimų – neretai suardomi santykiai su broliais ir seserimis, nutrūksta bendravimas su kiemo ir klasės draugais. Vaikas atskiriamas ne tik nuo žmonių, tačiau ir nuo aplinkos, kurioje augo ir prie kurios buvo pripratęs. Be to, didelė dalis vaikų, gyvenančių globos įstaigose, dar prieš patekdami valstybės globon savo šeimose ilgai kentė smurtą, prievartą ir/ar nepriežiūrą. Tokia vaikystės patirtis neišvengiamai apsunkina vaiko asmenybės raidą, formuoja savęs ir kitų žmonių suvokimą bei požiūrį į savo gyvenimą.

Kiekvienas paauglys stengiasi sukurti vientisą idėją, kas jis buvo, yra ir kuo taps. Šis procesas dažnai tampa kruopščiu savo praeities tyrinėjimu, stengiantis perdirbti prisiminimus taip, kad jie tiktų dabartinio identiteto kontekste (Waites, 1997). Į praeitį žvelgiama ieškant atsakymų į svarbius klausimus apie save, keliant hipotezes apie gyvenimo prasmę. Mūsų gyvenimo istorija mums patiems ir kitiems jos besiklausantiems žmonėms pasako, kas mes iš tikrųjų esame, papasakoja, koku būdu tapome tokiais, kokie esame dabar.

Neigiamas patyrimas vaikystėje giliai įsirežia į atmintį ir gali paskatinti neigiamą savęs bei supančio pasaulio suvokimą. Intensyvios emocijos gali labai paveikti įvykių prisiminimą, o ir patys žmonės dažnai stengiasi išstumti iš atminties skausmingus įvykius, norėdami išvengti intensyvių neigiamų išgyvenimų. Šiuo tyrimu siekiama paanalizuoti globos namuose gyvenančių paauglių autobiografinius pasakojimus ir patyrinėti, kaip jie susieja įvairius gyvenimo įvykius ir patyrimus į savo gyvenimo istoriją, kokios temos labiausiai išryškėja jų autobiografiniuose pasakojimuose, kaip jie suvokia save ir ankstesnių patyrimų poveikį savo asmenybei. Ši tema labai plati, apima daugybę aspektų, nuo trauminio patyrimo įtakos atminčiai bei asmenybės raidai apskritai, iki tapatumo formavimosi ir savęs apibrėžimo paauglystės laikotarpiu, todėl pasirinktas kokybinis tyrimo metodas, stengiantis pagilinti supratimą apie globos namuose augančių paauglių savęs suvokimą ir požiūrį į savo gyvenimą bei praplėsti žinias apie įstaigose globojamų paauglių patyrimą ir išgyvenimus.

ĮVADAS

1. Globos įstaigose gyvenančių vaikų ir paauglių asmenybės raidos ypatumai

XX a. itin sustiprėjo susidomėjimas, kokią poveikį psichinei sveikatai daro vaiko globos ankstyvaisiais metais kokybė (Bowlby, 1987). Daugybė atliktų tyrimų parodė, jog sveikai individo raidai ankstyvuojamą periodu būtina išgyventi artumą, šilumą bei nenutrūkstamus santykius su mama ar kitu ją pakeičiančiu žmogumi. Deja, ne visi vaikai yra rūpestingai prižiūrimi ir gyvena savo šeimose. Dėl įvairių priežasčių, pavyzdžiui tėvų netekties, nepriežiūros, smurto ar išnaudojimo jie gali atsidurti globos įstaigose. Ilgai buvo klaidingai tikima, jog vaiko perkėlimas iš namų į globos įstaigą padės jam užsimiršti ir pradėti gyvenimą iš naujo. Manoma, jog kuo blogesnė buvo situacija namuose, tuo lengviau jam bus priprasti naujoje vietoje ir pamiršti skausmingus išgyvenimus.

Remiantis Statistikos departamento pateikiamais duomenimis Lietuvoje per 2006 metus į globos įstaigas pateko 3006 vaikai. Dauguma globos namuose gyvenančių vaikų turi tėvus – tik vienas iš trylikos yra našlaitis (Vaiko teisių padėtis Lietuvos stacionariose globos ir ugdymo įstaigose, 2006). Trys dažniausios vaiko patekimo į globos įstaigą priežastys yra: tėvams neterminuotai arba laikinai ribota tėvų valdžia bei tėvų nesirūpinimas vaiku, netinkamas jo auklėjimas. Dėl šių priežasčių į globos įstaigas patenka daugiau nei 70 procentų jose gyvenančių vaikų. Lietuvos Respublikos Civiliniame kodekse numatomos tokios tėvų valdžios apribojimo priežastys: kai tėvai (tėvas ar motina) vengia atlikti savo pareigas auklėti vaikus, piktnaudžiauja tėvų valdžia, žiauriai elgiasi su vaikais, daro žalingą įtaką vaikams savo amoraliu elgesiu arba nesirūpina jais.

Atsižvelgiant į pateiktą informaciją, atrodo tikėtina, jog vaikai ir paaugliai, patenkantys į globos namus, susiduria su daugybe sunkumų jau nuo ankstyvos vaikystės: jie ne tik išgyvena daug svarbių pasikeitimų bei praradimų, patiria motinos deprivaciją, tačiau dar gyvendami su savo šeimomis neretai kenčia smurtą, prievartą, nepriežiūrą. Tokiomis sąlygomis jie turi ne tik kovoti už išlikimą, tačiau ir spręsti įvairias asmenybės raidos užduotis.

1.1. Prieraišumo santykių formavimas ir jų pažeidimai

Kūdikiai iš prigimties yra socialios būtybės. Stern (1985) teigimu socialinė sąveika vyksta net ir atliekant fiziologinę reguliaciją. Tokių uždavinių kaip maitinimas ar migdymas atlikimą lydi tėvų

socialinis elgesys: supimas, lietimas, raminimas, kalbėjimas ir t. t. Šis tėvų elgesys yra atsakas į vaiko elgesį, kuris didžiąja dalimi taip pat yra socialus: verkimas, šypsojimasis, įdėmus žiūrėjimas.

Kūdikų socialumo idėjai pritaria ir J. Bowlby (1969). Jo sukurta prieraišumo teorija teigia, jog toks vaiko elgesys kaip verkimas, žiūrėjimas, kontakto siekimas yra skirtas motinos artumui užtikrinti. Ypatingas ryšys, kuris susiformuoja tarp motinos ir kūdikio yra vadinamas prieraišumu. Prieraišumas suteikia kūdikiui saugumo jausmą, kuris įgalina jį tyrinėti pasaulį, ir skatina emocinį, socialinį ir kognityvinį vystymąsi.

Patyrimo reprezentavimas psichikoje. Ankstyvasis bendravimas su prieraišumo asmeniu yra reprezentuojamas psichikoje. Bowlby (1969) šias reprezentacijas vadina vidiniais darbiniais modeliais apie save ir kitus. Šie modeliai apima ir lūkesčius, įsitikinimus bei emocinius vertinimus. Vidinio darbinio modelio sukūrimas visiškai priklauso nuo prisirišimo objekto prieinamumo. Jei prisirišimo objekto darbinis modelis siejamas su šaltumu, atstūmimu, tuomet sukuriamas ir atitinkamas savojo „Aš“ modelis, skatinantis asmenį laikyti save nemylimu ir beverčiu. Darbinių modelių gali būti daug: jie sukuriami skirtingiems žmonėms, skirtingoms situacijoms. Prisirišimo patirtį vaikystėje vėliau žmonės naudoja santykiuose su kitais žmonėmis, tai yra, jie bando elgtis ir vertinti situaciją taip, kaip tai darė prisirišimo laikotarpiu. Vis dėlto, nors gana sunkiai, tačiau naujos patirties veikiamas asmuo gali pakoreguoti susiformavusius vidinius darbinius modelius.

Stern (1985) taip pat kalba apie patyrimo reprezentavimą psichikoje. Jo teigimu vaikas labai anksti pradeda klasifikuoti savo vidinį pasaulį, tai yra psichinio gyvenimo imperatyvas. Čia esminė sąvoka yra epizodinė atmintis. Epizodas yra mažas, bet ištasas, nuoseklus patirties gabalėlis. Kai įvyksta du ar daugiau epizodų, turinčių pastebimų panašumų ir tik nedidelių skirtumų, formuojasi generalizuotas epizodas – generalizuotas individualizuotas prisiminimas, susijęs su asmeniniais lūkesčiais. Tas epizodas nebe specifinis prisiminimas, o tam tikrų prisiminimų abstrakcija – daugybė panašių prisiminimų „suvidurkinami“ ir tampa prototipu (Stern vadinamu RIGu). Ypač svarbūs yra epizodai, kuriuose užfiksuota tarpasmeninių sąveikų patirtis. Tokie epizodai yra taip pat vidurkinami ir reprezentuojami ikiverbališkai. Kuomet aktyvuojamas buvimo su kuo nors prototipas (RIGas), kūdikis susiduria su sužadintu partneriu. Sužadintas partneris – tai buvimo su kūdikį prižiūrinčiu žmogumi patirtis, kuri gali kilti sąmoningai ar už sąmoningumo ribų. Tai ne tikslus praeities įvykio atsiminimas, o tipiškas tam tikrų atsitikimų pavyzdys. Nors šie prototipai yra pamažu atnaujinami remiantis nauja patirtimi, tačiau kuo daugiau tam tikros patirties sukaupta tam tikrame RIGe, tuo mažiau nauja patirtis įtakos jo pokytį.

Prieraišumo santykių pažeidimai. Jokia institucija negali suteikti vaikui tiek saugumo ir meilės, kiek jam reikia (Bowlby, 1987). Patekimas į globos namus psichologų dažnai laikomas

traumuojančiu, nes pažeidžia santykius su reikšmingiausiais žmonėmis vaiko gyvenime. Vaikas išgyvena netektį – jaučiasi bejėgis, jo jausmai apmiršta, pasireiškia depresijos simptomai, neseniai įgytų įgūdžių regresas (Raslavičienė, Zaborskis, 2002). Patekimas į globos įstaigą labai stipriai paveikia vaiko priklausymo/susietumo jausmą. Emociškai vaikai tai neišvengiamai suvokia kaip tėvų atstūmimą ar bausmę ir tai suduoda stiprų smūgį jų savigarbai. Daugumos vaikų įsitikinimai apie patekimą į globos namus yra labai prieštaringi ir neatitinka tikrovės. Dėl patekimo į globos namus vaikai linkę kaltinti save ar socialinius darbuotojus, tačiau ne tėvus, kurie neretai juos apleidžia, naudoja fizinį ir emocinį smurtą (Hunter, 2002).

Daugelis vaikų gina savo tėvus ir tai būtina jų prierašumui išsaugoti (Hunter, 2002). Labai nedaug vaikų iki tol būna saugiai prisirišę prie savo tėvų. Prisirišimas prie tėvų, kurių elgesys dažnai neprognozuojamas, chaotiškas, agresyvus, negali būti saugus (Steele, 2006). Vaikai išgyvena intensyvią nerimastingą priklausomybę nuo smurtaujančių ar nerūpestingų tėvų ir iš tokios priklausomybės kur kas sunkiau išsivaduoti nei tos, kuri susiformuoja esant saugiam prierašumui.

Egeland ir Carlson (2004) teigimu, kuo daugiau vaikas yra skriaudžiamas, tuo labiau jis prisiriša prie jį skriaudžiančios figūros. Biologiškai apspręsta, kad išsigandę vaikai siekia tėvų, tačiau kai tėvai kartu yra ir baimės šaltinis, vaikai atsiduria neišsprendžiamoje situacijoje. Kartu negalėdamas ir siekti tėvų, ir nuo jų bėgti, vaikas išvysto selektyvaus dėmesio nukreipimo gebėjimus arba išmoksta staiga pakeisti savo būseną. Vaikas turi sugebėti pats nusiraminti intensyvaus sužadavimo būsenoje, nors jo savireguliacijos sugebėjimai tuo metu nėra pakankamai išvystyti ir priklauso nuo diadinės reguliacijos. Tokioje situacijoje augantys vaikai sunkiai gali išvystyti adaptyvias įveikos strategijas, nes jie tarsi atskiria, izoluoja tam tikrus patyrimo aspektus ir dėl to negali suformuoti vientisų savęs ir kitų žmonių reprezentacijų. Taip susiformavę sąveikų ir emocinės reguliacijos mechanizmai dažniausiai funkcionuoja ir suaugus (Egeland, Carlson, 2004).

Hunter (2002) pažymi, jog daug jaunuolių pasineria į sau žalingą ar pavojingą elgesį. Taip šie jaunuoliai pasąmoningai siekia save nubausti. Normali reakcija į smurtinį elgesį yra pyktis ir noras atkeršyti (Herman, 2006). Vaikai, su kuriais buvo blogai elgiamasi, kaltina save dėl tėvų nesugebėjimo jų mylėti, tiki, jog jie neverti meilės ir rūpesčio. Vaikai, kurie patyrė prievartą ar nepriežiūrą, negali atskleisti įniršio ir agresijos savo skriaudėjams, nes bijo visiško jų atstūmimo. Todėl tokie paaugliai laiko pyktį savyje ir jį išreiškia per savęs kaltinimą, baudimą ar žalojimą (Hunter, 2002).

Psichologiniai motinos deprivacijos padariniai. Situaciją, kuomet kūdikis nepatiria prierašumo santykių, Bowlby (1987) vadina motinos deprivacija. Šis terminas buvo taikomas gana skirtingoms sąlygoms ir aplinkybėms apibūdinti, tačiau jas sieja vienas esminis veiksnys – nepakankamas bendravimas tarp motinos ir vaiko (Ainsworth, 1987). Daugelio metų tyrimai parodė,

kad motinos deprivacija kūdikystėje bei ankstyvoje vaikystėje neigiamai veikia vaiko raidą tiek deprivacijos metu, tiek ir kurį laiką po jos. Itin intensyvi ir ilgalaikė motinos deprivacija gali turėti labai sunkių ir negrįžtamų padarinių, tačiau jie skiriasi priklausomai nuo vaiko amžiaus, kada jis patyrė deprivaciją, deprivacijos trukmės ir intensyvumo. Be to, vienas svarbiausių deprivacijos komponentų yra atsiskyrimas nuo vaikai svarbaus žmogaus, taigi kaip deprivacija paveikia vaiką taip pat priklauso nuo to, ar yra žmogus, bent iš dalies galintis pakeisti vaikui motiną. Bowlby (1987) pabrėžia, jog situacija, kuomet nėra vieno žmogaus asmeniškai besirūpinančio vaiku, yra itin sudėtinga. Deja, tokia situacija vis dar dažna įvairiose globos įstaigose.

Motinos deprivacija ypatingai paveikia kai kuriuos procesus, o kiti gali likti išvis ar beveik nepažeisti (Ainsworth, 1987). Iš intelektinių procesų labiausiai pažeidžiami yra kalba ir abstrahavimas, o kalbant apie asmenybės procesus, kaip labiausiai pažeidžiami išskiriami gebėjimas sukurti ir išlaikyti gilius ir prasmingus tarpasmeninius santykius bei gebėjimas kontroliuoti impulsus siekiant ilgalaikių tikslų. Manoma, jog tai, kokie procesai yra pažeidžiami, priklauso nuo vaiko amžiaus, tiksliau nuo jo raidos stadijos. Pavyzdžiui, deprivacija pirmaisiais metais kur kas labiau nei vėlesniu laikotarpiu, paveikia kalbos vystymąsi bei abstraktaus mąstymo formavimąsi (o netiesiogiai ir intelekto koeficientą).

Motinos deprivacija ilgai buvo siejama su intelektinio vystymosi sulėtėjimu, sustiprėjusiu išsiskyrimo nerimu, „bejausmio charakterio“ (sociopatiškos asmenybės) formavimusi (Ainsworth, 1987). Rutter (1979) analizavo nuo 1972 metų darytų tyrimų motinos deprivacijos tema rezultatus. Jo teigimu, tyrimų rezultatai patvirtina deprivacijos svarbą ir žalingą poveikį vaiko psichologiniam vystymuisi. Deprivaciją galime laikyti priežastiniu veiksniu, sukeliančiu ūminio streso sindromą, protinį atsilikimą, elgesio sutrikimus, bejausmiškumą (psichopatiją) ir kai kuriuos kitus sutrikimus. Vis dėlto, derėtų atsižvelgti į tai, jog deprivacija yra daugialypė, veikia per skirtingus psichologinius mechanizmus, todėl vertinant deprivacijos poveikį būtina atsižvelgti į daugybę asmeninių bei situacijos veiksnių.

1.2. Pakartotinio trauminio patyrimo poveikis vaiko asmenybei

Dauguma vaikų, gyvenančių globos namuose, yra patyrę tam tikrų traumų. Tai gali būti vienintelis įvykis (pavyzdžiui, vieno iš tėvų mirtis), tačiau dažniau vaikai patiria daugybines traumas, tokias kaip ilgalaikis seksualinis ar fizinis smurtas, nuolatinis globos įstaigų keitimas ir pan. (Kenrick, 2006a). Kaip jau minėta, Lietuvoje į globos įstaigas vaikai dažniausiai patenka, nes jų tėvams neterminuotai arba laikinai ribojama tėvų valdžia (remiantis Statistikos departamento pateikiamais

duomenimis 2006 m.) dėl vengimo atlikti savo pareigas auklėti vaikus, piktnaudžiavimo tėvų valdžia, žiauraus elgesio su vaikais, žalingos įtakos vaikams savo amoraliu elgesiu arba nesirūpinimo vaikais (Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas). Remiantis šia informacija, atrodo labai tikėtina, jog dar gyvendami su savo šeimomis dauguma vaikų galėjo išgyventi pasikartojantį trauminį patyrimą.

1.2.1. Kognityvinės, emocinės ir socialinės raidos pažeidimai

Nėra tikslaus ir vienareikšmiško smurto šeimoje apibrėžimo: tai gali būti fizinė agresija, įvairūs gąsdinimai, grasinimai, seksualinė ar psichologinė prievarta. Nors ne visose šalyse smurtas šeimoje apibrėžiamas kaip nusikaltimas, vis dėlto jis gali padaryti didžiulę žalą vaiko kognityvinei, emocinei ir socialinei raidai. Ghate (2000) teigimu, statistiškai šeima yra viena pavojingiausių vietų vaikui.

Abromaitienės ir Liaudinskienės (2004) atlikto tyrimo rezultatai rodo, kad smurtą šeimoje patyrusiems vaikams dažniausiai priskiriamos tokios savybės, kaip išsiblaškytas, liguistas aktyvumas, abejingumas, priekabumas, pagiežingumas, polinkis meluoti. Mokykloje jie dažniau apibūdinami kaip nedrąsūs ir įsitempę, pasižymintys nervingomis manieromis (dūsavimu, nagų kramtymu ir pan.), laikomi kitokiais. Tokie vaikai dažnai turi ir bendravimo problemų, jiems sunku susirasti draugų, jie nesutaria su savo bendraamžiais, bendraamžiai jų šalinasi, su jais bendrauja nenoriai. Neretai šeimoje skriaudžiami vaikai patys smurtauja ir kelia konfliktus, todėl yra kitų nemėgstami, vaikų tarpusavio santykiuose vyrauja įtampa.

Pasikartojantis trauminis patyrimas taip pat siejamas su emocijų reguliacijos sutrikimais (Luxenberg, Spinazzola, van der Kolk, 2001). Smurtaujančiose šeimose augantys vaikai labai greit susijaudina, perdėtai reaguoja į stresines situacijas ir dažnai nerimastingai reaguoja į neutralius stimulus. Be to, jiems sunkiau save nuraminti ir stengdamiesi įveikti kilusias neigiamas emocijas jie labiau linkę pasinerti į saviDestruktyvų elgesį, tokį kaip savęs žalojimas, valgymo sutrikimai, narkotikų vartojimas, kompulsyvus seksualinis elgesys.

Pakartotinį intensyvų traumavimą patiriantys vaikai neretai kaip įveikos mechanizmą naudoja disociaciją, tai yra, skausmingą patyrimą atskiria nuo kasdienio įprasto sąmoningumo lygmens. Tam tikra informacija jiems tampa sunkiai ir tik protarpiais pasiekiamą, dėl to jie gali tapti ypač užmaršūs, atrodyti lyg užsisvajoję ir pan. (Luxenberg, Spinazzola, van der Kolk, 2001).

Nedarniose šeimose augantiems vaikams kiekvienoje visuomenėje reikia didelio dėmesio bei rūpesčio. Skirtingose šalyse atlikti tyrimai rodo, kad smurtą patiriantys vaikai pasižymi didesne psichologinių ir elgesio sunkumų rizika. Remiantis Didžiokienės ir Žemaitienės (2005) atlikto tyrimo duomenimis, smurtą šeimoje patyrę vaikai sunkiau suvokia savo ir kitų žmonių emocinius išgyvenimus, agresyviai elgiasi su bendraamžiais, jiems būdinga silpna savikontrolė bei neigiami

emociniai išgyvenimai. Fizinį smurtą patyrusių vaikų psichologinė savijauta daug blogesnė negu to nepatyrusių jų bendraamžių: jie dažniau jaučiasi vieniši, nelaimingi, pasižymi silpna vidine darna ir menku savęs vertinimu.

1.2.2. Psichologiniai mechanizmai, padedantys prisitaikyti smurtaujančioje šeimoje

Smurto persmelktoje aplinkoje vaikui iškyla grėsmingas uždavinys – prisitaikyti. Resick (2001) pabrėžia, jog pasikartojantis trauminių įvykių patyrimas vaikystėje yra itin žalingas, nes veikia asmenybės raidą ir tiesiogiai, ir netiesiogiai. Pavyzdžiui, ankstyvoje vaikystėje traumų patyrusių vaikų įveikos įgūdžiai yra prastesni, taigi jie sunkiau gali susidoroti ir su vėliau patiriamais trauminiiais įvykiais ar krizinėmis situacijomis. Be to, paprastai patyrus vienkartinę traumą, pavojus baigiasi ir prasideda gijimo procesas, o šeimoje, kur smurtaujama prieš vaiką, jis atsiduria nuolatiniam pavojuje.

Prisitaikymas prie nuolatinės grėsmės reikalauja pastovaus budrumo. Vaikai smurtinėje aplinkoje išsiugdo ypatingus gebėjimus greitai išvysti joje pavojaus ženklus. Jie ypač prisiderina prie savo engėjo vidinių būsenų, atpažindami jas pagal veido išraiškos, balso, kūno kalbos pasikeitimus. Tokia nežodinė komunikacija tampa visiškai automatiška ir dažniausiai vyksta už sąmoningo suvokimo ribų. Aukomis tapę vaikai išmoksta reaguoti, net nesugebėdami pavadinti ar identifikuoti pavojaus signalų, skatinančių juos reaguoti į pavojų. Pastebėję pavojaus ženklus, tokie vaikai dažnai bando pabėgti iš namų, nes saugumo jausmą jie sieja ne su žmonėmis, o su konkrečia vieta, savo slėptuve. Kai kurie smurtą patiriantys vaikai stengiasi tapti kuo mažiau pastebimi, vengia atkreipti į save dėmesį, sustingdami vietoje, susigūždami. Tad ir būdami nuolatinėje per didelio autonominio jaudinimo būsenoje, jie privalo išlikti tylūs ir nejudrūs. To padarinys yra „sustingusio budrumo būseną“, būdinga smurtą patyrusiems vaikams (Herman, 2006).

Dažnai vaikai bando nuraminti smurtautoją mechaniškai paklusdami (Herman, 2006). Tai duoda paradoksalių rezultata: viena vertus, vaikai patiki visišku savo bejėgiškumu ir beprasmybe priešintis, kita vertus, tokiu būdu vaikai siekia įgyti bent šiek tiek situacijos kontrolės vieninteliu jiems įmanomu būdu – būnant geriems, įrodant savo ištikimybę ir paklusnumą.

Dar vienas mechanizmas, padedantis vaikui prisitaikyti chaotiškoje smurto kupinoje aplinkoje yra neigimas. Vaikui lengviau galvoti, kad smurto nebuvo, smurtą laikyti paslapyje net nuo savęs. Tam vaikai pasitelkia įvairias priemones: atvirą neigimą, minčių nuslopinimą, daugybę disociacinių reakcijų (Herman, 2006). Vaikas, prieš kurį nuolat smurtaujama, turi susikurti tai pateisinančią teoriją. Jis dažnai padaro išvadą, jog šito priežastis yra jo neišvengiamas ydingumas. Tokį paaiškinimą vaikas susikuria anksti ir tvirtai jo laikosi, nes tik tai padeda išsaugoti vilties, prasmingumo ir kontrolės jausmą. Jei vaikas blogas, tuomet jo tėvai geri. Jei jis blogas, jis gali pasistengti būti geras. Savęs

kaltinimas neprieštarauja normalioms ankstyvosios vaikystės mąstymo formoms, kuriose „Aš“ laikomas atskaitos tašku visiems kitiems įvykiams. Taip pat tai neprieštarauja bet kokio amžiaus traumotų žmonių mąstymui, kuomet jie stengiasi išvelgti savo kaltę, bandydami paaiškinti tai, kas įvyko. Tačiau ilgalaikio smurtavimo aplinkoje nesuteikiama galimybė pakoreguoti polinkio save kaltinti, jis tik dar labiau stiprinamas.

Nors vaikas jaučiasi paliktas ir apleistas, jis privalo rasti būdą, kaip išsaugoti viltį ir prasmę. Kad išsaugotų tikėjimą tėvais, vaikas turi atmesti pirmutinę ir akivaizdžiausią išvadą, kad dėl jo situacijos kalti tėvai. Kad pasiektų šio tikslo vaikas griebiasi įvairių psichologinių mechanizmų, kurių dėka smurtas arba išstumiamas iš sąmoningo suvokimo srities bei atminties tarsi jo visai nebūtų, arba sumažinamas, pateisinamas, už jį atleidžiama. Nepajėgdama pakeisti nepakeliamos realybės, auka pakeičia ją savo sąmonėje (Herman, 2006). Gana dažnai naudojamas gynybos mechanizmas yra skėlimas, kuomet vaikai visiškai atskiria tai, kas gera ir kas bloga. Skėlimas dažnai naudojamas idealizuotam biologinių tėvų įvaizdžiui išsaugoti (Kenrick, 2006a). Neatsižvelgiant į tikrąją situaciją, tėvams priskiriamos tik teigiamos savybės, o neigiamos savybės projektuojamos į kitus žmones.

Kenrick (2006a) aprašo pagrindinius gynybos mechanizmus, naudojamus į globos įstaigas dėl apleistumo ar smurto patekusių vaikų ir paauglių. Projekcijos mechanizmas yra ypatingai svarbus ir dažnai naudojamas: smurtą patyrę vaikai savyje laiko daug pykčio ir agresijos, kurių negali pripažinti ar išreikšti savo tėvams, dėl to šiuos jausmus neretai projektuoja kitiems žmonėms. Projekcinė identifikacija taip pat dažnai naudojama globos įstaigose gyvenančių vaikų. Šis mechanizmas pradeda funkcionuoti labai anksti ir jei tėvai toleruoja vaikų identifikacijas, vaikai patys pamažu ima toleruoti intensyvius patyrimus, geba suprasti ir išvelgti prasmę juose. Deja, dažnai vaikų, prieš kuriuos smurtaujama, tėvų psichologinė būseną nėra pakankamai stipri atlaikyti vaikų projekcijas, dėl to vaikai net užaugę naudoja šį mechanizmą atsikratyti nepakeliamų neigiamų išgyvenimų.

Smurtą patiriantis vaikas turi išsaugoti pasitikėjimą to nevertais žmonėmis, rasti saugumą nesaugiose situacijose, kontroliuoti gąsdinamai neprognozuojamą aplinką. Be to, Graham-Bermann (1996) atlikto tyrimo rezultatai rodo, jog smurtaujančiose šeimose vaikai nerimauja ne tik dėl savęs, tačiau ir dėl kitų šeimos narių, dažniausiai dėl mamos, sesers ar brolio. Buvo išskirti du pagrindiniai vaikų, augančių smurtaujančiose šeimose, nerimo šaltiniai: nerimavimas dėl šeimos nario pažeidžiamumo bei nerimavimas dėl šeimos nario daromos žalos. Vaikų, augančių smurtą patiriančiose šeimose, nerimo lygis buvo aukštesnis lyginant su vaikais, kurių šeimose nebuvo naudojamas smurtas.

Herman (2006) teigimu, daugelis smurtą patiriančių vaikų viliasi, kad užaugę pabėgs nuo smurto, nuo jo išsilaisvins. Tačiau asmenybė, kurią suformavo prievarta, nepasiruošusi tinkamai prisitaikyti prie suaugusiojo gyvenimo. Smurtą patyręs asmuo lieka neišsprendęs pagrindinių

pasitikėjimo, autonomijos, iniciatyvos problemų. Paauglystės ir ankstyvo suaugusiojo amžiaus tarpsnio uždavinių tokia asmenybė imasi stabdoma deformuotų kognityvinių bei atminties procesų, fragmentiško savęs vaizdo bei nesugebėjimo kurti pastovius santykius.

1.3. Socialiniai pokyčiai ir artimų santykių užmezgimas

Paaugliai susiduria su vis daugiau aplinkos reikalavimų, keičiasi jų santykiai šeimoje bei už jos ribų. Gyvenimo eigoje asmens socialiniai bei šeimyniniai santykiai suteikia pagrindą emociniam saugumui bei gerovei vystytis (Glover, Burns, Butler, Patton, 1998). Artimų santykių už šeimos ribų siekimas ir užmezgimas yra vienas iš svarbiausių paauglystės uždavinių. Santykiai su bendraamžiais tampa vis artimesni, kartu paaugliai praleidžia vis daugiau laiko. Paaugliams itin svarbu išgyventi socialinio susietumo ir priklausymo jausmus. Glover ir kolegų (1998) atliktas tyrimas parodė, jog paaugliai, neišgyvenantys susietumo jausmo (teigiantys jog nėra žmogaus, kuriuo jie gali pasitikėti, kuriam gali išsikalbėti, kuris labai gerai juos pažįsta), 2-3 kartus dažniau patiria depresijos simptomų nei tie, kurie jų patiria.

Patekimas į globos namus suardo svarbiausius vaiko santykius ir labai stipriai pažeidžia jo susietumo, priklausymo jausmą. Kalbant apie paauglių, patyrusių daugybę išsiskyrimų, atstūmimų ar kitų trauminių įvykių, santykių formavimą, derėtų prisiminti Bowlby (1969) vidinių darbinių modelių bei Stern (1985) RIGų sąvokas. Kaip jau minėta skyrelyje *1.1. Prieraišumo santykių formavimas ir jų pažeidimai*, ankstyvasis bendravimas su svarbiausiais kūdikiu besirūpinančiais asmenimis yra reprezentuojamas vaiko psichikoje. Ir darbinių modelių, ir RIGų sąvokos apima lūkesčius, įsitikinimus ir emocinius vertinimus. Šios sąveikos nereprezentuoja vieno konkretaus įvykio, tačiau yra tarsi prototipas, pavyzdys, „pasufleruojantis“ vaikui, kas toliau vyks tam tikruose santykiuose. Vidiniai darbiniai modeliai bei RIGai leidžia asmeniui susidaryti išankstinę nuomonę apie tai, kaip vystysis tam tikri santykiai, tačiau paprastai tai vyksta žmogui sąmoningai to nesuvokiant (Music, 2006).

Prieraišumo santykių perkėlimas į kitus artimus santykius. Remiantis prieraišumo teorija, vaikystėje susiformavę prieraišumo santykiai paauglystėje yra perkeliama į kitus artimus santykius. Tracy, Shaver, Albino ir Cooper (2001) atliktas tyrimas patvirtino prieraišumo teorijos prielaidas – nesaugių, nerimastingų paauglių romantiški santykiai buvo kupini atstūmimo ir pažeminimo baimių. Jie dažniau romantiškus santykius kurdavo tik todėl, kad partneris parodydavo teigiamą susidomėjimą jais. Tuo tarpu, saugius prieraišumo santykius sukūrusių paauglių romantiški santykiai paauglystėje pasižymėjo teigiamu požiūriu į save ir partnerį bei gera savijauta dėl tarpasmeninio artumo. Saugiai prisirišę paaugliai apskritai yra labiau linkę užmegzti rimtus, palaikančius santykius ir dėl to turi

daugiau galimybių išmokti reikšmingų dalykų santykiuose: artumo, pasitikėjimo, bendravimo, kompromisų ieškojimo.

Stresas ir įtampa, kuriuos paauglys patiria, gali būti labai svarbūs ir paveikti jaunuolio gebėjimą susidoroti su paauglystės metu kylančiomis raidos užduotimis (Glover, Burns, Butler, Patton, 1998). Smurto ir prievartos patyrimas vaikystėje seniai siejamas su nesugebėjimu pasitikėti kitais žmonėmis bei didesne tikimybe vėl išgyventi kokius nors trauminius patyrimus. Tokie žmonės tarsi „užsimerkia“ ir nepastebi pavojaus signalų: savo pačių nerimo, pykčio, išskaudinimo jausmo, supratimo, jog kitas žmogus elgiasi visiškai netinkamai (Luxenberg, Spinazzola, van der Kolk, 2001). Herman (2006) taip pat teigia, jog trauminį patyrimą vaikystėje išgyvenę žmonės dažniau tai patiria ir vėliau gyvenime. Smurto aukoms itin sunku nubrėžti saugias ir adekvačias ribas bendraujant su kitais. Daugumai buvusių aukų trūksta efektyvios savisaugos, jos sunkiai įsivaizduoja save aktyvaus atlikėjo ar pasirinkti galinčio asmens vietoje. Mintis, jog galima pasakyti „ne“ emociniams tėvo, sutuoktinio, mylimojo ar autoritetą įkūnijančios figūros reikalavimams, jiems praktiškai neįsivaizduojama. Jų polinkis juodinti save ir idealizuoti tuos, prie kurių prisiriša, apsunkina sugebėjimą spręsti. Automatinis, dažnai neįsisąmonintas įprotis paklusti padaro smurto auką itin pažeidžiamą, o disociacinis gynybinis stilius neleidžia sąmoningai ir tiksliai įvertinti pavojų.

Dalton III, Frick-Horbury ir Kitzmann (2006) atliktas tyrimas taip pat patvirtina, jog paauglių santykiai su tėvais, bendraamžiais ir romantiškų santykių partneriu yra susiję su tėvų elgesiu ir auklėjimu vaikystės metu. Vis dėlto, būtent tėvo auklėjimas vaikystėje buvo labiausiai susijęs su romantiškų santykių kokybe paauglystės metu. Smurto vaikystėje aukos bijo vėl būti apleistos ir išnaudotos, jos ilgisi globos, saugumo ir rūpinimosi, todėl neretai ieško galingų autoritetinių figūrų, galinčių pasirūpinti jomis, jas globoti (Herman, 2006). Tačiau pasirinktas asmuo dažniausiai nesugeba išpildyti nerealistinių buvusios smurto aukos lūkesčių. Įprasti tarpasmeniniai santykiai nesunkiai gali išprovokuoti intensyvų nerimą, depresiją ar įniršį. Dėmesio trūkumas gali sužadinti prisiminimus apie visišką apleistumą ir nepaisymą vaikystėje. Be to, dažniausiai smurto aukoms trūksta verbalinių bei socialinių įgūdžių konfliktams spręsti, taigi jos dažnai išvysto intensyvių ir nepastovių santykių modelį.

Pasitikėjimo socialine aplinka pažeidimai. Traumų išgyvenimas labai susijęs su pasitikėjimo klausimu. Trauma dažnai visiškai sužlugdo pasitikėjimą socialine aplinka. Dėl socialinio atsiskyrimo trauminė atmintis praranda kontekstą (Waites, 1997). Skausmingas patyrimas tarsi niekur netinka ir tokio patyrimo prisiminimas žmogui sako, jog jis pats yra netinkamas, neprisitaikėlis. Sustiprėjęs gynybiškumas dar labiau atitolina auką nuo socialinio kontakto. Trauma gali pažeisti socialinę kontrolę ir iššaukti asocialų elgesį – įtūžį, agresijos protrūkius, kerštą – kuris atstumia žmones nuo aukos, daro

juos atsargesnius bendraujant. Traumos sukelti pokyčiai keičia žmonių požiūrį į auką, ir ji gali tapti svetima ne tik sau, bet ir aplinkiniams.

Nuolatinio smurtavimo prieš vaiką sąlygomis, kuomet vaiko prierašumas stipriai pažeistas traumos, jis sunkiai gali integruoti įvairius besivystančios savasties aspektus. Kai kurios savasties dalelės lieka neintegruotos, sąmoningai nesuvokiamos ir negali būti kontroliuojamos (Hunter, 2002). Fragmentacija tampa centriniu asmenybės organizavimo principu: kuriamos fragmentuotos ir savęs, ir kitų asmenų vidinės reprezentacijos, kurios neleidžia susiformuoti patikimam nepriklausomybės jausmui, tuo pačiu išsaugant susietumą su žmonėmis (Herman, 2006).

1.4. Tapatumo formavimasis

Paauglystės laikotarpiu kiekvienas paauglys turi išspręsti daugybę užduočių: susitaikyti ir priimti dėl lytinio brendimo vykstančius fiziologinius ir kūno pokyčius, suprasti tam tikrus savo kognityvinius ir emocinius pasikeitimus (vystosi abstraktesnis hipotetiškas mąstymas, atsiranda emocijų, susijusių su seksualumu bei santykių pasikeitimu), pasirinkti sau tinkamą vaidmenį visuomenėje (Lerner, 2002). Visi šie pokyčiai yra susiję su svarbiausiu paauglystės uždaviniu – naujo savasties jausmo formavimu – savasis „Aš“ turi būti peržiūrimas ir iš naujo apibrėžiamas atsižvelgiant į įvykusius biologinius, psichologinius bei socialinius pokyčius (Lerner, 2002).

Psichologijoje tapatumo sąvokos esmę pirmas išsamiai aprašė Erikson (1968). Jis teigia, jog paauglystė yra reikšmingas periodas identiškumo konsolidacijai. Vientisos idėjos, kas asmuo buvo, yra ir kuo taps integracija yra pagrindinis paauglystės uždavinys. Nors tapatumo raida vyksta visą gyvenimą, tačiau šis procesas ypač intensyvus paauglystės laikotarpiu. Autoriaus nuomone, introjektuoti kitų žmonių vaizdiniai atlieka paruošiamąjį darbą brandesniems tapatumo procesams. Vaikystėje buvimas panašiu į žmones, kurie patinka, jų vaidmenų ir vertybių perėmimas atspindi identifikacijos mechanizmą, kaip priemonę struktūruoti savastį. Paauglystėje formuojasi brandesnis tapatumas, kuomet paauglys, atsižvelgdamas į savo interesus, sugebėjimus ir vertybes, dalį vaikystės identifikacijų priima, o dalį atmeta. Tapatumo formavimasis apima vaikystės identifikacijų sintezę: iš jų sudaroma nauja tapatumo konfigūracija, kuri remiasi ankstyvosiomis identifikacijomis, tačiau nėra tik jų suma.

Vystantis tapatumui paauglys stengiasi apibrėžti, kas jis yra, ieško vientisos idėjos, apimančios tai, kas jis buvo, yra ir kuo taps. Nors įvairių autorių teorijose tapatumo formavimosi procesas aiškinamas skirtingai, tačiau daugelis autorių laikosi nuomonės, jog ankstyvoji patirtis labai susijusi su šiuo procesu. Pavyzdžiui, Blos (cit. pg. Kroger, 2004) tapatumo formavimąsi apibūdina kaip antrąjį

individuacijos procesą, kurio metu paaugliai turi įveikti vaikišką tikėjimą tėvų visagalybe ir sukurti tokią jų vaizdinį, kuris patenkintų paauglio poreikį jausti individualumą bei atskirumą. Šis autorius išskiria dar tris svarbias paauglystės užduotis: vaikystės traumų perdirbimą, ego tęstinumo užtikrinimą (formuojant savo požiūrį į praeitį, dabartį ir ateitį) bei lytinio tapatumo suformavimą. Remiantis Blos teorija, šių užduočių integruotas išsprendimas žymi paauglystės pabaigą.

Tam, kad galėtų adaptyviai funkcionuoti pasaulyje žmogus turi turėti gana aiškų savęs apibrėžimą (Lerner, 2002). Kaip psichologinis fenomenas savastis yra integruota prisiminimų, žinių ir elgesio visuma. Dauguma paauglių tampa labai susirūpinę savojo „Aš“ apibrėžimu. Šis procesas dažnai tampa ir kruopščiu savo praeities tyrinėjimu, stengiantis perdirbti prisiminimus taip, kad jie tiktų dabartinio identiteto kontekste. Tokiame savojo „Aš“ konstravimo procese prisiminimų perdirbimas padeda sustiprinti tęstinumo ir kontrolės jausmą (Waites, 1997).

Tapatumo konsolidacija yra sudėtingas uždavinys kiekvienam paaugliui, tačiau ypatingai sunkus jis gali tapti tiems, kurie vaikystėje išgyveno smurtą, nepriežiūrą ar patyrė kitų traumų (Waites, 1997). Kad paauglys jaustųsi laimingas, jo savęs vaizdas turi būti teigiamas. Bendrai veikdami, šeima, mokytojai bei bendraamžiai gali skatinti tiek teigiamą, tiek ir neigiamą asmens vaizdo formavimąsi (Vaičiulienė, 2004). Nuolatinio smurtavimo prieš vaiką sąlygomis, kad išsaugotų prisirišimą prie tėvų, vaikas priima į save smurtautojo blogį, įsitikina savo ydingumu, save niekina ir išgyvena kaltę bei gėdą (Herman, 2006). Gilus įsitikinimas savo ydingumu tampa branduoliu, aplink kurį formuojasi prievarta patiriančio vaiko tapatumas. Nesvarbu, ką jis nuveiktų ar pasiektų, tai nesuteikia jam daugiau vertės jausmo, nes viso to pasiekusį „Aš“ jis vertina kaip netikrą, neautentišką.

Vaikas, patiriantis nuolatinį smurtą ar nepriežiūrą, negali susikurti nuoseklaus savęs vaizdinio su savomis vertybėmis ir trūkumais, kuriuos įstengtų toleruoti. Tokių vaikų savęs vaizdiniai dažniausiai nelankstūs, išpūsti, suskaldyti (Herman, 2006). Vaikai, prieš kuriuos smurtauojama, gali suvokti save tarsi padalintą į dalis, neturinčias sąryšio jau vaikystėje, ypač jei kaip pagrindinį įveikos mechanizmą naudojo disociacijos mechanizmą (Waites, 1997). Vaikas, kuris visą gyvenimą kūrė atskiras savasties dalis, paauglystėje gali ne integruoti jas į vientisą identitetą, o dar labiau sustiprinti ribas tarp atskirų savasties dalių, sąmoningai ar pasąmoningai atskiriant vaikišką „Aš“ nuo paaugliško arba suaugusio „Aš“. Tokie paaugliai gana dažnai suformuoja fragmentišką savastį, kurios dalys tarpusavyje menkai susijusios. Herman (2006) teigimu, fragmentacija gali tapti centriniu asmenybės organizavimo principu, kuris trukdo įprastai žinių, atminties, emocinių būsenų bei kūno patyrimų integracijai. Savasties fragmentacija ypač apsunkina identiteto integraciją. Hunter (2002) teigimu, vaikai, kurie stipriai pažeisti traumos, sunkiai gali integruoti įvairius besivystančios savasties aspektus. Kai kurios savasties dalelės lieka neintegruotos, sąmoningai nesuvokiamos ir negali būti kontroliuojamos.

Tapatumo jausmas yra glaudžiai susijęs su informacijos apie save apdorojimu ir asimiliavimu (Neimeyer, Metzler, 1994). Visi žmonės aktyviai „dirba“ su savo gyvenimo prisiminimais suteikdami jiems asmeninę prasmę (Polkinghorne, 1996). Dauguma paauglių ypač susidomi autobiografinės atminties tyrinėjimu. Vieni smulkiai aprašo savo prisiminimus bei ateities viltis dienoraščiuose, kiti išitraukia į nesibaigiančias diskusijas su bendraamžiais apie tai, kokie jie buvo, yra ir kokiais taps (Waites, 1997).

2. Autobiografinė atmintis ir gyvenimo istorijos kūrimas

Autobiografinė atmintis mokslininkų imta tyrinėti palyginti neseniai, nes sugebėjimas prisiminti asmeninį patyrimą dažniausiai bendrinėje kalboje ir yra suprantamas kaip atmintis. Tačiau psichologijoje atmintis yra skirstoma į daugybę tipų: pagal išlaikymo ilgį (ilgalaikė/trumpalaikė), jutimus (regimoji, girdimoji ir t.t.), koduojamos informacijos tipą (semantinė, motorinė ir t.t.). Kiekviena atminties rūšis veikia pagal savus dėsnius ir pasižymi skirtingomis savybėmis (Draaisma, 2004). Autobiografinė atmintis taip pat veikia pagal savus dėsnius. Iškyla daug klausimų: kodėl neatsimename, kas vyko mūsų gyvenime iki trijų metų? Kodėl net per ilgą laiką negalime pamiršti kai kurių labai skaudžių įvykių savo gyvenime? Kiek tiksliai galime prisiminti gyvenimo įvykius ir kaip jų prisiminimą veikia intensyvūs jausmai?

Sunku įsivaizduoti asmenybės, neturinčios autobiografinės atminties, egzistavimą. Be adekvačiai funkcionuojančios autobiografinės atminties mes negalėtume žinoti, kas esame mes, kas yra kiti žmonės, koks yra gyvenimas ir ko mes iš jo tikimės. Be jos mes negalėtume reguliuoti savo gyvenimo – mūsų poreikiai galėtų būti visiškai normalūs ir sveiki, tačiau dėl vidinių resursų ir patyrimo trūkumo būtų labai sunku juos patenkinti (Bruhn, 1990).

2.1. Autobiografinės atminties samprata

Įvairūs autoriai pateikia skirtingus, nors daugeliu aspektų panašius autobiografinės atminties apibrėžimus. De Decker ir kt. (de Decker, Hermans, Raes, Eelen, 2003) autobiografinę atmintį apibrėžia kaip atmintį asmeniškai patirtiems įvykiams, kurie atsimenami kaip susiję su kitais įvykiais ir yra svarbūs savęs suvokimui, nes formuoja žmogaus gyvenimo istoriją.

Autobiografinę atmintį galime laikyti atminties aspektu, kuris suteikia tapatumą santykiuose su kitais žmonėmis ir pasauliu. Autobiografinėje atmintyje slypi informacija, kurią mes žinome apie save ir pasaulį. Tą informaciją galime padalinti į kelias sritis (Bruhn, 1990):

1. Savęs apibūdinimo informacija, kuri mums leidžia atsakyti į tokius klausimus kaip „Ar mėgsti ledus?“, „Kokia tavo mėgstamiausia spalva?“, „Ką tu manai apie tam tikrą politinę partiją?“. Ši informacija – vienas pagrindinių tapatumo jausmo šaltinių.

2. Emocinė atmintis, kuri atsakinga už mūsų emocinės patirties saugojimą. Ji taip pat padeda kontroliuoti nuotaiką: prisiminę ir stengdamiesi išlaikyti tam tikrus jausmus sukėlusius prisiminimus, mes galime ilgiau išlaikyti atitinkamą nuotaiką, arba, jei prisiminimas susijęs su priešingomis emocijomis – nuotaiką pakeisti.

3. Įvykių atmintis – didžiausias autobiografinės atminties komponentas, apimantis specifinių įvykių atsiminimą, bendrų gyvenimo įvykių atsiminimą bei trumpą, glaustą viso savo gyvenimo „santrauką“.

Autobiografinė atmintis yra ypatingai sudėtinga struktūra, apimanti daugybę gyvenimo epizodų bei faktines žinias, apibrėžiančias, kas yra kas. Waites (1997) teigimu, ji labai artimai susieta su identiškuoju bei savojo „Aš“ kaip vientiso ir tęstinio laike patyrimu. Atmintis nėra paprastas informacijos užkodavimas, išlaikymas ir atgaminimas, tai sudėtinga sąveika tarp asmeninių poreikių, motyvų ir sugebėjimų, kurie ir apsprendžia mūsų prisiminimus apie praeitį. Žmogaus psichika ir prisiminimai nėra paprasti reaktyvūs produktai, tai aktyvūs kūrėjai. Žmogaus prisiminimai turi motyvacinę reikšmę – jie valdo dėmesį, užkoduoja, tai, kas pastebima, valdo užkodavimo-atgaminimo procesus kurie paprastai ir vadinami „prisiminimu“.

2.2. Atminties subjektyvumas

Paprastai atmintis tyrinėjama, kaip bendra sąvoka neatsižvelgiant į atskiras asmenines istorijas. Tačiau individuali atmintis socialiai reguliuojama nuo pat gimimo (Waites, 1997). Pirmas socialinis atminties kontekstas yra šeima. Dar prieš atsirandant kalbai, vaikas mokosi stebėjimo, mąstymo ir elgesio, kuris vėliau ne tik formuoja jo prisiminimus, tačiau ir patį prisimenantį „Aš“. Mama dažniausiai yra pagrindinė globėja, ir viena jos funkcijų yra struktūruoti kūdikio atmintį. Emociniai atsakai yra pagrindinis veiksnys prisiminimų struktūravime. Prieraišumas suteikia emocinį kontekstą kuris tam tikrą patyrimą padaro prisimenamu. Sąveikaudamas su tėvais, užsiimdamas nuolat ta pačia veikla, kūdikis susidaro ne tik įvykių, tačiau ir žmonių, su kuriais bendrauja, vidines reprezentacijas (Bowlby, 1969, Stern, 1985). Einant laikui, bendravimo su tėvais patyrimas vis labiau internalizuojamas ir suteikia kūdikiui tęstinumo ir susietumo jausmą.

Tėvai formuoja vaiko prisiminimus tiek tiesiogiai, tiek ir netiesiogiai. Tai, ką kiti žmonės pastebi, į ką reaguoja, apie ką kalba, ką ignoroja, įtakoja besivystantį vaiko gebėjimą mąstyti. Dar

prieš išmokstant kalbėti vaikas jau yra mokomas kaip, kodėl ir ką jis turėtų atsiminti. Dėl skirtingos patirties žmonės išvysto skirtingus gebėjimus, suformuoja skirtingus įpročius, motyvaciją, susiduria su skirtingomis užduotimis gyvenime ir visa tai susiję su tuo, kokią informaciją jie labiau linkę prisiminti (Waites, 1997).

2.2.1. Prisiminimų tikrumas ir tikslumas

Prisiminimai nėra tik įrašai mūsų smegenyse, atmintis yra nuolat vykstantis procesas (Waites, 1997). Kas yra atsiminama konkrečiu momentu, gali būti jau kelis kartus pakeista atsižvelgiant į vykčius įvykius ir reakcijas. Net prisiminimai apie labai senus įvykius gali būti nesąmoningai pakeisti į naują istoriją. Selektyvūs procesai yra labai svarbūs ne tik konstruojant reprezentacijas, bet ir atgaminant prisiminimus. Bėgant laikui galime pasiekti praeitį tik per dabartinį jos vaizdavimą. Atsiminimas neišvengiamai priklauso nuo to, kas iš pradžių buvo pastebėta ir užkoduota, tačiau tai, kaip dabar matome praeitį taip pat priklauso nuo to, ką matome ir užkoduojame šiuo metu.

Bruhn (1992) teigimu viena pagrindinių klaidų daromų atminties tyrinėjimuose, yra klaidingas įsitikinimas, jog prisiminimai naudingi tyrimams tik tuomet, jei jie teisingi ir tikslūs. Jei žmogaus atmintis būtų kaip robotų, tuomet pateikiami faktai būtų tikslūs, o iškraipymai minimalūs. Be to, tokiu atveju visi žmonės panašią patirtį suvoktų ir interpretuotų vienodai. Akivaizdu, jog žmonėms tai netinka – jie auga skirtingose kultūrose, skirtingose šeimose, jų gyvenimo patirtis labai individuali ir savita, todėl žmonės suformuoja skirtingus požiūrius, vertybes ir, galiausiai, skirtingą pasaulio suvokimo būdą. Taigi, nieko nuostabaus, jog skirtingi žmonės suvokia bei prisimena tą patį įvykį labai skirtingai.

Nevisiškai sutampančius prisiminimus apie tą patį įvykį ar objektą gali pateikti ne tik skirtingi žmonės, tačiau ir tas pats žmogus skirtingais gyvenimo periodais. Einant laikui, informacija, kuri nebesutampa su žmogaus įsitikinimų sistema, yra pamirštama (Bruhn, 1992). Atlikus tyrimus su klientais terapijos pradžioje ir pabaigoje, gauti rezultatai parodė, kad prisiminimai, susiję su problemomis, kurias terapijos metu pavyko išspręsti, po terapijos jau buvo pamiršti ir žmonės juos neigė. Tiesa, Bruhn (1990) taip pat teigia, jog sakyti, kad tie prisiminimai yra visiškai pamirštami, nėra visai teisinga. Tiksliau būtų pasakyti, kad jie negali būti atgaminami, nes dabartinė žmogaus nuotaika ar požiūris, kurio jis laikosi, nesutampa su to prisiminimo nuotaika (ar tuometiniu požiūriu) ir dėl to prisiminimas yra blokuojamas.

Dar vienas dalykas, kuriuo domisi atminties tyrinėtojai – prisiminimų tikrumas. Kern, Belangee ir Eckstein (2004) teigia, jog žmonių sąmoningai sukurti prisiminimai yra ne mažiau vertingi, nei tikros jų patirties prisiminimas. Jie neretai yra validūs, nes tam, kad sukurtų neegzistuojantį prisiminimą,

žmogus naudojasi savo tuometine savita logika. Remiantis Buchanan, Kern ir Bell-Dumas (1991) atlikto tyrimo rezultatais, net 45 procentai specialiai sukurtų ir tikrų prisiminimų temų sutapo. Tyrėjai teigia, jog šie rezultatai rodo, kad net tuomet, kai žmogaus yra prašoma sukurti prisiminimą, jis tam tikru laipsniu į jį projektuoja savo gyvenimo stilių.

Atmintis yra nuo mažens formuojama ne tik biologinių procesų, tačiau ir artimiausių žmonių, supančios aplinkos. Nepriklausomai nuo žmogaus noro, skirtingais laiko momentais, skirtingos būsenos, skirtingomis aplinkybėmis tą patį prisiminimą žmogus gali atsiminti šiek tiek kitaip. Jau gana seniai domimasi, kokie veiksniai ir kaip gali paveikti žmogaus atmintį. Manoma, jog vieni svarbiausių faktorių yra stiprūs emociniai išgyvenimai bei trauminiai patyrimai.

2.2.2. Emocinių išgyvenimų ir trauminių patyrimų poveikis atminčiai

Daugybė įvykių gyvenime kelia žmonėms emocijas – džiaugsmą, liūdesį, pyktį, baimę. Emocijų poveikis atminčiai plačiai tyrinėjamas, tačiau dažniausiai tokie tyrimai apsiriboja emocijų supaprastinimu iki sužadavimo (Levine, Pizarro, 2006). Emocijas keliančių įvykių prisiminimų tyrimai yra labai svarbūs autobiografinės atminties supratimui, nes mūsų gyvenimą įtakojantys įvykiai, tai yra, įvykiai, kurie padaro mus tokius, kokie esame, yra prisimenami su emocijomis. Taigi siekiant suprasti, ką žmonės galvoja apie save, savo gyvenimą, savo asmeninę praeitį turime suprasti ir emocijas keliančius prisiminimus (Reisberg, 2006).

Atminties ir emocijų sąsajoms tyrinėti sukurta daugybė metodikų, tačiau daugelį tyrimų galima priskirti vienai iš dviejų grupių – tikrų įvykių prisiminimo arba laboratoriniams tyrimams. Tikrų įvykių prisiminimas dažnai tyrinėjamas, remiantis nusikaltimo aukų ir liudininkų pateikiamais pasakojimais. Nors tokie tyrimai labai svarbūs, tačiau jie turi ir nemažai trūkumų, pavyzdžiui, niekas nežino, kokios iš tikrųjų buvo įvykio aplinkybės, o skirtingų žmonių pasakojimai skiriasi. Be to, beveik neįmanoma įvertinti, kokio lygio sujaudinimą žmogus patyrė įvykio metu (Christianson, Safer, 1999). Todėl daug mokslininkų renkasi aplinką, kurioje įmanoma didesnė kontrolė ir atlieka laboratorinius tyrimus. Dažniau tiriamas neigiamų, o ne teigiamų emocijų poveikis atminčiai, nes tai turi svarbią praktinę reikšmę (pavyzdžiui, nusikaltimų aukų ar liudininkų pateikiamos informacijos patikimumui vertinti), be to, žmonių reakcija į neigiamus stimulus mažiau skiriasi nei į teigiamus, taigi yra lengviau jiems sukelti panašią neigiamą būseną, nei teigiamą.

Daugelio tyrimų rezultatai patvirtina emocijų ir atminties sąsajas. Žmonės labiau linkę prisiminti emociškai jaudinančią informaciją, nei neutralią ir kasdieninę, tačiau tai labiau susiję su teigiamomis emocijomis (Reisberg, 2006). Neigiamos patirties ir prisiminimų sąveika labai sudėtinga. Negalima teigti, jog stresas pablogina atmintį, arba atvirkščiai, kad dėl jo prisiminimai tampa detalesni,

tikslesni ar ilgiau išlieka atmintyje (Christianson, Safer, 1999). Kartais nemalonūs trauminiai įvykiai yra atgaminami labai sunkiai, o trauminė vaikystės patirtis gali būti prisiminta tik suaugus, arba užmiršta visam laikui, nepaisant to, ji gali stipriai paveikti žmogaus funkcionavimą – gali išsivystyti depresija, nerimas, disociacijos simptomai ir pan.

Pastaraisiais dešimtmečiais buvo itin susidomėta, kaip atmintį veikia emocinės reakcijos, kylančios kaip atsakas į smurtą ar traumą (Christianson, Engelberg, 2006). Mokslininkai jau seniai stengiasi sukurti teoriją, paaiškinančią savitas trauminės atminties savybes. Traumų prisiminimai dažnai būna labai ryškūs, aiškūs, detalūs, daug ilgiau išlieka atmintyje (Brewin, 2003). Iš kitos pusės, trauminė atmintis gali būti tarsi bežodė, statiška (Herman, 2006). Kartais žmonės negali kalbėti apie trauminius patyrimus, teigia nerandantys žodžių papasakoti tam, kas įvyko, negalintys to išreikšti kalba. Tai galima paaiškinti prielaida, jog trauminiai prisiminimai saugomi atskiroje atminties sistemoje nei kiti prisiminimai (Brewin, 2003). Ši sistema apima informaciją, gautą vykstant trauminiam įvykiui, į kurią nebuvo kreiptas sąmoningas dėmesys ir todėl ji nepasiekama verbalinei atminčiai. Ši atmintis informacijos nekoduoja verbaliai, taigi tokie prisiminimai gali neturėti ryšio su kitais autobiografiniais prisiminimais ir negali būti papildomi bendromis žmogaus žiniomis apie save ar pasaulį. Be to, tokie prisiminimai gana lengvai aktyvuojami situacinių stimulų, primenančių traumą, todėl juos sunku kontroliuoti.

Autobiografiniai prisiminimai, kurie negali būti išreikšiami kalba, raštu, per muziką, judesį, meną, literatūrą ar mokslą, kelia egzistencinį nerimą (Barclay, 1999). Nesugebėjimas prisiminti ir pasakoti autobiografinių prisiminimų lemia subjektyvų atitolimo nuo žmonių ir visuomenės patyrimą. Be to, gali būti išgyvenamas savasties fragmentacijos jausmas. Dėl to žmogui gali būti labai sunku priimti praeities patyrimą, suprasti dabartinės patirties prasmę, įsivaizduoti ateitį.

Itin svarbus vaidmuo potrauminių atminties sutrikimų tyrimuose skiriamas disociacijos mechanizmui (Waites, 1997). Žmogui, kuris patiria ilgalaikį traumavimą, disociacija gali tapti įprastiniu įveikos mechanizmu. Disociacinių reakcijų metu pakinta sąmonės būseną – ji apibūdinama kaip panaši į sapną ar fantaziją. Disociacija dažnai yra automatinė, staigi, sąmoningai sunkiai kontroliuojama reakcija. Ji sušvelnina ypač stiprias emocijas, nes nerealumo jausmas atitolina nuo vidinių ir išorinių stimulų, primenančių trauminę patirtį, padeda žmogui skaudų patyrimą vertinti tarsi sapną ar įsivaizduoti, jog to išvis nebuvo. Vis dėlto, jei šis įveikos mechanizmas naudojamas dažnai, jis labai paveikia atmintį, nes fragmentuoja prisiminimus pakeisdamas ar išvis ištrindamas tam tikras įvykių detales. Tačiau disociacija skiriasi nuo nuslopavimo. Disociacija nėra pamiršimas, ji apima ryšių tarp atskirų dalių nebuvimą bei integracijos trūkumą. Dauguma disocijuotų prisiminimų iš pradžių

būna sąmoningi ir tampa sąmoningai neprieinami tik po sąmoningų pastangų juos užmiršti. Vis dėlto, net kai jie „užmirštami“, jie nėra visiškai sąmoningai neprieinami.

Dar vienas mechanizmas, padedantis reguliuoti emocinę įtampą – atminties generalizacija (Williams, 1999). Generalizuoti prisiminimai – tai prisiminimai ne apie konkrečius įvykius, o tarsi apibendrinta daugybės panašių, pasikartojančių įvykių santrauka. Skirtingų paradigmu atstovai skirtingai aiškina generalizuotos atminties susiformavimą, tačiau visi sutinka, jog generalizuoti prisiminimai veikia kaip gynybos mechanizmas reguliuojant intensyvias emocines būsenas. Vis dėlto, atminties generalizacija nėra trumpalaikė ir nepriklauso nuo būsenos – tai veikia asmenybės strategija, stilius, kuris susiformuoja vystantis asmenybei.

Nėra vieno būdo, kuriuo trauminis įvykis paveiktą atmintį (Christianson, Engelberg, 2006). Kas ir kaip prisimenama priklauso nuo emociškai svarbaus ar traumuojančio įvykio tipo, asmens emocinio įsitraukimo ir daugybės kitų kintamųjų. Tyrimų rezultatai prieštaringi – vienu tyrimų duomenimis trauminiai įvykiai prisimenami geriau ir ilgesnį laiką nei kasdieniai patyrimai, kurie yra labiau pažeidžiami įvairių iškreipimų, kitų tyrimų duomenimis intensyvios emocijos blokuoja atmintį. Dauguma tyrimų patvirtina, kad kuo patirtos emocijos yra intensyvesnės, tuo prisiminimas bus tikslesnis ir detalesnis, vis dėlto, trauminių įvykių (išprievartavimo, seksualinio išnaudojimo, kankinimų, karo) aukos, išgyvenę itin intensyvias neigiamas emocijas, neretai patiria dalinę ar visišką amneziją. Pasak Goodman ir Paz-Alonso (2006), vienas didžiausių sunkumų tokiuose tyrimuose yra tai, jog nežinia, ar traumos yra iš tikrųjų užmirštos, ar tiriamieji paprasčiausiai nenori apie jas pasakoti.

2.3. Autobiografinės atminties ir tapatumo jausmo sąsajos

Identiškumo ir atminties procesai seniai buvo siejami vienas su kitu. Autobiografinių prisiminimų prieinamumas iš dalies priklauso nuo to, kaip išsivysčiusi identiškumo struktūra, nes identiškumo jausmas susijęs su informacijos apie save apdorojimu ir asimiliavimu (Neimeyer, Metzler, 1994). Greenwald ir Banaji (cit. pg. Neimeyer, Metzler, 1994) teigimu, identiškumas ir atmintis yra dvi tos pačios monetos pusės. Mūsų prisiminimai ir besiformuojanti savastis nuolat sąveikauja tarpusavyje ir įtakoja vienas kitą.

Trauminis patyrimas gali labai paveikti tiek atmintį, tiek ir žmogaus savęs suvokimą. Intensyvus stresas gali pažeisti įveikos sistemas ir integracijos procesą, sukelti jausmą, jog savastis padalinta į dalis „iki“ ir „po“ trauminio įvykio, žmogus gali patirti jausmą, jog senasis „Aš“ negrįžtamai prarastas (Waites, 1997). Visą gyvenimą žmogus gali prisiminti kaip padalintą į dvi dalis: vieną, kurioje gyvenimas buvo normalus ir žmogus jautėsi pats kontroliavęs gyvenimą bei kitą, kuomet

niekas nebebuvo normalu, o žmogus jautėsi apgailėtinas ir bejėgis. Tačiau savasties perskyrimas į „iki“ ir „po“ traumos nebūtinai apima sąmoningą paties įvykio prisiminimą. Kartais traumos patyrimas visiškai išblunka iš sąmoningos atminties ir lieka tik skirtingos būsenos, kartais prisiminimai „iki“ ir „po“ atrodo nesuderinami tarpusavyje ir žmogui lengviau laikyti juos atskirai nei stengtis integruoti į bendrą visumą. Tvirtinimas, jog viskas pasikeitė ir žmogus dabar yra visiškai kitoks, gali paprasčiausiai suteikti žmogui nusiramimą – trauma jau baigėsi ir tėra praeities, o ne dabarties dalis.

Vienas iš būdų sumažinti dezorganizuojantį traumos poveikį ir susigrąžinti kontrolę yra pasakojimas. Istorijų apie traumos patyrimą pasakojimas palengvina kančią, sumažina įtampą, ir padeda integruoti traumą į gyvenimo istoriją (Waites, 1997). Be to, pasakojimai sumažina trauminio įvykio sukeltą socialinės izoliacijos jausmą.

Žmonės nuolatos pasakoja įvairias istorijas. Savo gyvenimą suprasti ir įprasinti jiems taip pat padeda pasakojimai. Kiekvienas žmogus kuria savo autobiografiją, tai yra pasakoja savo gyvenimo istoriją. Vis dėlto, paprašyti papasakoti savo gyvenimo istoriją jie nepasakoja visų gyvenimo įvykių, kuriuos patyrė: veikiant sąmoningiems bei pasąmoningiems procesams, žmonės išrenka, kokius prisiminimus pasakoti, o kokių ne. Roth (cit. pg. Freeman, 1995) teigimu, žmogus žvelgia į savo praeitį ieškodamas atsakymų į tam tikrus klausimus, keldamas hipotezes apie savo gyvenimo prasmę. Autobiografiniai faktai netampa svarbesni už idėją, kurią žmogus turi mintyse pasakodamas savo gyvenimo istoriją: žmogus kuria autobiografiją taip susiedamas tarpusavyje atitinkamus autobiografinius faktus, kad pagrįstų savo hipotezę apie gyvenimo prasmę.

2.4. Autobiografinių pasakojimų psichologinės funkcijos

Mes gyvename pasaulyje, kur be perstojo pasakojami įvairūs pasakojimai – jie nuolat kuriami ir perduodami kitiems žmonėms. Pasakojimą galima apibrėžti kaip struktūruotą įvykių sekos interpretaciją: pasakodamas tam tikrą istoriją žmogus priskiria pasakojimo veikėjams veiksmų autorystę ir nurodo ryšius, kuriais susiję atskiri įvykiai (Murray, 2003a). Chase (2005) išskiria tris psichologiniuose tyrimuose svarbiausias pasakojimo rūšis: 1) trumpas pasakojimas apie konkretų įvykį ir veikėjus, pavyzdžiui, susitikimą su draugu, gydytoju ar pan.; 2) išplėstas pasakojimas apie svarbų gyvenimo aspektą, pavyzdžiui, mokymąsi, karjerą, santuokinį gyvenimą, ligos išgyvenimą ir pan.; 3) viso gyvenimo istorija (autobiografinis pasakojimas) nuo gimimo iki dabarties momento.

Paprastų žmonių asmeniniais pasakojimais ypač susidomėta XX amžiuje (Murray, 2003b). Autobiografiniai pasakojimai tapo ne tik populiariausiu žanru literatūroje, kine bei televizijos laidose, tačiau užima svarbią vietą ir psichologiniuose tyrinėjimuose, kaip būdas pagilinti žmonių supratimą.

Naratyvinė (pasakojimų) psichologija, pasak Murray (2003b), stengiasi plėsti žmogaus identiškumo supratimą bei gilintis į prasmės suteikimo nuolat besikeičiančiam pasauliui procesą. Žmogaus asmeninis bei socialinis tapatumas formuojamas pasakojant istorijas apie savo gyvenimą. Detaliai analizuojant šiuos pasakojimus stengiamasi suprasti, koks yra žmogus, kokiu jis nori save parodyti bei kaip jis interpretuoja pasaulį.

Neretai sunku tiksliai atpasakoti tai, kas įvyko visai neseniai, o kalbant apie tolimą praeitį, prisimenami įvykiai gali būti labai iškraipyti tiek sąmoningai, tiek ir nesąmoningai, nes žmonės linkę prisiminti įvykius selektyviai, be to, atsižvelgdami į dabartinę savo situaciją, dažnai priskiria praeities įvykiams tokias prasmes, kokių tų įvykių metu jiems nepriskyrė (Freeman, 1995). Taigi žmonių gyvenimo istorijų tyrinėjimas yra labai sudėtingas, nes autobiografiniai pasakojimai neatskleidžia ir negali atskleisti praeities tokios, kokia ji iš tikrųjų buvo. Autobiografinių pasakojimų tikslas yra geresnis savo praeities supratimas peržiūrint ir „pataisant“ praeities patyrimus, sudėliojant juos į tokią pasakojimą, kuris turi siužetą ir gali suteikti prasmę praeities prisiminimams.

Kiekvienas iš mūsų yra savo autobiografijos autorius. Mes pasakojame savo praeities patyrimus sau ar kitiems žmonėms ir tie pasakojimai atlieka daugybę funkcijų, tačiau pati svarbiausia yra savęs apibrėžimo, savęs apibūdinimo funkcija (Fivush, 1994). Mūsų gyvenimo istorija mums patiems ir kitiems jos besiklausantiems žmonėms pasako, kas mes iš tikrųjų esame. Pasak Freeman (1995), kiekviena pasakojama istorija nurodo savasties formavimosi trajektoriją, tai yra papasakojama, kokiu būdu žmogus tapo tokiu, koks yra dabar.

2.4.1. Prasmės suteikimo funkcija

Viena esminių pasakojimo proceso savybių yra siužeto suteikimas tam tikrai įvykių sekai. Autobiografinio pasakojimo struktūra ne tik leidžia susieti įvykius priežastiniais ir laiko ryšiais į tam tikrą seką, labai svarbu, kad tokie pasakojimai yra emociškai prasmingi (Fivush, 1994). Tam tikri įvykiai tampa svarbia gyvenimo istorijos dalimi, nes jie suteikia prasmingos informacijos apie tai, kas mes esame, o pasakojimo forma, leidžianti išreikšti ir smulkiai atpasakoti tuos įvykius, suteikia atitinkamą struktūrą tų įvykių supratimui ir prasmei atskleisti. Būtent autobiografinio pasakojimo emocinio vertinimo ir prasmės aspektai susieja įvykius su nuolat besivystančiu savasties jausmu.

Pasak Freeman (1995), autobiografinių pasakojimų tikslas yra geresnis savo praeities supratimas – visi žmonės siekia sutvarkyti savo patyrimą taip, jog jis įgautų tam tikrą tvarką ir struktūrą, nes tai daro patyrimą prasmingu. Taigi iš savo gyvenimo istorijos žmonės nori to paties, kaip iš knygų ar filmų – jie nori, kad atskiri epizodai būtų susiję tarpusavyje, nori matyti besivystantį siužetą ir suprasti visos istorijos prasmę, perduodamą idėją.

Murray (2003a) manymu, svarbiausia pasakojime yra tai, jog jis suteikia galimybę žmogui išvelgti prasmę nuolat besikeičiančiame pasaulyje ir jo paties gyvenime. Būtent pasakojimo forma suteikia galimybę išvelgti prasmę, tvarką ir tam tikrus dėsningumus, rodos, visiškai neaiškiam, chaotiškame pasaulyje, leidžia apibrėžti save kaip tęstinius laike ir atskirus nuo kitų žmonių.

2.4.2. Tapatumo kūrimo funkcija

Istorijų apie savo gyvenimą pasakojimas yra labai glaudžiai susijęs su tapatumo formavimu bei palaikymu. Žmonės pasakoja istorijas sau bei aplinkiniams ir tokiu būdu jų gyvenimas įgauna pasakojimo formą. McAdams (1998) teigimu, gyvenimo istorija ir yra asmenybės identitetas. Žmonės suteikia gyvenimui vientisumo ir tikslingumo jausmą kurdami save apibūdinančias istorijas, kurios atlieka identiškumo funkciją. McAdams (1995) manymu, asmens identiškumą tyrinėti galima per autobiografinius pasakojimus – savasties istorijas, kurios integruoja atkuriamus praeities įvykius, suvokiamą dabartį bei ateities lūkesčius. Šie pasakojimai išreiškia žmogaus gyvenimo vieningumą bei tikslingumą, tai yra, esminius žmogaus identiškumo požymius.

Freeman (1995) taip pat pabrėžia žmogaus identiškumo ir autobiografinio pasakojimo ryšį. Jo manymu, savastis yra sudaryta iš, apibrėžiama ir pasireiškia per savo istoriją, praeitį. Waites (1997) teigimu, savastis kaip psichologinis fenomenas yra integruota prisiminimų, žinių ir elgesio visuma.

Pasakojimai ne tik įprasmina kasdieninį gyvenimą, tačiau kartu suteikia tam tikrą struktūrą savasties jausmui (Murray, 2003a). Kasdien pasakodami istorijas apie save ir savo gyvenimą mes išreiškiame tai, kokie esame, kuriame savo identiškumą. Pasakojimo forma suteikia pasaulio suvokimui tam tikrą struktūrą, nes jis įgauna siužetą, o žmogus per pasakojimą gauna priemonę, per kurią gali save apibūdinti, apibrėžti.

Analizuojant, kaip tapatumas atsiskleidžia pasakojamose gyvenimo istorijose, tyrėjai gali pamatyti patį istorijos turinį, tai, kas sudaro tas istorijas. Asmenybės bruožai ar situacijos, apie kurias pasakoja žmonės, nėra atskiri kintamieji – jie yra integruotos istorijos dalys, jiems suteikiama asmeninė prasmė ir todėl jie tampa „besiskleidžiančios dramos“, kurią pasakodami žmonės supranta, kas jie yra, dalimi (Polkinghorne, 1996). Autorius taip pat atkreipia dėmesį į tai, jog daug pasakojimų tyrinėtojų, kalbėdami apie tapatumą, naudoja terminus „kurti“ ar „formuoti“ tapatumą. Šios sąvokos žymi sąmoningai nukreipiamas pastangas, tačiau tai nėra teisinga – nors žmonės turi gyvenimo tikslus ir aktyviai „dirba“ su savo gyvenimo prisiminimais, vis dėlto, gyvenimo istorijos kūrimas ir identiškumo apibrėžimas yra daugiau nesąmoningi procesai, kurių žmonės negali racionaliai sukontroliuoti.

2.4.3. Socialinė funkcija

Pasakojimai nekuriami tuštumoje (Murray, 2003a). Istorijos, nesvarbu ar jos pasakojamos kitiems žmonėms, ar sau pačiam, vis tiek yra susiję su socialine sąveika. Pasakojimai yra socialiniai konstruktai, nes jie išreiškiami per kalbą, kuri iš esmės yra socialumo produktas. Mes gyvename pasaulyje, kuriame nuolat kuriamos ir pasakojamos įvairios istorijos ir žmonės remdamiesi jomis interpretuoja savo ir kitų žmonių veiksmus (Murray, 2003b).

Miller (1994) kalbėdamas apie socialinę pasakojimų funkciją pabrėžia, kad su pasakojimais žmogus susiduria nuo pat mažens. Iš pradžių vaikai tik girdi suaugusiuosius ir vyresnius vaikus pasakojant įvairias istorijas, vėliau kartu su jais pradeda kurti pasakojimus. Nustatyti, ką iš tikrųjų vaikai gauna iš tokių pasakojimų metodologiškai labai sunku, tačiau manoma, jog per pasakojimus vaikai gali pasiekti daugybę patyrimų, kurie iki tol jiems buvo visiškai nežinomi. Taip pasakojimai skatina vaiko savęs ir kitų žmonių supratimą, taigi kartu ir savasties vystymąsi. Be to, istorijų pasakojimas moko vaiką struktūruoti, organizuoti savo patirtį – tėvai, pasakodami savo vaikams istorijas apie juos, padeda suprasti kas įvyko, kokie patyrimai susiję ir kaip, kas buvo svarbu ir pan. Tos istorijos svarbios, nes jos padeda vaikui interpretuoti savo patirtį, susieti ją su anksčiau vykusiais įvykiais, vėliau sekusiais padariniais bei savo subjektyviais išgyvenimais.

Įvykiai prisimenami ne tam, kad būtų prisiminti, tačiau tam, kad būtų sukurtas pasakojimas apie save (Murray, 2003b). Pasakojimai nėra fiksuoti, jie priklauso nuo daugelio veiksnių: pasakotojo, klausytojo (klausytojų), platesnio socialinio ir kultūrinio konteksto, tačiau svarbiausias čia yra santykis tarp pasakotojo ir klausytojo, kadangi pasakojimas kuriamas keičiantis informacija tarp jų. Nors pasakotojas kur kas labiau įtakoja pasakojimą (jis nurodo pagrindinę siužeto liniją ir pan.), tačiau klausytojas vien savo buvimu daro poveikį tam, kas jam pasakojama. Miller (1994) taip pat pabrėžia, jog tai, kokios įvykio ar patyrimo detalės konkrečiu metu yra prisimenamos ir papasakojamos iš dalies apsprendžiama suvokiant jų poveikį klausytojams. Asmeniniai pasakojimai nėra „tuščios“ istorijos, nėra neutralių pasakojimų apie save – jau nuo pat mažens vaikai pasakodami istorijas išreiškia tam tikrą požiūrį į save. Eder (1994) teigimu, istorijų pasakojimas visuomet atlieka savęs pristatymo funkciją, ypač jei jos pasakojamos naujoje aplinkoje, mažai pažįstamiems žmonėms.

Nors dažniausiai analizuojami individualių žmonių pasakojimai, tačiau taip pat galima tyrinėti ir grupinius, bendruomeninius ar visuomeninius pasakojimus. Tai pasakojimai, kuriuos tam tikra grupė žmonių pasakoja apie save, savo istoriją ir ateities troškimus. Taip pat kaip asmeniniai pasakojimai susiję su kiekvieno žmogaus tapatumo kūrimu, taip grupiniai pasakojimai apibrėžia atitinkamą grupę ir išskiria ją iš kitų. Grupiniai pasakojimai dažnai persipina su asmeniniais pasakojimais ir tai leidžia

žmogui apibrėžti save kaip grupės narį. Be to, net analizuodami individualių žmonių pasakojimus, visuomet turėtume atsižvelgti į platesnį socialinį kontekstą, kuriame toks pasakojimas yra kuriamas (Murray, 2003a), nes viena iš svarbiausių kultūros funkcijų yra padėti atsakyti į klausimus apie tapatumą – „Kas aš esu?“, „Koks mano gyvenimo tikslas?“ ir pan. Pasakojimus analizuojantys psichologai ir filosofai tiki, jog būtent per pasakojimus kultūra palaiko ir perduoda atsakymus į šiuos klausimus, o toje kultūroje gyvenantys žmonės juos priima ir išsaugo ta pačia pasakojimo forma (Polkinghorne, 1996).

3. Tyrimo objektas, tikslas, uždaviniai

Kiekvienas iš mūsų yra savo autobiografijos autorius. Mūsų gyvenimo istorija mums patiems ir kitiems jos besiklausantiems žmonėms pasako, kas mes iš tikrųjų esame, papasakoja, koku būdu tapome tokiais, kokie esame dabar. Žmonės nuolat permašto savo patyrimą, žvelgia į praeitį ieškodami atsakymų į svarbius klausimus apie save, keldami hipotezes apie gyvenimo prasmę (Fivush, 1994). Vienas svarbiausių paauglystės uždavinių, yra vientisos idėjos apie tai, kas paauglys buvo, yra ir kuo taps, sukūrimas (Erikson, 1968). Šis procesas dažnai tampa kruopščiu savo praeities tyrinėjimu, stengiantis perdirbti prisiminimus taip, kad jie tiktų dabartinio identiteto kontekste (Waites, 1997).

Į globos namus patenkantys vaikai išgyvena daugybę praradimų ir pasikeitimų: suardomi jų santykiai su šeima, kiemo ir klasės draugais, vaikai patenka į visiškai naują, nepažįstamą aplinką. Be to, didžioji dalis vaikų dar prieš patekdami valstybės globon savo šeimose patyrė smurtą, prievartą ar nepriežiūrą. Tokia vaikystės patirtis neišvengiamai apsunkina vaiko asmenybės raidą, formuoja savęs ir kitų žmonių suvokimą bei požiūrį į savo gyvenimą. Suardyti santykiai su svarbiais žmonėmis, emocinis ir/ar fizinis tėvų nepasiekiamumas neleidžia susidaryti teigiamoms vidinėms tėvų ir savęs reprezentacijoms, patiriamas smurtas ir kiti trauminiai įvykiai neigiamai veikia atmintį bei pažeidžia patyrimo integracijos procesus. Šiuo tyrimu siekiama įsigilinti į globos namuose gyvenančių paauglių savęs ir savo gyvenimo supratimą bei praplėsti žinias apie įstaigose globojamų vaikų ir paauglių patyrimą, analizuojant jų papasakotas gyvenimo istorijas.

Šio **tyrimo tikslas** – analizuoti ir aprašyti globos namuose gyvenančių paauglių gyvenimo istorijos kūrimo struktūrinius, temų ir savęs suvokimo aspektus.

Šiam tikslui įgyvendinti iškelti tokie **uždaviniai**:

1. Analizuoti globos namuose gyvenančių paauglių autobiografinių pasakojimų struktūros ypatumus.

2. Tyrinėti globos namuose gyvenančių paauglių autobiografiniuose pasakojimuose vyraujančias temas.
3. Analizuoti globos namuose gyvenančių paauglių savęs suvokimo aspektus, atsiskleidžiančius autobiografiniuose pasakojimuose.

Šiuo tyrimu siekiama atsakyti į tokius **klausimus**:

1. Kaip globos namuose gyvenančių paauglių autobiografinių pasakojimų struktūroje atsispindi patyrimo integracijos procesai?
2. Kokius globos namuose gyvenančių paauglių patyrimo aspektus išryškina jų gyvenimo istorijose vyraujančios temos?
3. Kokie globos namuose gyvenančių paauglių savojo „Aš“ vaizdo aspektai atsiskleidžia jų autobiografiniuose pasakojimuose?

TYRIMO METODIKA

4.1. Tyrimo dalyviai

Tyrimė dalyvavo globos namuose gyvenantys paaugliai (5 merginos ir 3 vaikinai), kurių amžius nuo 16 iki 18 metų (amžiaus vidurkis – 16,75). Tyrimo dalyvių atrankai buvo naudoti du svarbiausi kriterijai: paauglystės amžius bei gyvenimas globos įstaigoje ne trumpiau nei pastaruosius 2 metus. Anksčiausiai į globos namus patekusiam tyrimo dalyviui tuomet buvo 5 metai, vėliausiai patekusioms dalyvėms tuo metu buvo po 13 metų. Visi tyrimo dalyviai į globos namus pateko turėdami tėvus ar vieną iš jų. Trys tyrimo dalyviai globos namuose buvo apgyvendinti po du ir daugiau kartų (buvo apgyvendinti globos namuose, vėliau gražinti tėvams, vėl paimti į globos namus ir t.t.), 4 tyrimo dalyvės vaikystėje išgyveno globėjų pasikeitimus (gyveno su keliais skirtingais globėjais). Detalesnė informacija apie tyrimo dalyvių amžių ir patekimo į globos namus aplinkybes pateikiama 1 priede.

Dalyvauti tyrimė paaugliai buvo kviečiami iš anksto (bent prieš 3 dienas), kartu supažindinant juos su tyrimo tema, atlikimo būdu, bei sąlygomis (galima tyrimo trukmė, diktofono naudojimu ir pan.). Prieš atliekant tyrimą kiekvienas tyrimo dalyvis pasirašė sutikimą dalyvauti tyrimė (informuoto sutikimo forma pateikiama 2 priede).

Tyrimo dalyvių vardai aprašant tyrimą nenaudojami, jie pakeisti kodais, kur M raidė žymi moterišką lytį, o V raidė – vyrišką, taigi tyrimo dalyvių kodai yra: M1, M2 ir t.t. (merginoms), V1, V2 ir t.t. (vaikinams).

4.2. Tyrimo metodas ir eiga

Tyrimo metodas – pusiau struktūruotas interviu, remiantis Wengraf (2004) aprašytu biografinio pasakojimo interpretavimo metodu (BNIM). Tyrėjos intervencija pokalbio metu iš pradžių apribojama vieninteliu pradiniu prašymu papasakoti gyvenimo istoriją, o pokalbio kryptį apsprendžia pats tyrimo dalyvis, rinkdamasis kaip, kada ir kokius patyrimo aspektus jis nori atskleisti. Šis metodas remiasi geštalto principu – minimali tyrėjos intervencija suteikia galimybę tyrimo dalyviams spontaniškai išreikšti save, padeda atskleisti „struktūruojantį principą“, geštalą.

Tyrimas vyko individualiai su kiekvienu tiriamuoju atskiroje patalpoje. Tyrimo trukmė – apie 30–60 minučių. Tyrėja trumpai papasakoja apie atliekamą tyrimą ir jo tikslus, informuoja tyrimo dalyvį, jog pokalbis įrašomas.

Interviu sudaro dvi dalys (Wengraf, 2004):

1) Tyrėja užduoda vienintelį klausimą/skatinimą suformuluotą taip, jog į jį būtų atsakoma pasakojimu, ir užtikrina, jog ji neįsiterps į pasakojimą: „*Papasakok man savo gyvenimo istoriją, visus įvykius ir patyrimus, kurie tau buvo svarbūs. Gali pradėti kada nori ir pasakoti tiek laiko, kiek tik tau reikės. Aš neįsiterpsiu į tavo pasakojimą, neužduosiu jokių klausimų, tiesiog klausysiu ir šį tą užsirašysiu*“. Klausydama pasakojimo tyrėja pasižymi visas temas, apie kurias kalbėjo tiriamasis (būtinai paties tiriamojo žodžiais ir jo pasakojimo seka). Sesija tęsiasi iki tol, kol tiriamasis aiškiai parodo, jog daugiau nieko nebenori pasakyti.

2) Tyrėja užduoda klausimus tyrimo dalyviui tik apie tai, ką jis jau minėjo pirmosios pokalbio dalies metu. Klausimai turi būti suformuluoti taip, jog į juos būtų atsakoma pasakojimais (pvz. „Minėjai, jog visuomet jauteisi kvailas. Ar gali papasakoti situaciją, kurioje jauteisi kvailas?“, „Pasakojai, jog vasaras dažnai praleisdavai stovyklose. Ar gali prisiminti kurią nors vieną stovyklą ir papasakoti apie ją šiek tiek plačiau?). Formuluojuojant klausimus svarbu vartoti tuos pačius žodžius ar frazes, kokias vartojo tiriamasis (pavyzdžiui, jei tiriamasis, pasakodamas apie savo tėvus, vartojo žodį „tėveliai“, tyrėja taip pat turi vartoti žodį „tėveliai“, o ne „tėvai“) ir klausimus užduoti būtent tokia tvarka, kokia buvo kalbėta tomis temomis.

Viso pokalbio metu tyrėja aktyviai klausosi tyrimo dalyvio pasakojimo. Nors negalima užduoti papildomų klausimų, tačiau naudojamas turinio atspindėjimas, patvirtinimai, jog tyrėja supranta, ką pasakoja tyrimo dalyvis ir pan. Po kiekvieno tyrimo su dalyviu aptariama, kaip jis jaučiasi, kokių emocijų ir minčių sukėlė pokalbis. Kiekvienam tyrimo dalyviui paliekama galimybė susisiekti su tyrėja elektroniniu paštu.

4.3. Duomenų tvarkymas

Pokalbis su kiekvienu tyrimo dalyviu išrašomas ant popieriaus (pokalbio transkripto pavyzdys pateiktas 3 priede). Atlikta kokybinė gautų tekstų analizė, stengiantis įsigilinti į kiekvieno tyrimo dalyvio gyvenimo istoriją ir atsakyti į klausimus: kaip jie susieja savo patyrimus į gyvenimo istoriją, kokios temos išryškėja autobiografiniuose globos įstaigose gyvenančių paauglių pasakojimuose, bei kokią savęs vaizdą kuria pasakodami gyvenimo istoriją.

Duomenys analizuojami pagal kokybinės turinio analizės principus (Kohlbacher, 2006):

1. Ant popieriaus išrašyti interviu keletą kartų skaitomi, sudaromos pasakojimų santraukos, tiksliai atspindinčios originalią medžiagą. Dedamos visos pastangos kuo labiau įsigilinti ir suprasti kiekvieno tyrimo dalyvio pasakojimą.

2. Tyrimo metu gauta medžiaga struktūruojama išskiriant svarbiausius informacijos vienetus (kodus) ir juos siejant į bendras kategorijas.
3. Išanalizavus dalį medžiagos (kelių tyrimo dalyvių pasakojimus, iki 50 %) peržiūrimos ir pakoreguojamos išskirtos informacijos kategorijos/kodai.
4. Kategorijos ir kodai apibrėžiami kuo aiškiau nusakant, kada tam tikras informacijos vienetas priskiriamas tai ar kitai kategorijai/kodui.
5. Iš naujo peržiūrimi tekstai ir išskirtos kategorijos/kodai.

Tyrimo duomenų analizę sudaro 3 pagrindinės dalys:

1. Gyvenimo istorijų struktūra analizuojama dviem aspektais: 1) kokį gyvenimo laikotarpį apima autobiografinis pasakojimas; 2) kaip pasakojami įvykiai siejami tarpusavyje: priežastiniais ryšiais, susiejami laike, pasakojimuose pasikartoja ta pati tema/motyvas. Išskiriamos pagal pasakojimo struktūrą dvi labiausiai tarpusavyje besiskiriančios gyvenimo istorijos (Murray, 2003b).

2. Kiekviena gyvenimo istorija padalinama į atskirus pasakojimus ir analizuojamas jų turinys – pasakojimai priskiriami tam tikrai kategorijai pagal tai, kokie įvykiai juose pristatomi. Nustatomos dažniausiai autobiografiniuose pasakojimuose pasikartojančios temos. Pasikartojančios temos pasakojimuose yra ypač svarbios, nes atskleidžia, kaip asmuo interpretuoja savo patyrimą, kaip mato save ir pasaulį.

3. Tyrimo dalyvių savęs vaizdai atskleisti:

- 1) išskiriamos tyrimo dalyvių apie save pateikiamos informacijos kategorijos ir kodai;
- 2) pagal tai, ar tyrimo dalyvis prisiima atsakomybę už tai, kas vyksta pasakojamoje istorijoje, išskiriami dažniausiai pasakojimuose tyrimo dalyvių sau priskiriami vaidmenys (Sanderson, 2001).

REZULTATAI IR JŲ APTARIMAS

Globos namuose gyvenančių paauglių gyvenimo istorijos buvo analizuojamos atlikus kokybinio pobūdžio tyrimą, surinkus 8 paauglių, gyvenančių globos namuose, autobiografinius pasakojimus interviu metodu. Toks tiriamųjų skaičius neleidžia apibendrinti rezultatų platesnei populiacijai, tačiau suteikia galimybę giliau pažvelgti į tyrimo dalyvių patyrimą ir išgyvenimus, jų kuriamą savęs vaizdą bei subjektyvų gyvenimo įvykių vertinimą siejant juos tarpusavyje ir su savo asmenybės pokyčiais.

Tyrimo rezultatai bus pateikti aptariant išryškėjančias gyvenimo istorijų struktūros tendencijas, gyvenimo istorijose vyraujančias temas, tyrimo dalyvių pateikiamą informaciją apie save bei dažniausiai sau jose priskiriamus vaidmenis. Nors daugiausia bus pristatomos tyrimo dalyvių gyvenimo istorijose vyraujančios tendencijos, tačiau į analizę taip pat įtraukti ir retesni atvejai, jei jie tiksliai iliustruoja ar išryškina kokį nors svarbų globos namuose gyvenančių paauglių gyvenimo istorijos kūrimo aspektą.

5.1. Gyvenimo istorijų struktūra

Tyrimo dalyvių papasakotų gyvenimo istorijų struktūra analizuojama dviem aspektais: 1) kokį gyvenimo laikotarpį apima autobiografinis pasakojimas ir 2) kaip pasakojami įvykiai siejami tarpusavyje.

Analizuojant globos namuose gyvenančių paauglių gyvenimo istorijų struktūrą išryškėjo dvi tendencijos:

1) vienų tyrimo dalyvių (M4, M5, V1) gyvenimo istoriją sudaro pasakojimai apie pavienius įvykius, kuriuos sieja bendra tema ar pasikartojantis motyvas, tačiau įvykiai nesusieti priežastiniais ar laiko ryšiais. Ši tendencija pasireiškė trijų tyrimo dalyvių autobiografiniuose pasakojimuose;

2) kiti tyrimo dalyviai (M1, V2) pasakoja gana nuoseklią gyvenimo istoriją nuo pirmo prisimenamo įvykio iki ateities planų ir lūkesčių, susiedami įvykius priežastiniais ir laiko ryšiais. Šiai kategorijai priskiriami dviejų tyrimo dalyvių pasakojimai.

Kitų tyrime dalyvavusių paauglių papasakotos gyvenimo istorijos atitinka tarpinį variantą. Visas papasakotas gyvenimo istorijas būtų galima išdėstyti kontinuume nuo mažiausiai struktūruoto (pavienių nesusietų istorijų pasakojimo) iki labiau išvystytos, gana aiškios struktūros pasakojimo. Murray (2003b) tokiu atveju siūlo nustatyti dvi labiausiai tarpusavyje besiskiriančias gyvenimo

istorijas ir pristatyti jų analizę, nes būtent toks duomenų pristatymas leidžia atskleisti svarbiausius išryškėjančius gyvenimo istorijų struktūros ypatumus.

Kaip labiausiai tarpusavyje struktūros atžvilgiu besiskiriančios istorijos, išskirtos dviejų tyrimo dalyvių (merginų) istorijos. Vienoje istorijoje (M4) pasakojami pavieniai įvykiai, nesusiję priežastiniais ar laiko ryšiais, tačiau susieti bendros temos, pasikartojančio motyvo. Pasakojimo autorė nenurodo, kuo pasakoti prisiminimai jai yra svarbūs, kaip jie paveikė jos tolesnį gyvenimą ar asmenybę. Antroji gyvenimo istorija (M1) yra gana nuosekli, pasakojama nuo pirmojo (anksčiausio) prisiminimo iki dabarties momento, išsakant ateities lūkesčius, išlaikant eiliškumą laike bei nurodant priežasties–pasekmės ryšius. Šios istorijos autorė atskleidžia, kokie įvykiai jai buvo svarbiausi, stengiasi suteikti jiems prasmę, susieti su savo tolimesniu gyvenimu bei asmenybės formavimusi. Tyrimo dalyvių M4 ir M1 pirmosios pokalbio dalies metu papasakotų gyvenimo istorijų (pirminių gyvenimo istorijų, atsakymo į skatinimą papasakoti gyvenimo istoriją) santraukos perfrazuotos trečiuoju asmeniu pateikiamos 1 lentelėje.

1 lentelė. Labiausiai pagal struktūrą besiskiriančių gyvenimo istorijų santraukos (3-uoju asmeniu).

<p>Nerišlios struktūros pasakojimo santrauka (M4)</p>	<p>Iš pradžių, mergina pasakoja apie savo geriausią draugę globos namuose, kuri norėjo nusižudyti nušokdama nuo pastolių, tačiau tyrimo dalyvė ją atkalbėjo. Pamini, jog kuomet dar gyveno su mama, patėvis mušdavo mamą ir tekdavo ją ginti. Papasakoja įvykį, kuomet girtas patėvis grasino išmesti pro langą tyrimo dalyvės prižiūrimą mažąjį brolių, kuris pravirko, tačiau merginai pavyko išprašyti, kad jo neišmestų. Papasakoja, jog vieną kartą, kol tyrimo dalyvė ir jos mama buvo išvykusios, patėvis stipriai sumušė jos seserį.</p>
<p>Rišlios struktūros pasakojimo santrauka (M1)</p>	<p>Mergina pradeda pasakojimą paminėdama, jog pirmasis jos prisiminimas yra 3 m., kuomet mama išvarė tėtį iš namų ir atsivedė naują draugą. Pasakoja apie patėvio smurtą ir bausmes, močiutės priežiūrą ir gynimą nuo patėvio. Teigia, jog patėvis atsakingas už močiutės mirtį, nes jo išsigandusi ji gavo širdies smūgį. Detaliai papasakoja dienos, kuomet sužinojo apie močiutės mirtį, įvykius. Praėjus 2 mėn. po močiutės mirties nusprendė, jog jai per sunku gyventi namuose, nes visi geria (mama, dėdė, senelis) ir jai vienai tenka rūpintis namais. Pati paprašė trumpam pagyventi globos namuose. Mėnesį gyveno PAVADINIMAS1 globos namuose. Ten mama ją lankė, tačiau buvo sunku su ja bendrauti, nes vaikystėje jos nuolat nebūdavo namuose, o grįžusi ji net nepasidomėdavo, kaip merginai sekasi. Tyrimo dalyvė pasakoja apie kibirčą su mama tą dieną, kada buvo skelbiamas nuosprendis dėl gyvenamosios vietos (su mama ar globos namuose). Mergina pasirinko gyventi globos namuose, ją pervedė į PAVADINIMAS2 globos namus. Teigia, jog jai ten patinka, pasakoja apie santykius su vaikais ir vadovais, po remonto planuoja apsigyventi jaunimo namuose. Pabaigoje apibendrina, jog gyvenime jai „nelabai sekėsi“, tačiau tikisi, jog vėliau gaus tai ko trūko jaunystėje. Išsako norą, jog mama mestų gerti, prisimena 37 metų dėdės mirtį. Teigia jog labiausiai ją paveikė močiutės mirtis ir daugiausiai prisiminimų turi apie ją.</p>

Nerišlios struktūros gyvenimo istorija. Paprašyta papasakoti savo gyvenimo istoriją, M4 papasakoja 3 atskiras istorijas, kurias sieja tik bendra tema – artimiems žmonės kilęs pavojus ir jų gelbėjimas nuo to pavojaus: pirmajame pasakojime tyrimo dalyvė pasakoja, kaip ji atkalbėjo savo geriausią draugę nuo savižudybės, antrojoje istorijoje tyrimo dalyvė gelbėjo šeimos narius nuo patėvio smurto, o trečioji papasakota istorija yra apie tai, kaip patėvis sumušė seserį, kol tyrimo dalyvė ir jos mama buvo išvykusios. Viso pokalbio (abiejų dalių) metu mergina papasakojo 10 pasakojimų, kuriuose nuolat kartojasi pavojaus, grėsmės ir gelbėjimo temos, tačiau pasakojimai nesudaro vientisos istorijos – neatsiskleidžia gyvenimo įvykių eiliškumas, subjektyviai suvokiamos jų priežastys ar pasekmės, jų vertinimas.

Pasak Freeman (1995), autobiografiniai pasakojimai gali padėti žmogui geriau suprasti savo praeitį, sudėliojant prisiminimus į tokį pasakojimą, kuris turi siužetą ir gali suteikti prasmę praeities prisiminimams. Šios tyrimo dalyvės gyvenimo istorija neturi vientiso siužeto, mergina pasakoja įvykius nesiedama jų tarpusavyje laiko ar priežastiniais ryšiais. Gyvenimo istorijoje nuolat kartojasi ta pati tema, kuri atskleidžia tyrimo dalyvės inertišką mąstymą ir pasaulio suvokimą, nesugebėjimą atsiriboti nuo savo patyrimo ir išvelgti prasmės jame.

Nors atskiri merginos pasakojimai gana aiškūs ir nuoseklūs, tačiau visai jos papasakotai gyvenimo istorijai trūksta rišlumo – ji sudaryta iš atskirų pasakojimų, susijusių bendra tema, bet nesujungtų nei laiko, nei priežastiniais ryšiais. Tik vienoje autobiografinio pasakojimo vietoje tyrimo dalyvė šiek tiek nuosekliau papasakoja apie svarbius gyvenimo įvykius susiedama juos laike: „*Mirė tėvas, man buvo kažkur penki metai. Mirė tėvas ir aš pagyvenau su mama, paskui mama tą patėvį prisiėmė, su tuo patėviu kokius metus pagyvenau ir išėjau...*“

Mergina savo gyvenimo istoriją pasakojo kaip tokių pat įvykių nuolatinį pasikartojimą, nesiedama jų priežastiniais ar laiko ryšiais, nesuteikdama jiems jokios prasmės. Šis nuolatinis prisiminimų apie grėsmę ir pavojų kartojimas rodo, jog tyrimo dalyvė savo gyvenimą suvokia kaip nesikeičiantį, o pasikartojantys grėsmingi įvykiai tik patvirtina susiformavusias neigiamas nuostatas apie save ir supantį pasaulį.

Tyrimo dalyvė M4 pasakodama savo gyvenimo istoriją, pati nesuteikia jokios prasmės savo patyrimui, nesusieja įvykių tarpusavyje, neaptaria, kaip ji jautėsi tuomet, ar kaip vertina šį patyrimą dabar. Barclay (1999) teigimu, tokie ypatumai būdingi pasakojimams apie trauminius įvykius. Jiems dažnai trūksta esminių pasakojimo elementų, kurie suteiktų pasakojimui nuoseklią struktūrą ir rišlumą, dažnai trūksta priežastinių ryšių bei paaiškinimų, todėl patyrimai negali būti susieti į vientisą rišlų pasakojimą.

Rišlios struktūros gyvenimo istorija. Tyrimo dalyvės M1 gyvenimo istorijos struktūra labai skiriasi nuo prieš tai analizuotos. Paprašyta papasakoti savo gyvenimo istoriją, M1 pateikia gana nuoseklų pasakojimą apie tai, kaip klostėsi jos gyvenimas ir ji atsidūrė ten, kur yra dabar. Šioje istorijoje galima išskirti pradžią, vidurį ir pabaigą. Tyrimo dalyvė pradeda pasakojimą nuo paties pirmo (anksčiausio) savo prisiminimo – prisiminimo apie tai, jog išsiskyrė jos tėvai ir mama „*atsivedė naują draugą*“. Vėliau pasakoja apie patėvio naudotą smurtą, močiutės mirtį, mamos nesirūpinimą, apsigyvenimą globos namuose. Savo pasakojimą ji baigia apibendrintai įvertindama savo gyvenimą ir išsakydama ateities viltis ir lūkesčius: „*Gyvenime tai man tikrai nesakyčiau, kad labai sekėsi, bet yra tokia patarlė, kad jeigu iš pradžių tau nesiseka, kai esi jaunas, kai pasensti būni labai laimingas, nes gauni tai, ko tau trūko, kai buvai jaunas. Ir tikiuosi tai išsipildys*“.

Pasakojimo forma suteikia galimybę išvelgti prasmę, tvarką ir tam tikrus dėsningumus, rodos, visiškai neaiškiamame, chaotiškame pasaulyje (Murray, 2003a). Daugelis tyrimo dalyvės M1 pateiktų pasakojimų atspindi svarbius pasikeitimus jos gyvenime: pirmasis prisiminimas apie tėvų išsiskyrimą žymi ribą, nuo kurios merginos gyvenimas ima sunkėti; pasakojimas, kuriame po teismo proceso tyrimo dalyvė susipyksta su savo mama, iliustruoja galutinį jos apsisprendimą gyventi globos namuose. Vis dėlto, labiausiai išsiskiriantis iš visų šios tyrimo dalyvės pasakojimų yra prisiminimas apie močiutės mirtį. Šis pasakojimas išsiskiria savo ilgumu ir detalumu. Mergina jame išsako savo lūkesčius, viltis ir baimes, tiesiogine kalba atpasakoja dialogus ligoninėje. Tyrimo dalyvė pati įvardina šį prisiminimą kaip įsimintiniausią ir svarbiausią. Močiutės mirtis tyrimo dalyvės vertinama kaip labai neigiamas įvykis – mergina prarado svarbiausią gyvenime žmogų, kuris vienintelis rūpinosi ja, teikė jai teigiamų emocijų ir saugumo jausmą. Tyrimo dalyvė pasakoja ir apie simptomus, kuriuos, jos manymu, sukėlė močiutės mirtis: sutrikusį apetitą ir laikiną nesugebėjimą kalbėti dalyvė susieja priežastiniais ryšiais su močiutės mirtimi.

Svarbiausia pasakojime yra tai, jog jis suteikia galimybę žmogui išvelgti prasmę nuolat besikeičiančiame pasaulyje ir jo paties gyvenime (Murray, 2003a). Klausant tyrimo dalyvės M1 gyvenimo istorijos susidaro įspūdis, jog mergina labai stengiasi suteikti prasmę skausmingam vaikystės patyrimui. Ji teigia, jog patėvio smurtas ją „užgrūdino“ ir padės „atsilaikyti“ sunkiose gyvenimo situacijose. Patekimui į globos namus tyrimo dalyvė taip pat suteikia teigiamą prasmę: tai ją apsaugojo nuo asocialaus gyvenimo būdo, suteikė galimybę iš besirūpinančios kitais tapti ta, kuria rūpinasi, bei užmegzti artimus santykius su bendraamžiais, teikiančius merginai daug teigiamų išgyvenimų.

Šios tyrimo dalyvės (M1) gyvenimo istorijos struktūra daug rišlesnė nei prieš tai aprašyto autobiografinio pasakojimo. Visų pirma, ši gyvenimo istorija apima praeities įvykius, dabartinius patyrimus bei apie ateities planus ir lūkesčius. Antra, gyvenimo istoriją sudarantys pasakojimai

tarpusavyje siejami tiek laiko, tiek priežastiniais ryšiais. Trečia, mergina nurodo įvykių priežastis ir pasekmes, subjektyviai įvertina patyrimą ir suteikia jam prasmę.

Apibendrintas tyrimo dalyvių gyvenimo istorijų struktūros aptarimas. Gyvenimas šiuolaikiniame pasaulyje yra gana chaotiškas, jį veikia įvairios jėgos, įvykius gali lemti daugybė labai skirtingų veiksnių, todėl savo patyrimus papasakoti kaip vientisą nuoseklią istoriją, išdėstant įvykius griežta linijine eile laike, gali būti labai sunku ar net neįmanoma. Šio tyrimo metu paauglių papasakotų gyvenimo istorijų struktūra skiriasi: vieni pasakojimai yra gana rišlūs ir aiškūs, kiti nenuoseklūs, fragmentiški. Galima teigti, jog tyrime dalyvavę paaugliai naudoja skirtingas strategijas pasakodami savo gyvenimo istorijas: vieni pasakoja atskirus priežastiniais ir laiko ryšiais nesusietus pasakojimus (tyrimo dalyviai M4, M5, V1), kiti gyvenimo įvykius pasakoja nuosekliai išdėstytais laike ir susietus tarpusavyje (tyrimo dalyviai M1, V2), likusieji atitinka tarpinį šių dviejų grupių variantą.

Pirmajai grupei priskirtų tyrimo dalyvių gyvenimo istorijas sieja vienas svarbus panašumas: jose atsiskleidžia sutrikęs santykis su mama/tėvais. Tyrimo dalyvė M5 vienintelė iš visų paauglių dalyvavusių šiame tyrime pasakodama savo gyvenimo istoriją, išvis nekalbėjo apie gyvenimą iki patenkant į globos namus, neužsiminė apie tėvus ar kitus šeimos narius. Tyrimo dalyviai M4 ir V1 iš pradžių patys pasakojo prisiminimų apie tėvus, tačiau vėliau paprašyti papasakoti prisiminimą, kuriame dalyvautų mama ir/ar tėtis, jie teigė nieko neprisimenantys. Nesugebėjimas atsiminti/papasakoti prisiminimo tam tikra tema, rodo jos svarbumą žmogui, pažymi jog ta tema yra pernelyg skausminga ir intensyvūs jausmai blokuoja visus prisiminimus atitinkama tema (Waites, 1997). Šiuo atveju, galima kelti prielaidą apie tai, jog šių tyrimo dalyvių santykiai su mama/tėvais yra stipriai sutrikę.

Pagal gyvenimo istorijos struktūrą kitai grupei priskirtiems tyrimo dalyvių autobiografiniams pasakojimams taip pat būdinga bendra tema. Nepaisant to, jog jie dabar gyvena globos namuose, paaugliai pasakoja apie artimų santykių patirtį: tyrimo dalyvės M1 pasakojime pabrėžiamas saugumas, kurį užtikrino santykiai su močiute, tyrimo dalyvis V2 pasakoja, jog nepaisant gyvenimo globos namuose atskirai nuo mamos, jie, vis dėlto, palaiko artimus santykius.

Išryškėja tendencija, jog gyvenimo istorijos struktūros ypatumai yra susiję su tyrimo dalyvių patirtų santykių kokybe. Miller (1994) daug dėmesio skyrė socialinei pasakojimų funkcijai aprašyti. Su pasakojimais žmogus susiduria nuo pat mažens: iš pradžių vaikai tik girdi suaugusiuosius ir vyresnius vaikus pasakojant įvairias istorijas, vėliau kartu su jais pradeda kurti pasakojimus. Nustatyti, ką iš tikrųjų vaikai gauna iš tokių pasakojimų metodologiškai labai sunku, tačiau manoma, jog per pasakojimus vaikai gali pasiekti daugybę patyrimų, kurie iki tol jiems buvo visiškai nežinomi. Taip pasakojimai skatina vaiko savęs, kitų žmonių ir pasaulio supratimą, taigi kartu ir savasties vystymąsi. Be to, istorijų pasakojimas moko vaiką struktūruoti, organizuoti savo patirtį – tėvai ar kiti artimi

žmonės, pasakodami jiems istorijas apie juos pačius, padeda suprasti kas įvyko, kokie patyrimai susiję ir kaip, kas buvo svarbu ir pan. Tokios istorijos svarbios, nes jos padeda vaikui interpretuoti savo patyrimą, susieti jį su anksčiau vykusiais įvykiais, vėliau sekusiais padariniais bei savo subjektyviais išgyvenimais. Taigi artimų, teigiamų santykių patyrimas padeda vaikui nuo mažens mokytis sieti gyvenime vykstančius įvykius tarpusavyje ir su savo asmenybe, mokytis interpretuoti įvykių priežastis, pasekmes bei subjektyviai juos įvertinti. Šios pasakojimų kūrimo tendencijos atsispindi antrosios grupės (aiškios struktūros istorijų) pasakojimuose.

Neigiama, stiprius negatyvius jausmus kelianti santykių patirtis gali būti siejama su prieraišumo santykių formavimo sutrikimais. Biologiškai apspręsta, kad išsigandę vaikai siekia tėvų, tačiau kai tėvai kartu yra ir baimės šaltinis, vaikai atsiduria neišsprendžiamoje situacijoje. Kartu negalėdamas ir siekti tėvų, ir nuo jų bėgti, vaikas išvysto selektyvaus dėmesio nukreipimo gebėjimus arba išmoksta staiga pakeisti savo būseną. Taip augantys vaikai sunkiai gali išvystyti adaptyvias įveikos strategijas, nes disociacijos mechanizmų pagalba jie tarsi atskiria, izoluoja tam tikrus patyrimo aspektus ir dėl to negali suformuoti vientisų savęs ir kitų žmonių reprezentacijų (Egeland, Carlson, 2004). Tokie paaugliai gana dažnai suformuoja fragmentišką savastį, kurios dalys tarpusavyje menkai susijusios. Herman (2006) teigimu, fragmentacija gali tapti centriniu asmenybės organizavimo principu, kuris trukdo įprastai žinių, atminties, emocinių būsenų bei kūno patyrimų integracijai. Šis fragmentiškumas, nenuoseklumas atsispindi pirmosios grupės (pavienių istorijų) autobiografiniuose pasakojimuose.

Taigi apibendrinant galima teigti, jog paauglių naudojama pasakojimo strategija gyvenimo istorijai struktūruoti susijusi su ankstyvų artimų santykių kokybe. Pirmas socialinis atminties kontekstas yra šeima (Waites, 1997). Prieraišumas suteikia emocinį kontekstą, kuris tam tikrą patyrimą padaro prisimenamu. Mamos ar kito artimo žmogaus viena iš funkcijų yra struktūruoti kūdikio atmintį. Tyrimo dalyviai, kurie suvokė savo santykius su svarbiu žmogumi kaip saugius, artimus, savo gyvenimo istoriją pasakojo nuosekliai išdėstydami įvykius laike (nuo ankstyviausio prisiminimo iki dabartinės situacijos ir net ateities planų bei lūkesčių), susiedami juos tarpusavyje, tai yra, jų autobiografiniai pasakojimai turi gana rišlią, nuoseklią struktūrą, atskleidžiančią subjektyvų gyvenimo įvykių vertinimą, jiems suteikiamą prasmę.

Waites (1997) teigimu, stipri psichologinė trauma gali paveikti ne tik atminties funkcijas, tačiau ir gyvenimo istorijos organizaciją. Atlikto tyrimo rezultatuose atsispindi šios tendencijos. Tyrimo dalyvių, kurių santykiai stipriai sutrikę, gyvenimo istorijos fiksuotos ties tam tikru patyrimu ir nesiplėtoja laike, pasakojamos pavienės nesusietos istorijos atspindi jų atminties ir patyrimo fragmentaciją, nesugebėjimą atsiriboti nuo savo patyrimo ir išvelgti prasmės jame. Šiose istorijose

žymūs pasakojimams apie trauminį patyrimą būdingi ypatumai: trūksta esminių pasakojimo elementų, kurie suteiktų pasakojimui nuoseklią struktūrą ir rišlumą.

5.2. Tyrimo dalyvių gyvenimo istorijose vyraujančios temos

Analizuojant globos įstaigose gyvenančių paauglių autobiografinius pasakojimus išryškėjo šešios svarbiausios temos, atspindinčios esminius jų patyrimo aspektus: šeimoje patirtą smurtą ir nesirūpinimą, komplikuotus šeimos narių santykius, artimų žmonių netektis, patekimą į globos namus ir gyvenimo juose ypatumus. Tyrimo dalyvių gyvenimo istorijose vyraujančios temos, jų apibūdinimai bei pasakojimų pavyzdžiai pateikiami 2 lentelėje.

2 lentelė. Autobiografinių pasakojimų temos, jų apibūdinimai ir pasakojimų pavyzdžiai.

Pasakojimo tema	Temos apibūdinimas	Pasakojimo pavyzdys
Smurtas šeimoje	Pasakojimai apie suaugusių šeimos narių naudojamą fizinį smurtą prieš vaikus ar tarpusavyje, vaikų tarpusavyje ar prieš suaugusiuosius naudojamą smurtą	„Jisai [<i>patėvis</i>] mane nusivedė į koridoriuką, kad jinai [<i>pusseserė</i>] nematytų, ir mane labai stipriai sumušė. Vat, kur yra... nu, tų senųjų skalbimų mašinų tie šlangai, su ta šlanga mane labai stipriai buvo atidaužęs“.
Nesirūpinimas vaikystėje	Pasakojimai apie maisto trūkumą, nuolatinį tėvų nebuvimą, nežinant, kur jie yra ir kada grįš	„Tėtis [...] pastoviai gerdavo, ir manęs taip nežiūrėdavo, nemaitino [...] miegojau pastoviai su juo ir tada jisai mane kaip, nu, kaip aš pamenu, nustūmė ir aš prie tos sienos ir nugriuvau tenai, ir pragulėjau nežinau kiek [...] verkiau irgi. Bet jis kaip ateina, atsiguls ir miega, ir negirdi manęs. Bet, nu, paskui kažkaip išlindau [...] ir, kad šalia ten buvo namas, nu, statė namą, ir pamatė, kad visai silpna ir iškvietė gydytoją“.
Santykiai šeimoje	Pasakojimai atskleidžiantys įvairius šeimos narių santykių aspektus: išgyvenamą nutolimą, atstūmimą, artumą, saugumą ir pan.	„Aš žinodavau, kad jinai [<i>mama</i>] man pažada, kad viskas, baigs gerti, kad jinai iš čia [<i>globos namų</i>] nori mane pasiimt [...] ir aš patikėdavau. Ir kai tiktai jinai neįvykdėdavo [...] kuo daugiau kartų jinai to neišpildo, tuo man buvo sunkiau su ja bendrauti“.
Artimo žmogaus mirtis	Pasakojimai apie šeimos nario (mamos, tėčio, brolio/sesers, močiutės) mirtį	„Ir aš atsikėliau šeštą rytą, nuvažiavau pas ją [<i>močiutę</i>] į ligoninę [...] Atidarau palatos duris, jos nėra. Ir paklausiau [...] kur močiutė. Sako: „Jai vakar vakare pasidarė bloga, infarktas ir insultas iš karto, ir išvežė į reanimaciją“ [...] Pasisodino mane daktarė ir sako: „...nu va, tavo močiutė mirė“. Aš tai iš pradžių nepatikėjau [...] Juoktis pradėjau. Ir atneša man jos chalata. [...] Sako: „Jinai mirė“. Pradėjau verkti. Kol davežiavau iki namų visą kelią verkiau“.

2 lentelės tęsinys. Autobiografinių pasakojimų temos, jų apibūdinimai ir pasakojimų pavyzdžiai.

Pasakojimo tema	Temos apibūdinimas	Pasakojimo pavyzdys
Patekimas į globos namus	Pasakojimai apie tai, kaip paaugliai atsidūrė globos įstaigoje	„Vieną kartą atvažiavę [...] mane pirmą kartą paėmė. Bet [...] iš pirmo karto manęs čia nepaėmė [...] Kai mane parvežė jinai [mama] pasislėpė [...] ir paskui tik išėjo. Nežinau, kodėl jinai slėpėsi, galbūt bijojo, kad pradės jai ten aiškinti, kad jinai blogai elgiasi. Nu ir antrą kartą tada manęs atvažiavo. Ir aš prisimenu, kaip mama mane rengė, ir aš galvojau, kad aš kartu su ja važiuosiu. Bet paskui pažiūrėjau, kad į mašiną, nu, įsėdau tiktai aš. Ir jau antrą kartą mane priėmė čia“.
Gyvenimas globos namuose	Pasakojimai apie globos namuose organizuojamas pramogas (keliones, šventes), istorijos, kuriose atsiskleidžia kasdieninis paauglių gyvenimas, santykiai su globos įstaigos personalu ir ten gyvenančiais vaikais	„Nu aš parėjau iš mokyklos namo, ir aš apsiverkus atėjau [...] Auklėtoja paskui atėjo [...] ir aš jai pradėjau viską pasakot dėl ko susipykom, nes buvau susipykus labai žiauriai su drauge ten dėl kitos draugės [...] Va, taip va, viską auklėtojai papasakojau, tai man auklėtoja kažkiek irgi padėjo: į mokyklą nuvedė ant rytojaus ir su ta drauge irgi sutaikė“.

Smurtas šeimoje. 6 iš 8 gyvenimo istorijų gana detalai pasakojami prisiminimai apie smurto šeimoje patyrimą. Vienoje iš gyvenimo istorijų, kurioje nepasakojama apie smurtą šeimoje, apie šeimą neužsimenama apskritai (pasakojama tik apie gyvenimą globos namuose). Akivaizdu, jog tyrimo dalyvių gyvenimo istorijose šie skausmingi patyrimai užima labai svarbią vietą. Išsiskiria tokios smurto šeimoje rūšys:

- *Suaugusiųjų naudojamas smurtas prieš vaikus.* Ši tema vyrauja paauglių mergaičių gyvenimo istorijose – jos pasakoja apie asmeniškai patirtą fizinį smurtą, kuomet smurtą naudoja patėvis (tik viename prisiminime mergina pasakoja apie mamos naudotą smurtą): „Ir jįsai paėmė mane už plaukų ir į sieną trenkė. Po to dar atspardė. Ir... matos, kad ant nosies yra truputėlį kupra, bet man jinai nebuvo lūžus, man jinai buvo tiesiog labai sutrenkta“.
- *Suaugusiųjų tarpusavyje naudojamas smurtas.* Ši tema išryškėja keturių tyrimo dalyvių (3 merginų ir 1 vaikinų) pasakojimuose. Dalyviai pasakoja, kaip matė tarpusavyje besimušančius tėvus, tėvo ir patėvio muštynes bei močiutės naudojamą smurtą prieš mamą. V2 pasakoja: „Aš atsimenu, kai dviejų metų mačiau, kaip tėvas motiną mušė [...] atsimenu, kad aš stovėjau lauke, rėkiau ant visos gerklės nesveikai, o tėvas ten motiną mušė, nuo laiptų stumdė...“
- *Apie vaikų tarpusavyje naudojamą smurtą* pasakoja 3 tyrimo dalyviai, visi vaikinai. Jie visi turi vieną ar daugiau brolių ir pasakoja apie muštynes su jais: „Žiauriai su broliu pykdavomės, mušdavomės. Ir net ant tiek, kad policijai reikėjo atvažiuot [...] Kaimynai net stebėdavosi [...] Tai mes susimušėm, ir kaimynai policiją iškvietė, kad, tipo, keliam naktį skandalus. Ir čia ne pirmas kartas aišku toks. Tai nuo to laiko policininkai prižiūrėdavo mus daugiau...“

- Pasakojimai apie *vaiko naudojamą smurtą prieš suaugusį žmogų* pasitaikė dviejose gyvenimo istorijose. V3 pasakoja, jog diržu mušdavo savo mamą: *„Tada, labai nervuotas buvau ir nieko negalvodamas pradėjau ir ją mušt... [...] dabar labai gailiuosi dėl to [...] mama gi bejėgė, jinai nieko negali padaryt... Pasiimdavau diržą, mama verkia...“*

Smurto šeimoje tema labai ryški tyrimo dalyvių gyvenimo pasakojimuose. Tai atskleidžia jų gyvenimo realybę. Užsienio literatūroje (pvz., McNeely, Robinson-Simpson, 1988) teigiama, jog smurtą šeimoje daugiau patiria berniukai, o smurtaujančiojo vaidmenį beveik dvigubai dažniau atlieka mama nei tėtis, tačiau šio tyrimo duomenys atskleidžia visiškai kitokią vaizdą. Išryškėja priešingos tendencijos: merginos daugiau pasakoja apie asmeniškai patirtą smurtą, kuomet jas skriaudžia suaugusysis, tuo tarpu, vaikinai daugiau pasakoja apie smurtą tarp brolių.

Toks įvykių prisiminimas gali būti susijęs su tuo, jog merginos, patyrusios smurtą, yra labiau linkusios prisiimti aukos vaidmenį, tuo tarpu, vaikinai dažniau patys pradeda smurtauti. Herman (2006) teigimu, smurto trauma patvirtina įprastus lyties stereotipus: smurtą vaikystėje patyrę vyrai dažniau linkę agresyviai elgtis su kitais, o moterys dažniau pakartotinai tampa aukomis.

Šeimos, kuriose vaikai išgyvena pasikartojantį smurtą, dažnai atsiriboja nuo visuomenės, tampa socialiai izoliuotos (Herman, 2006). Vaikai išgyvena atsiskyrimą nuo bendraamžių, nes jaučiasi kitokie, negali atvirai su jais bendrauti, bijo jiems papasakoti apie situaciją namuose ne tik dėl grėsmės būti nubaustam, tačiau ir dėl išgyvenamų kaltės ir gėdos jausmų. Goodman ir Paz-Alonso (2006) teigimu, gėdos jausmas labai susijęs su tam tikrų prisiminimų laikymu paslapyje ar jų nuslopinimu. Tačiau šio tyrimo dalyviai pasakojo daug prisiminimų apie šeimoje patirtą smurtą, taigi, galima kelti prielaidą, jog panaši įstaigose globojamų vaikų patirtis (smurtas vaikystėje) kažkoku būdu palengvina skausmingos patirties prisiminimą ir kalbėjimą apie jį. Tikėtina, jog bendravimas su panašius įvykius patyrusiais vaikais iš dalies normalizuoja patyrimą, bent šiek tiek susilpnina kaltės ir gėdos jausmus ir todėl palengvina kalbėjimą apie tai.

Nesirūpinimas vaikystėje yra dar viena tema, atskleidžianti tyrimo dalyvių vaikystės patyrimą. Ši tema išryškėjo pusės tyrimo dalyvių (3 merginų ir 1 vaikinų) autobiografiniuose pasakojimuose. Nesirūpinimas vaikystėje tyrimo dalyvių siejamas su dviem patyrimais: maisto trūkumu ir ilgu tėvų nebuvimu, nežinant kur jie yra ir kada/ar sugrįš. Vienos tyrimo dalyvės pasakojime atsiskleidžia abu šie aspektai. M2 pasakoja apie kasdieninį maisto trūkumą bei nuolatinį „kalinimą“ namuose: *„Šiaip jinai [mama] labai mėgdavo anksti ryte išeiti ir mus užrakinti su sese [...] Dar kai tėvas gal buvo, tai buvo viskas, kaip ir normaliai namie, ir valgyt turėjome, ir, prisimenu, kai buvo šventė pas mus, eee... Kūčios, tada ir eglutę turėjom, ir šiek tiek, ir maisto buvo skanaus... O paskui [...] jau kažkaip tai, nelabai jau. Ir mama nelabai mumis rūpinosi, ir tėvas jau nelabai rūpinosi“.*

Tyrimo dalyviai aprašo visiško paliktumo ir nežinios išgyvenimą: „*Buvo vieną kartą mane palikusi mama, nu man tai, aš nežinau... kiek tai buvo laiko, bet man tai buvo labai ilgai, man atrodė, kad aš ten jau visus metus buvau pas kaimynus. Nes ten ir... mama išvažiavo ir paėmė mano sesę, o mane paliko pas kaimynus. Tai aš tada irgi labai pergyvenau, ir kiekvieną dieną nueidavau į savo namą, ir tada pamatydavau, kad jisai dar uždarytas*“.

Barratt ir Granville (2006) teigimu, vaikystėje išgyvenusiems tėvų atstūmimą bei nepriežiūrą vaikams labai anksti susiformuoja padidintas nerimas ir baimė būti paliktiems. Jie nuolat įsitempę ir sunerimę, ir tik tokioje būsenoje jaučiasi kontroliuojantys gyvenimą. Net užaugę tokie vaikai bijo bent akimirksniui atsipalaiduoti, nes vos tik pasijunta saugūs, iškart vėl sukyla baimės ir nerimo jausmai.

Tėvų apleisti vaikai jaučiasi nesaugūs ir nereikalingi. Jų išgyvenimai labai susiję su visiško atstūmimo ir abejingumo iš artimiausių žmonių patyrimu. Šie jausmai taip pat išryškėja tyrimo dalyvių pasakojimuose apie santykius šeimoje.

Santykiai šeimoje. Globos namuose gyvenantys paaugliai, kurdami savo gyvenimo istoriją, dažnai pasakoja ir prisiminimus, atspindinčius santykių šeimoje ypatumus. Santykių šeimoje temos išryškėja visų tyrimo dalyvių istorijose, išskyrus vieną, kuri apima tik gyvenimo globos namuose periodą.

Santykių šeimoje tema atskirta nuo „Smurto šeimoje“ bei „Nesirūpinimo vaikystėje“ temų, tai yra, šiai kategorijai nepriskiriami pasakojimai, kurie buvo priskirti anoms temoms. Vis dėlto, daugelis prisiminimų yra neigiami, atskleidžiantys komplikuotus santykius šeimoje ir siejami su šeimos narių atstūmimo patyrimu bei nutolimo nuo šeimos narių/nario išgyvenimu.

Apie patirtą *šeimos nario atstūmimą* pasakoja 6 tyrimo dalyviai (4 merginos ir 2 vaikinai). M3 apie santykius su globėjais pasakoja: „*Ji [globėja] irgi turėjo vyrą [...] jam labai nepatikdavo, kad aš esu čia, nu, namuose, tai jisai pastoviai mane išvarinėdavo iš jo kambario, kad aš, sakė, kad aš daugiau ten pas jį neateičiau. Gal jinai ir būtų manęs nepalikus, bet jisai norėjo. Gal aš būčiau, tenai gyvenčiau...*“

Santykių su šeimos nariais atšalimas, nutolimas vienas nuo kito, nusivylimas išryškėja 4 tyrimo dalyvių (3 merginų ir 1 vaikinų) pasakojimuose. Viena iš tyrimo dalyvių (M1) pasakoja: „*[...] kai jisai [tėtis] išeidinėjo. Ir iki šiol dar atsimenu tėčio žodžius „nebijok, aš tave aplankysiu“, bet taip niekada ir neaplankė*“.

Nors tyrimo dalyvių gyvenimo istorijose vyrauja pasakojimai apie neigiamus santykių šeimoje aspektus, tačiau pusės tyrimo dalyvių (2 merginų ir 2 vaikinų) gyvenimo istorijose pasakojama ir apie *artimus santykius* su šeimos nariais (močiute, mama, broliais/seserimis) bei jų teikiamą saugumo jausmą. Pavyzdžiui, tyrimo dalyvis V2 pasakoja apie artimų santykių su mama išlaikymą net po to, kai

apsigyveno globos namuose: „*Jinai mus su broliu nuo pat mažens jau, atvažinėja, aplanko ir atveža visokio ten maisto, dar ko nors, nu, vaisių ten. Nuo pat mažens... Ir tuo labai džiaugiamės. Nes būna kai kurios atiduoda, ir pamiršta apie vaikus*“.

Santykių su šeimos nariais tema itin svarbi globos namuose gyvenantiems paaugliams, nes patekimas į globos įstaigą pažeidžia vaikų santykius su tėvais, o neretai ir su broliais/seserimis. Emociškai vaikai tai neišvengiamai suvokia kaip tėvų atstūmimą ar bausmę (Hunter, 2002).

Tyrimo dalyvių pasakojimuose atsispindi kur kas daugiau neigiamų, nei teigiamų santykių aspektų. Tai, jog jų gyvenimo istorijose išryškėja neigiama santykių patirtis galima interpretuoti remiantis prieraišumo teorija. Vaikų vidinį pasaulį sudaro ankstyvųjų santykių su artimiausiais žmonėmis reprezentacijos. Vaikystėje net rūpestingai prižiūrimi vaikai suformuoja kategorišką, atstūmimą ir žiaurumą reprezentuojančių vaizdinių. Tačiau tokios vidinės reprezentacijos einant laikui paprastai pakoreguojamos įtraukiant į jas teigiamų išgyvenimų (Kenrick, 2006b). Tuo tarpu, nuolatinį atstūmimą patiriančio vaiko negatyvus santykių su žmonėmis patyrimas patvirtina suformuotas vidines neigiamas reprezentacijas ir dar labiau jas sustiprina.

Kaip jau minėta, viena iš tyrimo dalyvių, pasakodama savo gyvenimo istoriją, išvis nekalbėjo apie gyvenimą iki patenkant į globos namus, neužsiminė apie tėvus ar kitus šeimos narius. Dar du tyrimo dalyviai spontaniškai pasakojo prisiminimų apie tėvus, tačiau vėliau paprašyti papasakoti prisiminimą, kuriame dalyvautų mama ir/ar tėtis, jie teigė nieko neprisimenantys. Pateiksiu trumpą ištrauką iš pokalbio su tyrimo dalyviu V1:

T: O gal gali papasakoti pirmą prisiminimą, kuris tau ateina į galvą, apie mamą?

VI: Apie mamą?... Visai neateina... Visai neateina... (ilga pauzė)

T: O apie tėtį?

VI: Nežinau... Nu irgi... Negalvoju aš apie juos... tai nežinau.

Nors keturiuose iš 10 tyrimo dalyvės M4 prisiminimų dalyvauja mama, tačiau paprašyta papasakoti prisiminimą apie mamą, tyrimo dalyvė negali tokio prisiminti: „*Kad neatsimenu tokio... Neatsimenu tokio... Brolis daugiau atsimena, nes jis ilgiau gyveno su mama, o aš trumpiau... Mirė tėvas, man buvo kažkur penki metai. Mirė tėvas ir aš pagyvenau su mama, paskui mama tą patėvį prisiėmė, su tuo patėviu kokius metus pagyvenau ir išėjau...*“

Kadangi prieš tai abu dalyviai pasakojo prisiminimų apie tėvus, jų nesugebėjimas prisiminti paprašius tyrėjai, gali rodyti, jog šiems tyrimo dalyviams santykių su tėvais tema yra pernelyg skausminga ir intensyvūs jausmai tuo momentu užblokuoja prisiminimus atitinkama tema. Kai kurių autorių (pvz, Waites, 1997) teigimu, prisiminimų pasiekiamumo kontroliavimas yra dažniausias būdas įveikti stresą ir intensyviais neigiamas emocijas.

Prisiminimų pasakojimas tam tikra tema yra susijęs ir su atitinkamo patyrimo integracija į savąjį „Aš“. Skausmingi prisiminimai gali būti suvokiami kaip griauinantys prisimenančiojo gyvenimą, todėl tokių prisiminimų integracija į vientisą gyvenimo istoriją reikalauja daug pastangų ir laiko. Kartais tokia integracija beveik neįmanoma, nes trauma suvokiama kaip kažkas svetimo, „ne-aš“, kažkas, ką savastis nori pašalinti (Waites, 1997). Taigi, tyrimo dalyvių nesugebėjimą papasakoti prisiminimų apie tėvus galime interpretuoti kaip negalėjimą integruoti santykių su tėvais patyrimo – jiems pernelyg sunku priimti tokį santykių su tėvais patyrimą kaip savojo „Aš“ dalį, jie neigia savęs, kaip atstumto ir palikto vaiko suvokimą.

Artimo žmogaus mirties tema minima pusės tyrimo dalyvių gyvenimo istorijose (3 merginų ir 1 vaikinų). Tyrimo dalyviai pasakojo apie mamos, tėvo, brolio/sesers, močiutės, dėdės netektį. Šiuos pasakojimus galima padalinti į dvi grupes – vieną, kurioje pasakojama apie artimo žmogaus netektį iki patekimo į globos namus, ir kitą, kurioje šeimos nario netenkama jau gyvenant globos namuose. Nors tyrimo dalyvių skaičius šiose grupėse labai mažas, tačiau toks pasakojimų atskyrimas atspindi svarbias tendencijas.

Pirmajai grupei priskirti pasakojimai yra labai svarbūs tyrimo dalyvių gyvenimo istorijose, nes jie žymi esminius pokyčius gyvenime. Nors pati tyrimo dalyvė M4 tėčio savižudybės neįvardija, kaip iš esmės pakeitusios jos gyvenimo, tačiau būtent po šio įvykio merginos gyvenimas pasikeičia: namuose atsiranda smurtaujantis patėvis ir po kurio laiko ji patenka į globos namus. Tyrimo dalyvė M1 pati išskiria prisiminimą apie močiutės mirtį kaip svarbiausią. Merginos teigimu, šis įvykis pakeitė jos gyvenimą, nes po jo jai buvo pernelyg sunku gyventi namuose ir ji paprašė apgyvendinimo globos namuose.

Antrajai grupei priskirtos dviejų tyrimo dalyvių istorijos, kuriose pasakojama apie artimųjų mirtį jiems jau gyvenant globos namuose. Tyrimo dalyvės M2 pasakojimas apie mamos mirtį yra trumpas ir labiau primena fakto konstatavimą, o ne pasakojimą. Tai leidžia kelti prielaidą, jog tyrimo dalyvė jau anksčiau išgyveno mamos netektį, kuomet ją išvežė į globos namus, o mama jos beveik nelankė: *„Aš visada labai laukiau [mamos apsilankymų] ir visada... nes aš labai nu nemėgstu, nemėgdavau valgyti. Per pietus pati paskutinė visada suvalgydavau. Bet kai žinojau, kad manęs mama laukia ten kambarėje, tai visada pati pirma viską suvalgydavau [...] O paskui, tai jau pripratau, ir kai jau pasakė, kad mama mirė, tai iš pradžių, nu, ten man buvo liūdna, bet labai greitai praėjo tas, nes daug vaikų ir randi užsiėmimą“.*

Artimųjų mirties tema skausminga visiems žmonėms, tačiau ypač skauda ji gali būti globos namuose gyvenantiems paaugliams, nes jie gyvenime patyrė ypač daug praradimų ir išsiskyrimų. Tyrimo dalyvių pasakojimuose apie artimųjų mirtį išsiskyrė dvi tendencijos: vienos istorijos

vertinamos kaip labai svarbios gyvenime, esminės vykstantiems pokyčiams; kitos istorijos iš esmės nieko nepakeičia tyrimo dalyvių gyvenime, jos trumpos, neišvystytos. Patekimas į globos namus pažeidžia santykius su reikšmingiausiais žmonėmis vaiko gyvenime ir vaikas tai išgyvena kaip netektį. Tikra artimo žmogaus mirtis dar kartą primena ankstesnį skausmingą patyrimą, be to, šis praradimas jau nebepakeičiamas ir vaikai praranda viltį susigrąžinti prarastus artimuosius.

Patekimas į globos namus. Apie patekimą į globos namus pasakoja 6 tyrimo dalyviai. Dauguma jų nuo to pradeda savo gyvenimo istorijos pasakojimą ir nurodo, kokie įvykiai ar aplinkybės, jų manymu, lėmė, kad jie atsidūrė globos įstaigoje. Dviejų tyrimo dalyvių patekimo į globos namus istorijos itin sudėtingos, ilgesniam laikui vienoje vietoje jie buvo apgyvendinti tik po kelių persikraustymų. Tyrimo dalyvis V2 pasakoja apie nuolatinius gyvenimo vietų pasikeitimus: „*Motina mane čianai atvežė [...] čia pragyvenau gal iki 7 metų. Maždaug taip, ir po to pas motiną grįžau gyventi. [...] Po to, papuoliau už tai, kad mokyklos su broliu nelankėm, papuoliau į PAVADINIMAS1 vaikų globos namus [...] Mes ten pragyvenom metus beveik. Ir po to, kažkaip vėl grįžom pas motiną ten neilgam laikui. Ir po to [...] mus atidavė į PAVADINIMAS2 [globos namus]. Ten gyvenom, aišku, nelabai per geriausiai [...] iš ten pabėginėjom, nu, nes nepatiko iš vis. Pabėginėjom ir tada... vėl kažkaip per vaikų teises čianai sugrįžom. Nu tai va, nuo to laiko čia gyvenu”.*

Patekimo į globos namus istorija labai svarbi kiekvienam tyrimo dalyviui, nes tai iš esmės pakeičia jo gyvenimą. Patekimas į globos namus pažeidžia reikšmingiausius santykius vaiko gyvenime – santykius su tėvais. Vaikas patiria ir daugybę kitų praradimų – neretai suardomi santykiai su broliais ir seserimis, nutrūksta bendravimas su kiemo ir klasės draugais. Vaikas atskiriamas ne tik nuo žmonių, tačiau ir nuo aplinkos, kurioje augo ir prie kurios buvo pripratęs.

Nė vieno tyrimo dalyvio nebuvo specialiai klausama apie patekimą į globos namus, vis dėlto, dauguma dalyvių papasakojo apie šį įvykį. Tai, ar tyrimo dalyvis pasakoja patekimo į globos namus istoriją, greičiausiai susiję su šio gyvenimo įvykio integracija, jo priėmimu į savąjį „Aš“. Apie patekimą į globos namus nepasakojo tik 2 tyrimo dalyvės: M4 ir M5. M4 gyvenimo istoriją sudaro daugiausiai pasakojimai apie gyvenimą namuose su šeima, taigi galima kelti prielaidą, jog tyrimo dalyvė neigia savo dabartinį gyvenimą, savo dabartinę situaciją, tai yra, gyvenimą globos namuose.

Tyrimo dalyvės M5 gyvenimo istoriją sudaro išskirtinai tik pasakojimai iš gyvenimo globos namuose. Vis dėlto, mergina nepapasakoja, kaip į juos pakliuvo (globos įstaigoje ji buvo apgyvendinta 12 metų). Waites (1997) rašo, jog trauminiai įvykiai, gali padalinti savastį į dvi dalis: „iki traumos“ ir „po traumos“. Kartais prisiminimų rinkiniai „iki“ ir „po to“ žmogui atrodo visiškai nesuderinami tarpusavyje ir jam lengviau laikyti juos atskirai nei stengtis integruoti į bendrą visumą. Remiantis šios merginos autobiografinio pasakojimo analize, galima kelti prielaidą, jog ji stengiasi nuneigti gyvenimo

iki globos namų egzistavimą, iš sąmoningos atminties išstumti bet kokius prisiminimus apie jį. Praeities neigimą galime interpretuoti ir kaip psichologinį mechanizmą, naudojamą sustiprinti iliuzijai, jog visas patirtas siaubas yra jau praityje ir daugiau nebegali įskaudinti.

Gyvenimas globos namuose. Apie gyvenimą globos namuose pasakojo visi tyrimo dalyviai. Jų pasakojimuose išsiskyrė tokios svarbiausios potemės:

- *Pramogos.* 5 globos namuose gyvenantys paaugliai (3 merginos ir 2 vaikinai) pasakojo apie įvairias ekskursijas, keliones, globos namuose pačių rengiamas šventes. Ši tema daugiausiai siejama su teigiamomis emocijomis bei naujais įspūdžiais.
- *Laisvė.* 5 tyrimo dalyviai (3 merginos ir 2 vaikinai), kaip vieną iš gyvenimo globos namuose privalumų išskyrė ten suteikiamą didesnę laisvę. Daugelis tyrimo dalyvių globos namuose suteikiamą laisvę sieja su dviem dalykais: 1) galimybe turėti savo pinigų ir leisti juos, kaip nori bei 2) gana laisvu režimu ir nereikalavimu nuolat atsiskaityti (kur buvo, ką veikė, kaip sekėsi mokykloje ir pan.): „*eini ir būni kieme kiek nori ten [...] jaunimo namuos tai tenai irgi iki aštuoniolikos metų gyveni savarankiškai, turi pats pinigus savo*“. Tik viena tyrimo dalyvė (M5) globojamiems vaikams suteikiamą laisvę vertina neigiamai, sulygina ją su nesirūpinimu vaikais: „*kiekvienas gyvena taip, kaip pats nori, gali mokytis, gali nesimokyt, niekam nesvarbu yra, ar tu mokais, ar nesimokai, ar tu ką darai. Ar tu ką nors blogai darai, niekam nesvarbu, nieks, niekas nieko neauklėja, gyveni kaip sau nori, va taip...*“
- *Santykiai su auklėtojomis.* Apie santykius su auklėtojomis pasakoja 4 merginos ir 2 vaikinai. Jų pasakojimai prieštaringi, tai yra, daugelis teigia, jog auklėtojos patinka, padeda, tačiau vėliau paneigia šį faktą. Pavyzdžiui, tyrimo dalyvės M5 gyvenimo istorijoje auklėtojos ir direktorius iš pradžių vaizduojami kaip gelbėtojai, rūpestingi ir padedantys spręsti iškylančius sunkumus ir nesutarimus su bendraamžiais. Vis dėlto, pasakojimo eigoje tyrimo dalyvė paneigia tokį jų įvaizdį: „*Ar tu ką nors blogai darai, niekam nesvarbu [...] gyveni kaip sau nori [...] Gintas (vardas pakeistas), pavyzdžiui, ką nors padaro ten, iš parduotuvės pavagia ir policija jį sugauna, auklėtojos pradeda ant jo rékt: „Kodėl būtina per mano pamainą?!“ ten visaip va taip. Sakau, aš irgi ten įsikišu, sakau: „Koks skirtumas, per jūsų ar ne per jūsų pamoką, pa-, pamainą“, šita. Va taip va, tiktais toks dalykas yra, kad jos tik dirba, jom iš tikrųjų nieks nerūpi, ar ten tau gerai, ar tau blogai, va*“.
- *Santykiai su bendraamžiais* tyrimo dalyvių apibūdinami skirtingai. Dvi tyrimo dalyvės (M1 ir M2) globos namuose gyvenančius bendraamžius apibūdina kaip labai gerus, padėjusius priprasti prie gyvenimo įstaigoje, kitos dvi (M3 ir M5) pateikia priešingą santykių su bendraamžiais vaizdą, susiedamos juos su išdavystėmis, atstūmimo išgyvenimu bei nesiliaujančiais konfliktais.

Tyrimo dalyviai vaikinai bendravimą su bendraamžiais daugiausiai sieja su laisvalaikiu (krepšinio žaidimu) ir linksmu laiko praleidimu (vakarėliais).

Prisiminimai apie gyvenimą globos namuose atskleidžia tyrimo dalyvių kasdieninę patirtį, jų gyvenimo realybę. Kalbant apie gyvenimo istorijos kūrimą, čia atsiskleidžia svarbus aspektas – pasakodami apie gyvenimą globos namuose, tyrimo dalyviai lygina jį su gyvenimu šeimoje. Dauguma tyrimo dalyvių nurodo, jog gyvenant globos namuose suteikiama daugiau laisvės nei gyvenant su šeima. Herman (2006) teigimu, smurtaujančiose šeimose dažnai nustatomos itin griežtos, smulkmeniškios ir painios taisyklės, kurių vaikai turi laikytis, naudojamos griežtos bausmės. Tai atitinka kai kurių tyrimo dalyvių autobiografiniuose pasakojimuose atskleidžiamą patyrimą. Šiek tiek laisvesnė atmosfera, lankstesnės ribos, griežtų bausmių netaikymas sumažina nerimą, baimę ir suteikia saugumo. Vis dėlto, pernelyg daug laisvės, kuomet riba tarp teisingo ir neteisingo, leidžiamo ir draudžiamo elgesio tampa neaiški, vaikams suteikia ne saugumą, o kelia nerimą. Tai atsiskleidžia tyrimo dalyvės M5 gyvenimo istorijoje.

Dar vienas teigiamas gyvenimo globos namuose aspektas, lyginant su gyvenimu šeimoje – įvairios pramogos: kelionės, ekskursijos, šventės, konkursai ir t.t. Jos supriešinamos su nesirūpinimo ir apleistumo patyrimu vaikystėje. Šių gyvenimo globos namuose aspektų išskyrimas ir akcentavimas, viena vertus, atspindi globojamų vaikų gyvenimo realybę, kita vertus, rodo jų pastangas tarsi pasiteisinti dėl gyvenimo globos namuose, pateisinti tėvus dėl jų apgyvendinimo ten, ir atskleidžiant teigiamus savo patyrimo globos namuose aspektus suteikti prasmę gyvenimui globos namuose.

Pasakojimuose apie gyvenimą globos namuose taip pat atsispindi santykių su auklėtojais ir bendraamžiais aspektai. Santykiai su auklėtojais apibūdinami kaip prieštaringi – viena vertus, jos pristatomos kaip rūpestingos, padedančios, kita vertus, teigiama, jog jos tik darbuotojos ir joms globos namuose gyvenantys vaikai nerūpi. Tokių santykių įvertinimą galima interpretuoti, kaip santykių su mama patyrimo perkėlimą į santykius su auklėtojais. Nors auklėtojos suvokiamos kaip geros ir padedančios, tačiau bet kokie signalai, primenantys patirtą mamos atstūmimą ir nerūpestingumą, interpretuojami perkeliant prisimenamą mamos elgesio modelį auklėtojoms. Be to, vaikai, išgyvenę daug išsiskyrimų ir atstūmimų suformuoja neigiamus lūkesčius ir įsitikinimus apie artimus santykius ir bijodami dar vieno santykių nutraukimo, paprastai ima vengti artumo (Kenrick, 2006b).

Artimų santykių su bendraamžiais užmezgimas taip pat siejamas su prieraišumu – vaikystėje susiformavę prieraišumo santykiai paauglystėje perkeliama į kitus artimus santykius. Taigi, nesaugių, nerimastingų paauglių santykiai su bendraamžiais gali būti kupini atstūmimo ir pažeminimo baimių.

Nežinia, kiek tyrimo dalyvių papasakoti autobiografiniai pasakojimai iš tikrųjų atitinka jų gyvenimą. Prisiminimai nėra stabilūs įrašai mūsų smegenyse, jie nuolat veikiami mūsų naujos patirties, nuotaikos bei kitų veiksnių ir todėl dažnai sąmoningai ir nesąmoningai pakeičiami, iškraipomi (Waites, 1997). Vis dėlto, net tikrovės neatitinkantys, netikslūs prisiminimai atskleidžia kažką svarbaus apie žmogaus gyvenimą, parodo, kas žmogui šiuo metu yra aktualiausia, nes žmogus projektuoja į juos savo požiūrį, vertybes, pasaulio suvokimo būdą.

Šio tyrimo dalyvių gyvenimo istorijose išryškėjo 6 svarbiausios temos: smurtas šeimoje, nesirūpinimas vaikystėje, santykiai šeimoje, artimo žmogaus mirtis, patekimas į globos namus ir gyvenimas globos namuose. Šios temos atspindi tyrime dalyvavusių paauglių gyvenimo realybę, jiems svarbiausius patyrimus, išgyvenimus. Lindsey ir Barratt (2006) teigia, jog globos įstaigose augančių vaikų pasakojimuose visuomet atsispindi netekties ir atstūmimo, įskaudinimo, nesirūpinimo bei smurto temos. Šios temos ne tik atspindi vaikų patirtį, tačiau kartu apibūdina ir tai, kaip jie suvokia save bei ko tikisi ateityje.

5.3. Gyvenimo istorijose išryškėjantis savojo „Aš“ vaizdas

Viena svarbiausių autobiografinių pasakojimų funkcijų yra savęs apibrėžimo, savęs apibūdinimo funkcija (Fivush, 1994). Gyvenimo istorija patiems pasakojantiems bei jų besiklausantiems žmonėms pasako, kas jie yra. Šio tyrimo dalyvių savęs vaizdas buvo tyrinėjamas analizuojant jų pasakojimuose pateikiamą informaciją apie save bei dažniausiai sau priskiriamus vaidmenis.

5.3.1. Pateikiamos informacijos apie save rūšys

Atlikus turinio analizę buvo išskirtos tokios tyrimo dalyvių autobiografiniuose pasakojimuose pateikiamos informacijos apie save kategorijos:

1. *Emocinė sfera* – tyrimo dalyvių pateikti savo emocinės būsenos, nuotaikos bendri vertinimai bei emocinių reakcijų į konkrečius įvykius įvardinimai.
2. *Tarpasmeninių santykių sfera* – tyrimo dalyvių pateikiama informacija apie santykių su tam tikrais žmonėmis egzistavimą, santykių kokybės apibūdinimas, jų keliamų jausmų įvardinimas.
3. *Užsiėmimai/veikla* – tyrimo dalyvių pateikta informacija apie tai, ką jie dažniausiai veikia kasdien, kaip linksminasi, kokie jų pomėgiai, kokių užsiėmimų jie nemėgsta.

4. *Fizinė/kūniškoji sfera* – tyrimo dalyvių pateikiama informacija apie fizinio skausmo patyrimą, ligas, sužeidimus, alkio kentimą bei mitybos sutrikimus.

5. *Kita save apibūdinanti informacija* – tyrimo dalyvių pateikiama informacija apie savo išvaizdą, asmenines savybes, žalingus įpročius.

Kiekvieną kategoriją sudaro smulkesni kodai. 3 lentelėje pateikiamas kategorijų bei jas sudarančių kodų sąrašas su atitinkamais tyrimo dalyvių pasisakymų pavyzdžiais.

3 lentelė. Informacijos apie save kategorijos,
jas sudarantys kodai bei pavyzdžiai iš tyrimo dalyvių pasakojimų.

Kategorija	Kodas	Pavyzdys
Emocinė sfera	Bendras emocinės būsenos/nuotaikos įvertinimas	„Kiekvieną dieną gera nuotaika būna, nebent, kad ryte neišsimiegu“
	Emocinė reakcija į konkretų įvykį	„Pirma labai išsigandau [...] pradėjau ten verkti truputį“
Tarpasmeninių santykių sfera	Santykių su tam tikru žmogumi konstatavimas	„Turiu daug draugų: tiek iš mokyklos, tiek čia iš aplinkinių“
	Santykių kokybės apibūdinimas, jausmų įvardinimas	„Turiu geriausią draugę, bet mes taip susipykę buvom“
Užsiėmimai/veikla	Kasdieninė veikla	„Užeinam pas mamą, pavalgom ir su draugais dažniausiai į kiemą“
	Pramogos, šventės	„Visi dainavom, eilėraščius sakėm [...] labai įdomios rungtys buvo kai kurios“
	Hobiai, pomėgiai	„Mėgstu valgyt gaminti, vienas iš mano hobijų [...] piešt labai mėgstu“
	Nemėgstami užsiėmimai	„Skaityti aš visai nemėgstu [...] nežinau kodėl, bet nemėgstu“
Fizinė/kūniškoji sfera	Fizinis skausmas/sveikata	„Man labai skaudėjo [...] visai silpna buvau“
	Alkis/mitybos sutrikimai	„Aš labai, nu, nemėgstu, nemėgdavau valgyti. Per pietus pati paskutinė visada suvalgydavau“
Kita save apibūdinanti informacija	Išvaizda	„Labai turėjau gražią baltą suknelę [...] buvo tokia puošni labai“
	Asmeninės savybės	„Esu labai savarankiška, atsakinga, jeigu man ką nors liepia, visada padarau“
	Žalingi įpročiai	„Dabar vėl rūkau, vėl geriu, bet nelabai daug“

Tyrimo dalyviai apibūdino save per kasdieninę veiklą, mėgstamus užsiėmimus, vertindami savo emocines būsenas, apibūdinami santykius su žmonėmis bei pateikdami kitą informaciją (apie savo išvaizdą, asmenines savybes, žalingus įpročius). 4 lentelėje pateikiami duomenys apie tai, kokių kategorijų informaciją apie save pateikia kiekvienas tyrimo dalyvis.

4 lentelė. Kiekvieno tyrimo dalyvio pasakojimuose pateikiama (+) ir nepateikiama (-) atitinkamos kategorijos (kodų) informacija apie save.

Kategorija	Kodas	Tyrimo dalyviai							
		M1	M2	M3	M4	M5	V1	V2	V3
Emocinė sfera	Bendras emocinės būsenos įvertinimas	+	+	+	-	+	-	+	+
	Emocinė reakcija į konkretų įvykį	+	+	+	+	+	-	+	+
Tarpasmeninių santykių sfera	Santykių su tam tikru žmogumi konstatavimas	+	+	+	-	+	+	+	+
	Santykių kokybės apibūdinimas, jausmų įvardinimas	+	+	+	+	+	+	+	+
Užsiėmimai/ Veikla	Kasdieninė veikla	-	-	+	-	-	-	+	+
	Pramogos, šventės	-	+	+	-	+	+	+	+
	Hobiai, pomėgiai	-	+	+	-	-	+	-	+
	Nemėgstami užsiėmimai	-	+	+	-	-	-	-	-
Fizinė/ kūniškoji sfera	Fizinis skausmas/sveikata	+	+	-	+	-	-	+	+
	Alkis/mitybos sutrikimai	+	+	+	-	-	-	-	-
Kita save apibūdinanti informacija	Išvaizda	+	+	+	-	+	+	-	-
	Asmeninės savybės	-	+	+	-	-	-	+	+
	Žalingi įpročiai	+	-	-	-	-	-	+	+

Pagal 4 lentelėje pateiktą informaciją matyti, jog tyrimo dalyvių savęs apibūdinimo platumas skiriasi: vieni (M4, V1) naudoja vos kelių kodų informaciją, tuo tarpu, kitų (M2, M3) pasakojimuose atsispindi įvairi informacija apie save.

Emocinė sfera. Dauguma tyrimo dalyvių save apibūdinti naudojo emocinės ir tarpasmeninių santykių kategorijų informaciją. Šios rūšies informacija labai svarbi kiekvienam žmogui save atskleisti. Bendra emocinė būsena ar nuotaika buvo apibūdinta šešių tyrimo dalyvių pasakojimuose, jie visi pateikė ir teigiamų, ir neigiamų emocinės būsenos apibūdinimų. Ji įvardinta tokiais žodžiais: *(visai/labai) gera, linksma, (labai) faina, (labai/per) sunku, liūdna/liūdnoka, kentėjau*. Vienas detalesnių nuotaikos apibūdinimų pateiktas M5 pasakojime: „*Mokykloj man kiekvieną dieną gera nuotaika būna, nebent, kad ryte neišsimiegu, bet labai retai būna. Kad ir nueinu, tai per pirmą ar antrą pamoką visą laiką pasitaiso*“.

Emocinės reakcijos į konkrečius įvykius tyrimo dalyvių pasakojimuose apibūdinamos tokiais žodžiais: *apsidžiaugiau, džiaugiasi, buvo gera, juoko buvo, skaudu, liūdna, pikta, gėda, labai pergyvenau, supykau, išsigandau, sunervino*. Dvi dalyvės (M1, M3) liūdesį ne visuomet įvardindavo žodžiais, tačiau apibūdindavo kaip verksmą: „*Kol davažiavau iki namų visą kelią verkiau*“, „*Kai pasakė, kad viskas, dabar tu jau išvažiuoji nuo mūsų visam laikui, tai, nu, truputį taip apsiverkiau, taip... kai supratau, kad viskas, jau nebeatvažiuosiu*“. Dalyvė M3 taip pat apibūdino ir savo pykčio reakcijas: „*Iškart psichuoju, su dūrais, trenkiu ir sakau, kad nu ir gerai, neleiskit ir viskas*“.

Kalbant apie emocines reakcijas į konkrečius įvykius, 6 tyrimo dalyviai įvardino savo neigiamas reakcijas, o teigiamos emocijos minimos pusės tyrimo dalyvių autobiografiniuose pasakojimuose. Du dalyviai tam tikrą praeities laikotarpį apibūdinę kaip teikusį teigiamų išgyvenimų, pasakodami konkrečius įvykius, įvardina tik kilusias neigiamas emocijas. Tai gali būti susiję su atminties generalizacijos mechanizmu. Generalizuoti prisiminimai – tai prisiminimai ne apie konkrečius įvykius, o tarsi apibendrinta daugybės panašių, pasikartojančių įvykių santrauka. Atminties generalizacija padeda reguliuoti emocinę įtampą (Williams, 1999). Levine ir Pizarro (2006) teigia, jog kuo tikslesnių prisiminimų prašoma prisiminti, tuo su jais susijusios emocijos būna intensyvesnės. Likdami abstrakčiame informacijos lygyje žmonės gali išvengti stiprių ir skausmingų emocijų suaktyvinimo.

Tyrimo dalyvės M1 ir M3 pasakojo, jog jų neigiamos reakcijos tapo ne tokios intensyvios, nes jos išmoko mažiau kreipti dėmesį į įvairias provokacijas, įžeidinėjimus ir panašiai: „*Ir kai įžeidinėja, aišku, būna skaudu, vis tiek, bet tu stengies taip nekreipt dėmesio, kaip anksčiau, nes vis tiek tu... tai esi išlaikęs anksčiau. Ir tai yra geras plusas ateityje, nes tu galėsi atsilaikyti*“, „*Su visais pradėjau pyktis [...] atsakinėti jiems, nes jie taip ant manęs [...] man nepatiko seniai, kaip man sako, kad esu stora. Nu ir iki šiol irgi klasė sako, bet aš jau dažniau nekreipiu dėmesio*“.

Tarpasmeninių santykių sfera. Visų dalyvių pasakojimuose pateikiama informacija apie jų santykius su kitais žmonėmis. Visi dalyviai, išskyrus vieną (M4), įvardija, jog su tam tikrais žmonėmis juos sieja atitinkamas ryšys: „*Turiu motiną, tėvo nepažįstu iki šiol*“, „*Turėjau daug draugių*“.

Ryšį su šeimos nariais (mama, tėčiu, broliais, seserimis, močiute) konstatuoja 4 tyrimo dalyviai (2 merginos, 2 vaikinai). Dvi tyrimo dalyvės įvardina turinčios kitų giminaičių (tetų, pusseserių, pusbrolių). 4 tyrimo dalyviai įvardina savo ryšius su bendraamžiais. Tyrimo dalyviai nurodo ne tik egzistuojantį ryšį, tačiau ir įvardina jo nebuvimą: „*Neturėjau draugų...*“, „*tėvo nepažįstu iki šiol*“ arba išsako pageidavimą, jog tokio ryšio nebūtų: „*Tokių draugų geriau neturėt*“.

Kaip jau minėta, 7 iš 8 tyrimo dalyvių įvardino ryšį su tam tikrais žmonėmis: šeimos nariais, giminaičiais, draugais. Galima kelti prielaidą, jog taip tyrimo dalyviai stengiasi parodyti priklausantys tam tikrai grupei (šeimai, giminei, draugų kompanijai), esantys jos nariais. Dauguma šiame tyrime dalyvavusių paauglių vaikystėje išgyveno tėvų nesirūpinimą ar neprognozuojamą, agresyvų jų elgesį. Tėvai dažnai būdavo nepasiekiami nei emociškai, nei fiziškai. Dėl tokio atstūmimo patyrimo vaikai gali išgyventi padidėjusį nerimą būti palikti, jiems gali būti ypač svarbu jausti, jog jie yra ne vieni, jog yra žmonių, su kuriais juos sieja tam tikri santykiai.

Tyrimo dalyviai ne tik įvardino ryšius, kurie juos sieja su tam tikrais žmonėmis, tačiau taip pat ir apibūdino santykius su jais. Daugiausiai dalyvių (6) įvertino santykių su tėvais (M3 atveju globėjais)

kokybę, tačiau pasitaikė tik vienas teigiamas įvertinimas – dalyvis V2 teigia išlaikęs artimą ryšį su mama, kuri dažnai jį lanko ir jis tuo labai džiaugiasi. Kiti dalyviai pateikė tik neigiamus apibūdinimus, kuriuose atsispindi tėvų nerūpestingumas (2 atvejai), atstūmimas (2 atvejai), santykių su jais konfliktiškumas (2 atvejai). Pavyzdžiui: „*Jinai [mama] baliavojo labai daug ir dar mumis nesirūpino*“, „*Jam [globėjos vyrui] labai nepatikdavo, kad aš esu čia, nu, namuose, tai jisai pastoviai mane išvarinėdavo [...] gal jinai ir būtų manęs nepalikus, bet jisai norėjo. Gal aš būčiau, tenai gyvenčiau...*“, „*Kai su motina gyvenau, labai blogai sutardavau su ja*“.

Santykius su broliais/seserimis apibūdino iš viso 4 dalyviai (1 mergina ir 3 vaikinai). Tyrimo dalyvė M2 pasakojo: „*labai sunku su ja bendrauti [...] Kartais jinai [...] ir šiek tiek nervina*“. Santykius su broliais apibūdino ir visi trys tyrime dalyvavę vaikinai. Visuose pasakojimuose vyrauja neigiami apibūdinimai, teigiama, jog santykiai buvo konfliktiški: visi vaikinai įvardijo, kad su broliais pykdavosi ir mušdavosi. V1 pasakoja: „*Su broliu anksčiau mušdavomės [...] aš nesimušdavau su juo, čia jis mane mušdavo*“. V3 taip pat pasakojo apie konfliktus ir muštynes su broliu, tačiau jis taip pat prisimena brolių kaip padedantį, saugantį: „*Kai mane primušė kažkas, aš tik jam paskambinau. Jisai atėjo su dar kažkiek draugelių, išsitempė tą, šitą, kuris mane primušė, į lauką išsitempė. Gavo į skūrą vyras ir nuėjo. Kitą rytą, jau gražiai sveikinosi*“.

Santykių su bendraamžiais kokybę apibūdino 3 tyrimo dalyvės. Tik viena tyrimo dalyvė (M1) santykius su jais apibūdino teigiamai: „*Turiu daug draugų, aš jais galiu pasikliauti [...] esu pasirengusi dantimis ir nagais kovoti už savo draugus*“. Tuo tarpu kitos dvi dalyvės (M3 ir M5) santykius su bendraamžiais apibūdino kaip konfliktiškus ir emociškai skaudžius, pavyzdžiui: „*Buvau susipykus žiauriai su drauge [...] ten kaip ir pavydo scenos buvo viena kitai, nes mes geriausios draugės ir paskui susipykom*“. Tos pačios trys tyrime dalyvavusios merginos apibūdino ir savo santykius su auklėtojomis. Kiekvienos iš jų pasakojimuose atsiskleidžia prieštaringas santykių su auklėtojomis vertinimas. Viena vertus, merginos teigia gerai su jomis sutariančios, nesipykstančios, galinčios atvirai pasišnekėti. Kita vertus, auklėtojos apibūdinamos kaip „*blogos*“ ar tokios, kurios „*tik dirba, jom iš tikrųjų nieks nerūpi*“.

Į globos namus patekę vaikai labai nori santykių, teikiančių saugumą ir rūpinimąsi, kita vertus, juos persekioja baimė, kad jie bus vėl apleisti ar skriaudžiami. Tyrimo dalyvių atskleidžiamus santykių su auklėtojomis sunkumus galima paaiškinti prieraišumo teorijos prielaidomis. Vaikystėje suformuotas artimų santykių modelis perkeliamas į santykius su kitais žmonėmis. Santykiai gali tapti nerimastingi, kupini atstūmimo ir pažeminimo baimių. Smurto ir prievartos patyrimas vaikystėje pažeidžia sugebėjimą pasitikėti kitais žmonėmis ir atitolina nuo artimo kontakto su jais (Waites, 1997). Be to, trauma gali pažeisti socialinę kontrolę ir iššaukti asocialų elgesį – įtūžį, agresijos protrūkius, kerštą –

kuris atstumia aplinkinius žmones, daro juos atsargesnius bendraujant, tuo tarpu, smurtą vaikystėje patyrę paaugliai tai supranta kaip dar vieną jų atstūmimą, patvirtinimą, jog jie niekam iš tikrųjų nerūpi.

Užsiėmimai/veikla. Tik dvi tyrimo dalyvės (M1 ir M4) nepateikė jokios informacijos apie savo veiklą ir užsiėmimus. Daugiausia tyrime dalyvavusių paauglių pasakojo apie įvairias pramogas – globos namuose organizuojamus renginius, stovyklas, keliones po Lietuvą ar užsienį. Pusė tyrimo dalyvių įvardino savo pomėgius, hobių. Apie kasdieninę veiklą bei nemėgstamus užsiėmimus pasakojo atitinkamai 3 ir 2 tyrimo dalyviai.

Pasakojimai apie kasdienes užsiėmimus, mėgstamą ar nemėgstamą veiklą, įvairius renginius tyrimo dalyviams gali būti svarbūs tuo, jog atspindi, kaip pasikeitė jų gyvenimas. Tyrime dalyvavę paaugliai pasakodami savo gyvenimo istoriją neretai supriešina vaikystėje patirtą nesirūpinimą ar smurtą su kelionėmis po Lietuvą ar užsienio šalis, dalyvavimu globos namuose rengiamose šventėse. Nors šios pramogos nepanaikina vaikystėje išgyventų skaudžių akimirkų, tačiau suteikia naujų išpūdžių ir padeda surasti paaugliams gyvenimo globos namuose teikiamų privalumų: „*Nu ką aš žinau, nu labai gerai gyvenam. Ir linksma... ir užsiėmimai visokie, ir visa kita*“.

Fizinė/kūniškoji sfera. Apibūdindami savo fizinę būseną, 5 tyrimo dalyviai pasakojo apie įvairius sveikatos sutrikimus: ligas, operacijas, sužeidimus ir pan. 3 tyrimo dalyvės įvardino su mityba susijusius ypatumus. Viena dalyvė (M1) sutrikusį apetitą susiejo su močiutės mirtimi, tuo tarpu, kitos dvi merginos pasakojo apie atsisakymą/nenorėjimą valgyti, tačiau plačiau to nepaaiškino. Abi šios merginos vaikystėje dėl tėvų nesirūpinimo išgyveno maisto trūkumą ir dėl to gali suteikti maistui ir valgymo procesui ypatingą reikšmę.

Kita save apibūdinanti informacija. Penki tyrimo dalyviai apibūdinami save aptaria savo išvaizdą – rūbus bei aksesuarus, kuriais puošėsi tam tikra proga (2), savo fizinę išvaizdą: kūno, nosies formą (3). Savo žalingus įpročius paminėjo 3 dalyviai – M1 papasakojo atvejį, kuomet ji buvo stipriai prisigėrusi, V2 pasakoja, jog ėjo pirkti su broliu alaus bei buvo užklyptas rūkantis, V3 plačiau aptaria savo rūkymo, gėrimo bei klijų uostymo istoriją. Nors literatūroje (pvz., Barratt, Granville, 2006) teigiama, jog daugelis paauglių, kurie vaikystėje patyrė tėvų nepriežiūrą ir neprognozuojamą, chaotišką elgesį, piktnaudžiauja alkoholiu ar vartoja narkotikus, tačiau šio tyrimo metu apie tai pasakojo tik 3 dalyviai.

Apie savo asmenines savybes tyrimo dalyviai kalbėjo taip pat nedaug. Kokias asmenines savybes priskiria sau, įvardino pusė tyrimo dalyvavusių paauglių. M2 save apibūdina kaip „*gerai išauklėta [...] šiek tiek tokia tinginė [...] savarankiška, atsakinga [...] bendrauti aš moku*“. M3 apibūdino savo charakterį kaip „*nekoki*“ ir pasakojo: „*būnu kartais tokia, kad galiu išsakyti daug žodžių, kuriuos, nu, nemalonių [...] ir įskaudinti žmogų, bet taip būna retai*“. V2 save su broliu

apibūdino kaip „*chuliganus*“, o V3 teigė vaikystėje buvęs „*toks nervuotas, o Jėzus, geriau nelįst [...] buvau nevaldomas*“.

Smurtą, nesirūpinimą, apleistumą vaikystėje patyrę paaugliai dažnai suformuoja neigiamą savęs vaizdą. Tik vienos iš tyrimo dalyvių (M2) pateiktas savęs apibūdinimas daugiau teigiamas nei neigiamas. Kiti tyrimo dalyviai įvardija neigiamas savo savybes, o pusė tyrimo dalyvių apskritai neįvardino nė vienos savo asmeninės savybės. Tai, jog tyrimo dalyviai labai nedaug kalba apie savo asmenines savybes, charakterio bruožus, iš vienos pusės gali rodyti prastą jų savęs pažinimą, iš kitos pusės, gali būti, jog tyrimo dalyviai vengia tiesiogiai save vertinti, nes jų savęs vaizdas neigiamas.

Pasakojimuose apie save atsiskleidžia tokie savęs vaizdo aspektai, kurie tyrimo dalyviams atrodo svarbiausi (Uszynska-Jarmoc, 2003). Šiame tyrime dalyvavę paaugliai, gyvenantys globos namuose, daugiausia informacijos pateikia apie savo emocines būsenas ir reakcijas bei tarpasmeninių santykių ypatumus. Daugybė išsiskyrimų su svarbiais žmonėmis, nesirūpinimas ir/ar smurtas vaikystėje bei tokį patyrimą lydintios intensyvios neigiamos emocijos giliai įsirėžia į vaikų atmintį ir suvokimą, ir tampa branduoliu aplink kurį formuojasi savęs vaizdas.

5.3.2. Dažniausiai pasakojimuose tyrimo dalyvių sau priskiriami vaidmenys

Autobiografiniai pasakojimai taip pat buvo analizuojami išskiriant, kaip aktyviai ar pasyviai įvykiuose, kuriuos prisimena, dalyvauja pats tyrimo dalyvis ir kokį vaidmenį sau priskiria. Buvo analizuojamas kiekvienas pasakojimas ir nustatoma, kokį vaidmenį visoje gyvenimo istorijoje sau dažniausiai priskiria kiekvienas iš tyrimo dalyvių. Išskirtos 2 grupės:

1. *Aktyvūs kovotojai*. Tyrimo dalyviai M1, M4, M5 ir V2 pasakojimuose pateikia save kaip aktyvius kovotojus, kurie stengiasi keisti savo situaciją, įtakoti vykstančius įvykius. Nors šių tyrimo dalyvių gyvenimo istorijose pasitaikė pasakojimų, kuriuose jie pateikia save kaip stebėtojus ar bejėges aukas, tačiau dažniausiai jie save pateikia aktyvių gelbėtojų, kovotojų už save ar kitus vaidmenyse, akcentuoja šį vaidmenį.
2. *Pasyvūs stebėtojai*. Tyrimo dalyviai M2, M3, V1 ir V3 pasakojimuose dažniausiai atlieka pasyvių stebėtojų ar skriaudžiamų aukų vaidmenis. Pasitaikė, jog šie tyrimo dalyviai aktyviai veikia savo pasakojimuose, tačiau dažniau jie pasakoja apie įvykius, kurie jiems nutiko, sau nepriskirdami aktyvaus vaidmens, nereikšdami pastangų pakeisti, įtakoti situaciją.

Daugelis tyrime dalyvavusių paauglių patyrė daug skaudžių įvykių ir pasikeitimų, kurių jie negalėjo įtakoti: tėvų nesurūpinimą, smurtą, patekimą į globos namus. Herman (2006) teigimu, dauguma smurto aukų sunkiai įsivaizduoja save aktyvaus atlikėjo ar pasirinkti galinčio asmens vietoje.

Remiantis šio tyrimo rezultatais, pusė tyrimo dalyvių save dažniau pateikia kaip aktyvius kovotojus, o pusė – kaip savo gyvenimo įvykių stebėtojus, nesistengiančius paveikti savo situacijos. Pasakojimų pavyzdžiai, kuriuose išryškėja tyrimo dalyvių sau priskiriami aktyvūs/pasyvūs vaidmenys, pateikiami 5 lentelėje.

5 lentelė. Tyrimo dalyvių sau priskiriami vaidmenys su pasakojimų pavyzdžiais.

Tyrimo dalyvio vaidmuo	Pasakojimo pavyzdys
Aktyvus kovotojas	„Jisai man pasakė, sako: „Per dvi dienas jei man neatiduodi dvidešimt litų, aš atimu iš tavęs telefoną“. Sakau: „Ne, taip nesitarėm“ [...] Jisai paskui po dviejų dienų atėmė iš manęs telefoną, aš bandžiau jį atgaut, jisai trenkė man per veidą [...] Iškviečiau policiją aš jam, paskui atidavė telefoną, paskui vėl ten man grasino, kad nužudys ir panašiai, kad nemiegosiu ten ramiai“
	„Sesė vieną kartą teko gelbėt, kai vasarą maudėsi kaimo ežere ir vos ne, koją sutraukė ir vos nenuskendo... Aš buvau kran-, nu ant kranto išlipus [...] ir jinai maudėsi su pussesere ten ir nuėjo giliai [...] ir jai sutraukė [koją], ir ji pradėjo skęsti [...] Nu tada, aš įbėgau į vandenį, jau jinai beveik skendo ir ją ištraukiau“
Pasyvus stebėtojas	„Tokia ten Nijolė (vardas pakeistas) buvo, ir jinai tardydavo, tipo, kas tenai, kas sudaužė prisipažinkit [...] Jei ne – atsispaudimai. Tai jau rankas skauda, jau nebegali, jau verkia visi, jau šakės, a Jėzus. Kol vienas galų gale kaltės neprisiėmė. Ir tiek, tada jau baigėsi. Per vieną visi turėjom kentėt“
	„Mama išvažiavo visam mėnesiui su tėvu. Už sienos buvo ta kaimynė, mane pasiėmė tenais pas save. Mėnesį ten pas ją pabuvau, pabuvau. Paskui Vaikų teisės atvažiavo, pasiėmė“

Iš tyrimo dalyvių, kurie save pateikia kaip *aktyvius kovotojus*, 2 tyrime dalyvavę paaugliai pasakoja apie tai, kaip kovoja už save gyvendami globos namuose. M5 pasakoja, kaip priešinasi vieno tuose pačiuose globos namuose gyvenančio paauglio smurtui ir gąsdinimams. Tyrimo dalyvis V2 taip pat pasakoja apie kovą su bendraamžių nesąžiningu elgesiu bei apie nepaklusimą, jo manymu, pernelyg griežtoms taisyklėms globos namuose, kuriuose gyveno anksčiau. Šie tyrimo dalyviai kovodami už save pasitelkia ir įvairias aukštesnes institucijas, nuo globos namų auklėtojų ir direktoriaus iki Vaikų teisių apsaugos tarnybos bei policijos. Šie tyrimo dalyviai prisimena grėsmingas situacijas gyvenime, tačiau kartu save pristato kaip sugebančius apsiginti ir tokius, kuriems prieinama pagalba iš šalies. V2 pasakoja: „Mes kažkur su broliu ar alaus atrodo pirkt ėjom, nežinau. Ir paprašėm draugo, kad nupirktų, o tas pabėgo su tais pinigais. Nu ir policija stovėjo, du pareigūnai, kurie dažniausiai atvažiuodavo pas mus. Pamatėm juos, kad vaikšto, priėjom, pasakėm, tai ką, tą vaikinuką cc ir viskas“.

Kitos 2 dalyvės, priskiriančios sau aktyvų vaidmenį, pasakoja apie kovą su namuose patirtu smurtu. Jos pačios prisiima gelbėtojų vaidmenį – daugiausiai merginos pasakoja, kaip gelbėjo nuo smurto kitus žmones: mamą, brolių, pusseserę. M4 pasakoja: „Patėvis vieną kartą norėjo iš antro aukšto išišmest mano brolių... šešių mėnesių, girtas grįžęs namo [...] aš buvau namie, prižiūrėjau tą brolių, ir jisai pradėjo

verkt, aš supau, supau vežimėly, nenustojo, o patėvis [...] atsikėlė susinervavęs: „Užtildyk jį arba aš jį užmušiu...“ Aš šiaip taip bandžiau nuramint, bet jis nenusiramino tas vaikas, tada jisai paėmė jį, atsidarė langą ir norėjo išmest. Aš pradėjau verkt, prašyt, kad nemestų [...] Vos išprašiau, kad neišmestų...“

Tokie pasakojimai atskleidžia dalyvių suvokimą, jog pasaulis yra kupinas pavojų ir jų vaidmuo yra gelbėti artimuosius nuo jo. Literatūroje apie smurtą šeimose patiriančius vaikus dažnai rašoma apie tokį vaikų prisiimamą vaidmenį – jie jaučiasi atsakingi už tai, kas gali nutikti ne tik jiems patiems, tačiau ir jų šeimos nariams (Herman, 2006). Vis dėlto, tokie pasakojimai greičiausiai pasakojami ne tik todėl, jog atspindi tyrimo dalyvių gyvenimo realybę. Herman (2006) rašo, jog norėdamas išsaugoti prisirišimą prie tėvų, vaikas priima į save smurtautojo blogį. Laikomasi principo: jei vaikas blogas – tėvai geri. Smurto aukos yra linkę save niekinti, išgyventi gėdą ir kaltę. Gilus įsitikinimas savo ydingumu tampa branduoliu, aplink kurį formuojasi vaiko identiškumas. Tokį vidinio savo blogumo jausmą smurtą patyręs vaikas dažnai užmaskuoja atkakliomis pastangomis būti geru. Manau, jog šių tyrimo dalyvių pasakojimai apie artimųjų gelbėjimą, pagalbą jiems, gali atlikti būtent tokią funkciją – padėti paslėpti, nuneigti susiformavusį įsitikinimą savo vidiniu blogumu.

Keturi tyrimo dalyviai dažniausiai savo pasakojimuose atliko *pasyvių stebėtojų* ar bejėgių aukų vaidmenį. Ypač tai atsispindėjo jų pasakojimuose apie patekimą į globos namus, kur jie save prisimena kaip nesuprantančius, kas vyksta, kaip objektus, perduodamus iš vienu rankų į kitas. Tyrimo dalyvė M2 pasakoja: *„Nu ir antrą kartą tada manęs atvažiavo. Ir aš prisimenu, kaip mama mane rengė, ir aš galvojau, kad aš kartu su ja važiuosiu. Bet paskui pažiūrėjau, kad į mašiną, nu, įsėdau tiktai aš. Ir jau antrą kartą mane priėmė čia“.*

Gyvenime patyrę daugybę skaudžių įvykių, kurių negalėjo kontroliuoti ar įtakoti, tyrimo dalyviai, atrodo, tarsi išmoko nebekovoti, jie nebesuvokia savęs kaip savo gyvenimo šeiminių, atsakingų ir galinčių kontroliuoti to, kas su jais vyksta.

Aktyvaus ar pasyvaus vaidmens atlikimas prisimenamuose įvykiuose atspindi tyrimo dalyvių pasirinktą įveikos strategiją, tai yra, jų reakciją į tai, kas atsitinka, bei pastangas tą situaciją įveikti. Galima kelti prielaidą, jog aktyvūs kovotojai dažniau naudoja į problemą nukreiptą įveiką – tai yra, jie imasi tam tikrų veiksmų, kad įveiktų situaciją, išspręstų problemą. Nors viena šiai grupei priskirta tyrimo dalyvė (M4) beveik visuose savo prisiminimuose pati viena kovoja su grėsmingomis situacijomis gyvenime, tačiau kiti trys šiai grupei priskirti dalyviai suvokia ir galimų pagalbos resursų iš aplinkos egzistavimą: tyrimo dalyvė M1 pasakoja apie močiutę, kuri ją gynė nuo mamos smurto, M5 pasakoja apie globos namų auklėtojų bei direktoriaus, taip pat policijos pagalbą kilus įvairiems sunkumams, V2 pasakoja apie policijos bei Vaikų teisių apsaugos tarnybos suteiktą pagalbą.

Pasyvų vaidmenį sau priskiriantys tyrimo dalyviai tarsi pasiduoda vykstantiems įvykiams. Jie nekovoja patys ir nesikreipia pagalbos į kitus. Analizuojant jų pateiktą informaciją apie save paaiškėjo, jog 3 iš 4 šiai grupei priskirtų tyrimo dalyvių santykius su suaugusiaisiais apibūdina kaip konfliktiškus arba apie juos nekalba visiškai (V1 teigė nieko neprisimenantis apie tėvus, V3 savo santykius su mama apibūdino kaip labai konfliktiškus, nei vienas jų neminėjo globos namų auklėtojų; M3 prisimena nuolat konfliktavusi ir su globėjais, ir su auklėtojomis). Šiai grupei priskirti tyrimo dalyviai nesitiki pagalbos iš aplinkinių, nesuvokia suaugusiųjų kaip galimų pagalbos šaltinių.

Susidaro įspūdis, jog „pasyvieji“ tyrimo dalyviai yra neigiamai nusiteikę, priėmę depresinę poziciją, jaučiausi bejėgiai. Vis dėlto, gali būti, jog tokia šių tyrimo dalyvių pozicija susijusi su geresniu savo situacijos priėmimu. Daugelis pasyvų vaidmenį sau priskiriančių tyrimo dalyvių į globos namus pateko anksčiau nei „aktyvieji“ (3 iš 4 „pasyviųjų“ dalyvių pateko į globos įstaigas 6–7 m., o 3 iš 4 „aktyviųjų“ į globos namus pateko 11–13 m.), jie labiau susitaukė su savo gyvenimo situacija tokia, kokia ji yra. Galbūt todėl pasyvų vaidmenį sau priskiriantys dalyviai lyginant su „aktyviaisiais“ naudojo daugiau informacijos kodų savo užsiėmimams ir veiklai apibūdinti (vienam žmogui „pasyviųjų“ grupėje tenka vidutiniškai 3 kodų informacija, o „aktyviųjų“ grupėje mažiau nei vieno kodo informacija vienam žmogui).

Tikėtina, jog „kovotojų“ grupei priskirtų tyrimo dalyvių aktyvumas kyla iš intensyvaus nesaugumo ir nerimo išgyvenimo – jie dar nepriėmė savo gyvenimo situacijos, jaučiasi priversti aktyviai veikti, kad ją pakeistų, nes to už juos negali padaryti niekas kitas. Disociacijos, neigimo bei kitų psichologinės gynybos mechanizmų pagalba aktyvų vaidmenį sau priskiriantys tyrimo dalyviai išlaiko šiek tiek pasitikėjimo suaugusiaisiais (kurie daugybę kartų juos nuvylė, nepateisino jų pasitikėjimo), tačiau sąmoningai jaučiasi patys turintys įveikti gyvenimo sunkumus, dėti visas pastangas pakeisti situacijai.

5.4. Tyrimo ribotumai ir pasiūlymai tolesniems tyrimams

Šio tyrimo rezultatai atskleidė įdomių įžvalgų apie globos namuose gyvenančių paauglių gyvenimo istorijos kūrimą: jos struktūrą, išryškėjančias temas, tyrimo dalyvių pasakojimuose pateikiamą informaciją apie save ir sau priskiriamus vaidmenis. Vis dėlto, šio tyrimo dalyvių skaičius labai mažas ir neleidžia daryti apibendrinimų platesnei populiacijai. Būtų įdomu kiekybiškai patyrinėti ryšius tarp vaikystės patyrimo ir gyvenimo istorijos kūrimo: nustatyti sąsajas tarp patekimo į globos įstaigą amžiaus ir aplinkybių (dėl kokių priežasčių pateko, buvo apgyvendinti iškart ilgam laikui ar kelis kartus buvo laikinai atskirti nuo tėvų) bei autobiografinio pasakojimo ypatumų.

Šio tyrimo metu buvo remtasi tik tyrimo dalyvių pasakojimais. Jie patys galėjo pasirinkti apie ką nori kalbėti, o ką nutylėti. Būtų įdomu patyrinėti, kaip susijęs jų realybėje gyvenamas gyvenimas, patirti įvykiai (surinkus kiek galima daugiau informacijos iš įvairių šaltinių) su tuo, kokia gyvenimo istorija kuriama. Tai padėtų daugiau atskleisti ir kai kurias autobiografinės atminties ypatybes bei psichologinių gynybos mechanizmų pasireiškimą.

Nors literatūroje teigiama, jog smurtą ar nesirūpinimą patyrę paaugliai dažniau naudoja emocinės įveikos stilių ir pasineria į savęs kaltinimo ir neigimo išgyvenimus bei vengimo elgesį, tačiau šio tyrimo metu paaiškėjo, jog pusė tyrimo dalyvių sau priskyrė aktyvų vaidmenį prisimenamuose įvykiuose. Būtų naudinga nuodugniau patyrinėti su kuo susijusi šių paauglių pasirenkama įveikos strategija ir kurių paauglių psichologinė savijauta geresnė. Taip pat būtų įdomu patyrinėti ir gyvenimo istorijos struktūros sąsajas su psichologinės savijautos rodikliais.

Visi šio tyrimo dalyviai vaikystėje patyrė skaudžių trauminių įvykių. Vis dėlto, analizuojant tyrimo duomenis išryškėjo tendencija, jog labiau struktūruotus autobiografinius pasakojimus pasakoja tie tyrimo dalyviai, kurie apibūdino santykius su bent vienu suaugusiuoju kaip artimus, teikiančius saugumo, teigiamų išgyvenimų. Tuo tarpu tie, kurie gyvenimo istorijose neminėjo kada nors patyrę tokį santykį pasakoja nerišlius, priežastiniais ir laiko ryšiais nesusietus pasakojimus. Taigi, galima kelti prielaidą, jog artimų santykių patyrimas vaikystėje susijęs su patyrimo integracija bei organizavimu ir gali apsaugoti asmenį nuo dezorganizuojančio, atmintį fragmentuojančio traumos poveikio. Šiai hipotezei patikrinti reikėtų atlikti tyrimų, leidžiančių nustatyti ryšius tarp pasakojimo struktūros, trauminių įvykių patyrimo bei santykių su svarbiais suaugusiaisiais kokybės.

Šiame tyrime dalyvavo tik globos įstaigose gyvenantys paaugliai. Būtų naudinga atlikti tyrimų, kurie leistų palyginti šių paauglių gyvenimo istorijos kūrimo su savo šeimose gyvenančių bei įvaikintų paauglių autobiografinio pasakojimo bei savęs suvokimo aspektais.

5.5. Rezultatų praktinio panaudojimo galimybės

Šio tyrimo rezultatai atskleidė, jog kai kurių globos namuose gyvenančių paauglių gyvenimo istorijas sudaro pasakojimai apie pavienius įvykius, kuriuos sieja bendra tema ar pasikartojantis motyvas, tačiau įvykiai nesusieti priežastiniais ar laiko ryšiais. Šie ypatumai būdingi pasakojimams apie trauminius įvykius - trūksta esminių pasakojimo elementų, kurie suteiktų pasakojimui nuoseklią struktūrą ir rišlumą, susietų patyrimus į vientisą rišlų pasakojimą. Gyvenimo istorijos fiksuotos ties tam tikru patyrimu, nesiplėtoja laike, pasakojamos pavienės nesusietos istorijos atspindi atminties ir patyrimo fragmentaciją, nesugebėjimą išvelgti prasmės patyrimo. Akivaizdu, jog tokiems paaugliams

būtina psichologinė pagalba trauminiams išgyvenimams įveikti – jiems reikia padėti integruoti atskirus patyrimo aspektus, susieti juos su savo gyvenimu ir asmenybe, keisti disociacijos ir neigimo mechanizmų naudojimą į brandesnius psichologinės gynybos mechanizmus.

Tyrimo dalyvių autobiografinių pasakojimų temos atspindi svarbius jų patyrimo aspektus: šeimoje patirtą smurtą, nesirūpinimą vaikystėje, komplikuotus šeimos narių santykius, artimų žmonių netektis, patekimą į globos namus ir gyvenimo juose ypatumus. Beveik visose temose išryškėja neigiami patyrimo aspektai. Tokiems vaikams labai reikalinga psichoterapinė pagalba tiek vidiniams konfliktams, susijusiems su tėvų smurtu ir nesirūpinimu, spęsti, tiek ir palaikomoji terapija asmenybei stiprinti.

Nors pasakodami gyvenimo istoriją paaugliai pateikė informacijos apie save iš įvairių gyvenimo sferų (emocinės, tarpasmeninių santykių, užsiėmimų/veiklos ir kt.), tačiau jų emocinių būsenų bei santykių kokybės vertinimai gana panašūs, dažniausiai neigiami. Be to, tyrimo dalyviai labai mažai kalbėjo apie savo asmenines savybes. Taigi, šiems vaikams reikėtų padėti mokytis diferencijuoti ir reikšti emocijas, įsisąmoninti savo išgyvenimus, ugdyti socialinius įgūdžius, gilinti savęs pažinimą ir atskleisti teigiamą savojo „Aš“ vaizdo aspektą.

IŠVADOS

1. Tyrimo dalyvių pasakotų gyvenimo istorijų struktūra skiriasi. Išryškėjo dvi tendencijos: vieni tyrimo dalyviai pasakoja rišlios struktūros gyvenimo istorijas, kurios rodo patyrimo priėmimą ir integraciją; kitų tyrimo dalyvių gyvenimo istorijų struktūra nerišli, atsispindi trauminės atminties ypatumai: fragmentiškumas, esminių pasakojimo elementų, priežastinių ryšių, paaiškinimų trūkumas.
2. Tyrimo dalyvių gyvenimo istorijose išryškėjo šešios temos, atspindinčios svarbiausius jų patyrimo aspektus: šeimoje patirtą smurtą, nesirūpinimą vaikystėje, šeimos narių santykius, artimų žmonių netektis, patekimą į globos namus ir gyvenimo juose ypatumus. Visose temose daugiausiai išryškėja neigiami patyrimo aspektai.
3. Tyrimo dalyvių apie save pateikiama informacija rodo ribotą jų savęs pažinimą bei vengimą tiesiogiai save vertinti: daugiausiai tyrimo dalyviai save apibūdina per emocinių būsenų ir tarpasmeninių santykių kategorijas, labai mažai kalba apie savo asmenines savybes, dažniausiai pateikia neigiamus apibūdinimus.
4. Tyrimo dalyviai save pristato dviejuose vaidmenyse, atspindinčiuose jų pasirinktą situacijos įveikos strategiją: „aktyvūs kovotojai“ imasi tam tikrų veiksmų, kad įveiktų situaciją, suvokia galimų pagalbos resursų iš aplinkos egzistavimą, „pasyvūs stebėtojai“ nekovoja patys ir nesikreipia pagalbos į kitus.

LITERATŪRA

1. **Abromaitienė L., Liaudinskienė G.** Smurto šeimoje poveikis vaikų socializacijai vidurinėje mokykloje // *Socialiniai mokslai*, 3 (45), 2004, p. 18–26.
2. **Ainsworth M. D. S.** Further Research into the Adverse Effects of Maternal Deprivation // *M. Fry (red.) Child Care and the Growth of Love*. London: Penguin Books, 1987, p. 189–250.
3. **Barclay C. R.** Autobiographical remembering: Narrative constraints on objectified selves // *D. C. Rubin (red.) Remembering Our Past: Studies in Autobiographical Memory*, New York: Cambridge University Press, 1999, p. 94–125.
4. **Barratt S., Granville J.** Kinship care: family stories, loyalties, and binds // *J. Kenrick, C. Lindsey, L. Tollemache (red.) Creating new families: therapeutic approaches to fostering, adoption and kinship care*. London: Karnac Books, 2006, p. 162–179.
5. **Bowlby J.** Adverse Effects of Maternal Deprivation // *M. Fry (red.) Child Care and the Growth of Love*. London: Penguin Books, 1987, p. 11–74.
6. **Bowlby J.** Attachment and loss, Vol. 1: Attachment. New York: Basic Books, 1969.
7. **Brewin C. R.** Posttraumatic Stress Disorder. Malady or Myth? London: Yale University Press, 2003.
8. **Bruhn A. R.** Cognitive-Perceptual Theory and the Projective Use of Autobiographical Memory // *Journal of Personality*. 55 (1&2), 1990, p. 95–114.
9. **Bruhn A. R.** The Early Memories Procedure: A Projective Test of Autobiographical Memory, Part 1 // *Journal of Personality Assessment*. 58 (1), 1992, p. 1–15.
10. **Buchanan L. P., Kern R., Bell-Dumas J.** Comparison of Content in Created Versus Actual Early Recollections // *Individual Psychology*. Vol. 47, No. 3, 1991, p. 348–355.
11. **Chase S. E.** Narrative inquiry: Multiple Lenses, Approaches, Voices // *N. K. Denzin, Y. S. Lincoln (red.) The Sage handbook of qualitative research*. Thousand Oaks: Sage Publications, 2005, p. 651–679.
12. **Christianson S. A., Engelberg E.** Remembering emotional Events: The relevance of memory for associated emotions // *B. Uttil, N. Ohta, A. L. Siegenthaler (red.) Memory and Emotion: Interdisciplinary Perspectives*, Malden: Blackwell Publishing, 2006, p. 59–82.
13. **Christianson S. A., Safer M. A.** Emotional events and emotions in autobiographical memories // *D. C. Rubin (red.) Remembering Our Past: Studies in Autobiographical Memory*, New York: Cambridge University Press, 1999, p. 219 – 243.

14. **Dalton III W. T., Frick-Horbury D., Kitzmann K. M.** Young Adults' Retrospective Reports of Parenting by Mothers and Fathers: Associations With Current Relationship Quality // *The Journal of General Psychology*, 133(1), 2006, p. 5–18.
15. **de Decker A., Hermans D., Raes F., Eelen P.** Autobiographical Memory Specificity and Trauma in Inpatient Adolescents // *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*. Vol. 32, No. 1, 2003, p. 22–31.
16. **Didžiokienė A., Žemaitienė N.** Smurta patiriančių rizikos grupės vaikų psichologinė savijauta // *Medicina*, 41(1), 2005, p. 59–66.
17. **Draaisma D.** *Why Life Speeds Up as You Get Older: How Memory Shapes Our Past*. New York: Cambridge University Press, 2004.
18. **Eder R.** Comments on children's self-narratives // *U. Neisser, R. Fivush (red.) The remembering self: construction and accuracy in the self-narrative*. New York: Cambridge University Press, 1994, p. 180–190.
19. **Egeland B., Carlson E. A.** Attachment and psychopathology // *L. Atkinson, S. Goldberg (red.) Attachment issues in psychopathology and intervention*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, 2004, p. 27–48.
20. **Erikson E. H.** *Identity: Youth and Crisis*. New York: W. W. Norton & Company, 1968.
21. **Fivush R.** Constructing narrative, emotion, and self in parent-child conversations about the past // *U. Neisser, R. Fivush (red.) The remembering self: construction and accuracy in the self-narrative*. New York: Cambridge University Press, 1994, p. 137–157.
22. **Freeman M.** *Rewriting the self: history, memory, narrative*. London/New York: Routledge, 1995.
23. **Ghate D.** Family Violence and Violence Against Children // *Children & Society*, Vol. 14, 2000, p. 395–403.
24. **Glover S., Burns J., Butler H., Patton G.** Social Environments and the Emotional Wellbeing of Young People // *Family Matters*, No. 49, 1998, p. 11–17.
25. **Goodman G. S., Paz-Alonso P. M.** Trauma and memory: normal versus special memory mechanisms // *B. Uttil, N. Ohta, A. L. Siegenthaler (red.) Memory and Emotion: Interdisciplinary Perspectives*, Malden: Blackwell Publishing, 2006, p. 233–257.
26. **Herman J. L.** *Trauma ir išgijimas*. Vilnius: Vaga, 2006.
27. **Hunter M.** *Psychotherapy with Young People in Care: Lost and Found*. East Sussex: Brunner–Routledge, 2002.

28. **Kenrick J.** Psychoanalytic framework for therapeutic work with looked-after and adopted children // *J. Kenrick, C. Lindsey, L. Tollemache (red.) Creating new families: therapeutic approaches to fostering, adoption and kinship care.* London: Karnac Books, 2006(a), p. 24–32.
29. **Kenrick J.** Work with children in transition // *J. Kenrick, C. Lindsey, L. Tollemache (red.) Creating new families: therapeutic approaches to fostering, adoption and kinship care.* London: Karnac Books, 2006(b), p. 67–83.
30. **Kern R. M., Belangee S. E., Eckstein D.** Early Recollections: A Guide for Practitioners // *Journal of Individual Psychology.* Vol. 60, No. 2, 2004, p. 132–140.
31. **Kohlbacher F.** The Use of Qualitative Content Analysis in Case Study Research // *Forum: Qualitative Social Research,* Vol. 7, No. 1, 2006.
32. **Kroger J.** *Identity in Adolescence: The Balance between Self and Other.* New York: Routledge, 2004.
33. **Lerner R. M.** *Adolescence: Development, Diversity, Context, and Application.* New Jersey: Prentice Hall, 2002.
34. **Levine L. J., Pizarro D. A.** Emotional Valence, discrete emotions, and memory // *B. Uttl, N. Ohta, A. L. Siegenthaler (red.) Memory and Emotion: Interdisciplinary Perspectives,* Malden: Blackwell Publishing, 2006, p. 37–58.
35. Lietuvos Respublikos Civilinis Kodeksas. Trečioji knyga. Šeimos teisė. XI skyrius (Tėvų teisės ir pareigos vaikams). Penktasis skirsnis (Tėvų valdžios apribojimas). 3.180 Tėvų valdžios apribojimo sąlygos, būdai ir pasekmės. Teisingumo ministerija, 2003 [žiūrėta 2008 m. balandžio 7 d.] Prieiga per internetą: <http://www.tm.lt/?item=kodeks&aktoid=50802&strnr=3.180>
36. **Lindsey C., Barratt S.** A systemic conceptual framework // *J. Kenrick, C. Lindsey, L. Tollemache (red.) Creating new families: therapeutic approaches to fostering, adoption and kinship care.* London: Karnac Books, 2006, p. 13–23.
37. **Luxenberg T., Spinazzola J., van der Kolk B. A.** Complex Trauma and Disorders of Extreme Stress (DESNOS) Diagnosis, Part One: Assessment // *Directions in Psychiatry,* Vol. 21, Lesson 25, 2001, p. 373–394.
38. **McAdams D. P.** The Role of Defense in the Life Story // *Journal of Personality,* 66, 1998, p. 1125–1147.
39. **McAdams D. P.** What Do We Know When We Know a Person? // *Journal of Personality,* 63, 1995, p. 365–396.
40. **McNeely R. L., Robinson-Simpson G.** The Truth about Domestic Violence Revisited: A Reply to Saunders // *Social Work,* 33 (2), 1988, p.184–188.

41. **Miller P. J.** Narrative practices: Their role in socialization and self-construction // *U. Neisser, R. Fivush (red.)* The remembering self: construction and accuracy in the self-narrative. New York: Cambridge University Press, 1994, p. 159–179.
42. **Murray M.** Narrative psychology // *J. A. Smith (red.)* Qualitative psychology: a practical guide to research methods. Thousand Oaks: Sage Publications, 2003 (a), p. 111–131.
43. **Murray M.** Narrative Psychology and Narrative Analysis // *P. M. Camic, J. E. Rhodes, L. Yardley (red.)* Qualitative Research in Psychology: expanding perspectives in methodology and design. Washington: American Psychological Association, 2003 (b), p. 95–112.
44. **Music G.** The uses of a neuroscientific perspective // *J. Kenrick, C. Lindsey, L. Tollemache (red.)* Creating new families: therapeutic approaches to fostering, adoption and kinship care. London: Karnac Books, 2006, p. 43–50.
45. **Neimeyer G. J., Metzler A. F.** Personal identity and autobiographical recall // *U. Neisser, R. Fivush (red.)* The remembering self: construction and accuracy in the self-narrative. New York: Cambridge University Press, 1994, p. 105–135.
46. **Polkinghorne D. E.** Explorations of Narrative Identity // *Psychological Inquiry*, Vol. 7 Issue 4, 1996, p. 363–367.
47. **Raslavičienė G., Zaborskis A.** Vaikų, augančių globos įstaigose, elgesio ir emocijų mišrių sutrikimų kaita // *Medicina*, 38 tomas, Nr. 7, 2002, p. 759–768.
48. **Reisberg D.** Memory for emotional episodes: the strengths and limits of arousal-based accounts // *B. Uttil, N. Ohta, A. L. Siegenthaler (red.)* Memory and Emotion: Interdisciplinary Perspectives, Malden: Blackwell Publishing, 2006, p. 15–36.
49. **Rutter M.** Maternal Deprivation, 1972–1978: New Findings, New Concepts, New Approaches // *Child Development*, No. 50, 1979, p. 283–305.
50. **Sanderson A. J.** A Narrative Analysis of Behaviorally Troubled Adolescents' Life Stories. A Thesis Submitted to the Faculty of Graduate Studies in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Doctorate of Philosophy. Division of Applied Psychology. Calgary, 2001.
51. Socialinės paslaugos 2006 m. Statistikos departamentas. [žiūrėta 2008 m. balandžio 3 d.] Prieiga per internetą: <http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=2047>
52. **Steele M.** The „added value“ of attachment theory and research for clinical work in adoption and foster care // *J. Kenrick, C. Lindsey, L. Tollemache (red.)* Creating new families: therapeutic approaches to fostering, adoption and kinship care. London: Karnac Books, 2006, p. 33–42.
53. **Stern D. N.** The Interpersonal World of the Infant. New York: Basic Books, Inc., 1985.

54. **Tracy J. L., Shaver P. R., Albino D. A. W., Cooper M. L.** Attachment Styles and Adolescent Sexuality // *P. Florsheim (red.) Adolescent romance and sexual behavior: Theory, research, and practical implications.* Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 2001, p. 1–33.
55. **Uszynska–Jarmoc J.** The conception of self in children's narratives // *Early Child Development and Care.* Vol. 174 (1), 2004, p. 81–97.
56. **Vaičiulienė A.** Paauglio psichologija. Vilnius: Presvika, 2004.
57. Vaiko teisių padėtis Lietuvos stacionariose globos ir ugdymo įstaigose. Tyrimo ataskaita. Vilnius, 2006.
58. **Waites E. A.** *Memory Quest: Trauma and the Search for Personal History.* New York: W. W. Norton & Company, 1997.
59. **Wengraf T.** *Qualitative Research Interviewing: Biographic Narrative and Semi-Structured Methods.* London: Sage Publications, 2004.
60. **Williams J. M. G.** Depression and the specificity of autobiographical memory // *D. C. Rubin (red.) Remembering Our Past: Studies in Autobiographical Memory,* New York: Cambridge University Press, 1999, p. 244–267.

Informacija apie tyrimo dalyvius

6 lentelė. Informacija apie tyrimo dalyvių amžių bei patekimo į globos namus aplinkybes.

Tyrimo dalyvio kodas ir amžius	Amžius, kuomet apsigyveno globos namuose	Patekimo į globos namus aplinkybės
M1, 16 m.	13	Mirus močiutei (jos globėjai) pati paprašė būti apgyvendinta globos namuose. Tėvai buvo išsiskyrę, tyrimo dalyvė gyveno su mama, seneliu ir dėde, kurie nuolat girtavo ir ja nesirūpino.
M2, 18 m.	6	Tėvams išsiskyrus mama nuolat girtavo, nesirūpino tyrimo dalyve. Ji buvo išvežta į globos namus, vėliau gražinta mamai, tačiau netrukus nuolat apgyvendinta tuose pačiuose globos namuose.
M3, 16 m.	13	Tėvai išsiskyrė, tyrimo dalyvė liko gyventi su tėčiu, kuris girtavo, nesirūpino ja. Trumpai gyveno su tetos šeima, vėliau dar dviejose globėjų šeimose, o po to apgyvendinta globos namuose.
M4, 17 m.	11	Mirus tėčiui mama apsigyveno su patėviu, jie nuolat girtavo, nesirūpino vaikais. Tyrimo dalyvė kelis metus gyveno pas močiutę, tačiau jai atsisakius būti globėja buvo apgyvendinta globos namuose.
M5, 16 m.	12	Po gimimo buvo palikta ligoninėje. Gyveno keliose globėjų šeimose, tačiau jiems atsisakius globoti, buvo apgyvendinta globos namuose.
V1, 17 m.	7	Tėvams išvykus į užsienį kurį laiką gyveno pas kaimynus, tačiau jo tėvams negrįžus, kaimynai berniuką atidavė į globos namus.
V2, 18 m.	5	Tėvams išsiskyrus liko gyventi su mama. Dėl nepriežiūros apgyvendintas globos namuose. Gyveno keliose skirtingose globos įstaigose, kelis kartus trumpam buvo gražintas gyventi pas mamą.
V3, 16 m.	6	Į globos namus pateko dėl nepriežiūros. Trumpam buvo gražintas namo. Vėliau buvo kelis kartus perkeltas vis į kitus globos namus.

Informuotas sutikimas

Esu Justina Stasiūnaitė, VU klinikinės psichologijos magistro studijų antrakursė. Šiuo metu rašau magistrinį darbą, kurio tema „Globos namuose gyvenančių paauglių autobiografinė atmintis: gyvenimo istorijos kūrimas“. Šiuo tyrimu siekiama išsiaiškinti į globos namuose augančių paauglių savęs ir savo gyvenimo supratimą bei praplėsti žinias apie įstaigose globojamų vaikų ir paauglių patyrimą, analizuojant jų papasakotas gyvenimo istorijas.

Tyrimas vyksta individualiai su kiekvienu tyrimo dalyviu atskiroje patalpoje. Pokalbio trukmė – apie 30–60 minučių. Pokalbis įrašomas diktofonu, o vėliau perrašomas į protokolus, tačiau detalės, galinčios padėti atskleisti paauglio asmenybę užmaskuojamos arba pakeičiamos. Užtikrinu, jog laikysiuosi duomenų konfidencialumo principo.

Dalyvavimas tyrime yra visiškai savanoriškas ir iš jo galima pasitraukti bet kuriuo metu. Iškilus daugiau klausimų ar pastebėjimų po tyrimo, galite rašyti elektroniniu paštu justina@stasiunaite.lt.

Jei sutinkate dalyvauti tyrime, užpildykite žemiau pateiktą formą:

Aš, _____, sutinku dalyvauti tyrime „Globos namuose gyvenančių paauglių autobiografinė atmintis: gyvenimo istorijos kūrimas“.

Data _____

Pokalbio su tyrimo dalyve M1 transkriptas

T: Papasakok man savo gyvenimo istoriją, visus įvykius ir patyrimus, kurie tau buvo svarbūs. Gali pradėti kada nori ir pasakoti tiek laiko, kiek tau reikės. Aš neįsiterpsiu į tavo pasakojimą, neužduosiu jokių klausimų, tik klausysiu ir šį tą užsirašysiu.

M1: Nu aš atsimenu viską nuo 3 metų, kai mama išvarė tėtį iš namų, bet dėl ko išvarė taip ir nesupratau, bet tą dieną, kai jinai jį išvarė, jinai atsivedė naują draugą. Tai buvo patėvis ir jisai labai smurtavo prieš mane ir prieš mamą. Ir kai man vieną kartą tai labai nepatiko, jau kai buvau paaugus, jau man buvo kokie 7–8 metai, aš nutariau pasipriešinti jam, ir kai pasipriešinau man labai stipriai kliuvo. Jisai ką tik tai rado po ranka, tuo mane ir daužė. Buvo ir nuo... hmm... nuo diržo sagtimi per veidą... per nugarą, per visur kur tiktai galėjo, ten ir daužė. Pas jį buvo labai tokios griežtos taisyklės. Jeigu pavyzdžiui, kai darau namų darbus, nors vieną klaidelę menkiausią pamato, iš karto priberia žirnių, pastato ant kelių ir dar liepia į viršų rankas pakelti. Čia tokios pas jį būdavo bausmės. Nu aš turėjau močiutę, ir močiutė mane biškį prižiūrėdavo, ir kai tiktai kažkas ne taip, tai mano močiutė jį buvo 2 kartus išvarius iš namų, ir kai antrą kartą išvarinėjo, močiutė buvo nupirkusi man, išnuomojusi televizorių. Ir jisai norėjo sau jį pasiimti. Tai močiutė pasakė, nei tau, nei man nebus! Paėmė ir ekraną sudaužė. Nu jisai numetė ir išėjo. Po to aš jį daugiau nemačiau, bet žinau, kad jisai sėdėjęs kalėjime po šito visko, nes per jį mirė mano močiutė. Jisai... ar tai juokais, ar ne juokais norėjo iš jos telefoną atimti ir pagąsdinti ją, ir jinai gavo širdies smūgį... Ką čia dar atsimenu? Atsimenu, kai... močiutės mirtis tai man labiausiai įstrigo, nes iš mamos yra atimtos teisės... ir... močiutė buvo mano globėja. Kadangi jinai mane prižiūrėdavo, po jos mirties pati pirma aš sužinojau. Nes tą naktį, kai jinai mirė, aš buvau atsibudusi ir pradėjau rėkti visai nesąmoningus dalykus, bet tiksliai neatsimenu ką. Ir aš atsikėliau šeštą ryto, nuvažiavau pas ją į ligoninę, stovėjau prie jos palatos durų ir galvojau dar net neatidarius duris: „Viskas bus gerai, šiandien ją išrašo ir važiuosim kartu namo“. Atidarau palatos duris, jos nėra. Ir paklausiau tos, kurios yra pas, palatoj moterų, kur močiutė. Sako: „Jai vakar vakare pasidarė bloga, infarktas ir insultas iš karto, ir išvežė į reanimaciją“. Kadangi ten į reanimaciją vaikų neįleidžia, tai man padarė išskirtinį leidimą ir įleido. Pasisodino mane daktarė ir sako: „Nu va, tavo močiutė mirė“. Aš tai iš pradžių nepatikėjau, nu gi va, paskutinė diena jai šiandien, turi paleisti, negali būti. Juoktis pradėjau. Ir atneša man jos chalata. Sakau: „Kam jūs man atnešat? Mes gi vis tiek dabar va dviese krausimės daiktus ir eisim“. Sako: „Jinai mirė“. Pradėjau verkti. Kol davažiavau iki namų visą kelią verkiau. Ir... kai grįžau, pasakiau mamai. Nuvažiavom su mama, mūsų neįleido į morgą, nes jau buvo

baigęsis laiko darbas. Tai kitą dieną mama viena nuvažiavo... Ir po močiutės mirties... dvi savaites, po to kai ją pašarvojo, viską palaidojo, negalėjau kalbėti visiškai. Visi galvojo, kad aš tiesiog nenoriu kalbėti. Bet aš norėjau kalbėt, bet negalėjau. Man pa- kažkas neleido. Po to, po močiutės mirties... kai... lygiai po metų mirė dėdė. Bet po močiutės mirties, dar kai dėdė buvo gyvas aš pabuvau namuose iki rugpjūčio mėnesio, o jinai mirė birželį... pradžioj... Aš nusprendžiau, kad yra per sunku gyventi namuose, nes mama geria, senelis geria, dėdė geria, viską turiu aš viena daryt, kadangi pas mus yra nuosavas namas. Daržai yra, viskas yra ir viską turėjau viena daryti. Ir man pasidarė per daug sunku. Nuėjau pas savo socialinę, kuri ten yra visus... visos mūsų apylinkės, ir jai pasakiau, kad aš noriu bent jau trumpam laikui, iki mokslo metų pabūt ir pažėt, galbūt mama pasitaisys, galbūt norės mane pasiimti ir nebegers. Nu ir mane nuvežė į *PAVADINIMAS1* globos namus. Tenai aš pragyvenau iki rugsėjo pirmos. Mama ateidavo, aišku, būdavo blaiva, bet... man būdavo labai su ja sunku bendrauti. Ir iki šiol lygiai taip pat. Sunkiau bendrauti negu su, pavyzdžiui, svetimu žmogum. Aš jai tiek negaliu atskleisti, kiek atskleidžiu svetimam žmogui. Netgi nežinau kodėl. Ir šiaip tai manim močiutė labiau rūpinos negu mama. Mama ateina, pabūna namuose, išeina, savaitę, dvi negrįžta, vėl po to pareina. Ir net niekada nebuvo paklausus – „Ar tu pavalgius? Ar tau viskas gerai? Išsimiegojusi?“. Niekada nepaklausdavo. Tiesiog pareina: „Aa, labas dukryte“. Ir išeina. Tai vat kažkaip toksai mano buvo labai sunkus su mama bendravimas. O po to, kai jau buvo paskutinė diena, nuosprendis, ar aš einu gyvent namo, ar... mane perkelia į kitus globos namus, aš labai susiginčijau su mama. Nes mama pradėjo rėkti: „Kodėl tu išėjai?! Tu sau pati pasirašei mirties nuosprendį!“ Sakau: „Aš nepasirašiau mirties nuosprendžio, aš tiesiog norėjau pažiūrėt ar tu gali išlįsti iš tos degtinės“. Ir mes susibarėm, ir aš pasakiau, kad aš noriu gyventi kituose globos namuose. Tai mane pervedė į *PAVADINIMAS2* globos namus. Na tenai man labai patinka, aš ten jau gyvenu treči metai bus rugsėjo pirmą. Nes rugsėjo pirmą net nenuėjau tada į mokyklą, o iškart mane pervedė į kitus globos namus. Ten yra nuostabūs vaikai, su jais yra labai geras bendravimas pas mane. Aš tenai su viena aš bariausi, tai manęs ten... nu klauso kai kurie. O kai kurie, kurie nenori tai ten biški pasibaram. Ir vadovai yra labai geri, bet ne su visais gerai sutariu. Tiktai su keliais naujais vadovais ir su viena savo vadove geriausiai sutariu. O šiaip su visais kitais tai taip nelabai, ir direktorė man nelabai patinka. O šiaip tai tenai labai patinka man tuose globos namuose, nes ten tave moko gyventi savarankiškai. Tu eini ir būni kieme kiek nori ten, tau yra neribotas laikas, tik tiek, kad turi grįžti pusę devynių namo. Aš vasarą dar galbūt pabūnu su vaikais, visais kurie yra, nes dar jaunimo namuose remontas. O jaunimo namuos tai tenai irgi iki aštuoniolikos metų gyveni savarankiškai, turi pats pinigų savo... ten kuriuos gauni. Ir per vasarą jeigu nori gali eiti ten kur nors užsidirbti dar papildomai darbo kokio nors. Tai aš norėčiau eiti, bet dar negaliu, dar man bus tiktai pirmi metai, todėl manęs dar neleidžia. O kai vat pereisiu į jaunimo namus, tai tada jau žiūrėsime, kas

man išeis. Šiaip.. daugiau netgi nežinau, ką pasakyti, nes... Gyvenime tai man tikrai nesakyčiau, kad labai sekėsi, bet yra tokia patarlė, kad jeigu iš pradžių tau nesiseka, kai esi jaunas, kai pasensti būni labai laimingas, nes gauni tai, ko tau trūko, kai buvai jaunas. Ir tikiuosi tai išsipildys. Tikrai labai norėčiau, kad mama mestų gerti. Po močiutės mirties mirė po metų, lygiai po metų ir kelių dienų mirė dėdė, mamos brolis, jam buvo 37 metai, kai jis mirė... Ir tai... Nu mane tai ne taip paveikė, kaip močiutės mirtis, nes močiutė man buvo viskas, ką aš turėjau. Ir... dabar netgi kartais užėina taip, kad atsiminimai, nuotraukos... turiu, kur aš su ja ir... yra tik iš visų nuotraukų viena vienintelė, kur jinai šypsosi. Tai dažniausiai stengiuosi žiūrėti tik tai, nes kai, pavyzdžiui, pirmos Komunijos nuotraukos, tai ten jinai nesišypso ir man sunku į ją žiūrėti, nes per daug sunkūs atsiminimai... Ir... daugiausia atsiminimų tai tikrai apie močiutę vis. Apie mamą mažai ką atsimenu. Atsimenu tikrai tai, kad jinai ateina, išėina, ir viskas... daugiau nieko...

T: Ar tai viskas, ką norėjai papasakoti?

M1: Jo.

T: Tai mes dabar dar truputėlį pakalbėkim, gerai?

M1: Mhm.

T: Aš tau užduosiu šiek tiek klausimų iš to, ką tu jau pasakojai. Ir noriu, kad tu pasistengtum prisiminti konkrečius įvykius, kurie kažkada įvyko. Visų pirma tu paminėjai savo mamą ir tėtį, tai yra, kai mama išvarė tėtį iš namų...

M1: Tai va čia tas būtent išsiskyrimas man labai įstrigo, nes man buvo tada tikrai trys metai ir aš nieko daugiau neatsimenu. Man jisai va vienintelis įstrigo iš to amžiaus, kai aš buvau mažytė. Puikiai atsimenu, kai jinai išvarinėjo ir stovėjo šalia patėvis. Atsimenu, kaip jisai dar šoko ant mano tėvo... su kirviu, bet aš kadangi buvau šalia, jisai nieko negalėjo padaryti, nes aš tėčiui į koją įsikabinau, kai jisai išėdinėjo. Ir iki šiol dar atsimenu tėčio žodžius „nebijok, aš tave aplankysiu“, bet taip niekada ir neaplinkė. Ir man siūlė ir į „Atleisk“ kokį nors eiti, dar kur nors, kad... surasti jį, bet niekaip negaliu viena daėiti iki ten, tą laidų kokių nors... Man... aš aišku labai norėčiau, aš šita, nes tėtis, kad jisai išėjo, man yra sunku, kad jisai pažadėjo ir negalėjo ištesėti, bent vieną vienintelį kartą būtų atėjęs. Ir aš netgi neatsimenu, kaip jisai normaliai atrodo. Žinau, kad jisai yra aukštas, šviesių garbanotų plaukų, ir žydr-, žydrų akių. Nes turėjau jo nuotrauką paskutinę, ir kai mama pamatė, kad aš jį turiu, paėmė ir suplėšė. Daugiau nieko neatsimenu apie tėtį.

T: Minėjai, kad patėvis dažnai prieš jus smurtaudavo, tiek prieš tave, tiek prieš tavo mamą.

M1: Taip

T: Ar gali prisiminti vieną su tuo susijusį įvykį ar situaciją? Gal koks vienas kartas tau labiau įsiminė negu kiti?

M1: Man įsiminė vienas kartas, kai... man buvo šeši metai, ir mano pusseserė buvo pas mane atvažiavus. Ir pas mus kadangi yra labai žemos lubos vienam kambariui, ten kur aš gyvenau su mama ir tėviu, buvo liustra tokia. Nu jiniai... labai trapi, ir mes su pussesere mėtėmės pagalvėmis ir jiniai pataikė į tą liustrą. Ir mano tėvis iš karto atsistojo, pradėjo rėkti: „Kuri?!“. Aš žinau, kad jeigu pasakysiu, kad jiniai, jiniai labai stipriai gaus. O aš jau buvau tiesiog pripratus prie to smurto, ir aš ją užgyniau, pasakiau, kad aš. Jisai mane nusivedė į koridoriuką, kad jiniai nematytų, ir mane labai stipriai sumušė. Vat kur yra... nu tų senųjų skalbimų mašinų tie šlangai, su ta šlanga mane labai stipriai buvo atidaužęs. Kitą dieną, kai atėjau į mokyklą, aš negalėjau atsisėsti, per pamoką, stoviu ir mano klasiokas mane paėmė ir pasodino. Tai... mmm.... labai... mmm... kažkaip... nepatiko. Labai skaudėjo. O mama netgi nežinojo, nes aš žinau, jeigu mamai pasakysiu, mano mama mane bandys gint, ir mano mama, dar labiau klius mamai. Nes jau vieną mamai inkstą yra atmušęs, kad vienas yra aukščiau, kitas žemiau, vienas kaba. Tai tiek, aš atsimenu labai gerai šitą įvykį.

T: Dar pasakojai įvykį, kuomet tau stipriai kliuvo, po to, kai pasipriešinai.

M1: Taip, aš atsimenu, kad jisai... čia viskas prasidėjo mamos gėrimas nuo jo. Nes aš matydavau, kaip jisai ją nugirdydavo, aš kentėdavau nuo trijų metų... viską. Ir man netgi dabar vat... galima trenkt, man neskaudės, aš galiu išlaikyti tai neverkdama, nieko. Ir puikiai atsimenu, kai jisai ją girdė... ir... jiniai sako: „Ne, viskas, nebenoriu, nebenoriu“. O jis jai vis tiek per prievartą girdo. Ir... norėjo jai trenkti. Ir aš prieš mamą atsistojau, sakau: „Tik pabandyk, tau baigsis bloguoju“. Nes jisai žinojo, nes jeigu aš močiutei pasiskųsiu, jam bus labai blogai. Ir jisai paėmė mane už plaukų ir į sieną trenkė. Po to dar atspardė. Ir... matos, kad ant nosies yra truputėlį kupra, bet man jiniai nebuvo lūžus, man jiniai buvo tiesiog labai sutrenkta. Tai vat... Tai atsimenu, kai aš ją užstojau. Ir... kai tiktai norėdavau mamą užstoti, visada mama pirma įsiterpdavo, nes žinodavo, jeigu aš vėl bandysiu ją užstoti, vėl gausiu. Man buvo aštuoni, aštuoni devyni maždaug. Man tada buvo labai sunku tai išgyvent, nes... ir žaizdos būdavo didelės, ir viską, bet aš vis tiek stengdavausi tai iškentėti. Nes žinodavau, kad jeigu aš jam parodysiu, kad man skauda, kad aš esu silpna, jisai dar labiau pradės daužyti. Tai todėl aš stengdavausi, ir dabar pas mane yra įprotis – negaliu verkti prie visų. Aš turiu eiti kur nors į šoną, kur būčiau viena, kad manęs nematytų. Nes jeigu mane matys, tai... man tada būna, nu... per didel-, atrodo, kad labai gėda, nes esi jau nemažas, ir kai verki tave mato. Yra labai sunku, bet būna, kad kartais nesusilaikau ir pravirkstu prie visų. Tiesiog pasižiūri ir taip sako: „Keista... labai retai, kada prie visų verki“ – sako – „Pasakyčiau, kad išvis tu esi žmogus, kuris nnn- negali verkti“.

T: Mhmm, žmogus, kuris negali verkti...

M1: Nu tiesiog, aš manau, kad todėl jog... aš esu... mažai kur-, kurie vaikai yra tiek iškentėję, kiek aš ir tas skausmas tiesiog nu yra ne toks sunkus tas skausmas pasidaro. Ne taip skaudu. Ir kai

įžeidinėja, aišku, būna skaudu vis tiek, bet tu stengies taip nekreipt dėmesio, kaip anksčiau, nes vis tiek tu... tai esi išlaikęs anksčiau. Ir tai yra geras plusas... ateityje, nes... tu galėsi atsilaikyti, jeigu tau, kas nors tave įžeidinės.

T: Minėjai, kad turėjai močiutę. Ar gali papasakoti kažkokį atsiminimą apie ją kol ji dar buvo gyva?

M1: Kai jinai buvo gyva, tai visada, vat kaip, pavyzdžiui, skridau į Graikiją. Tai viskuo rūpinosi močiutė. Nes mama, mamos tą savaitę nebuvo. Ir... man buvo likusi viena diena iki išskridimo, ir aš buvau viena iš papildomų vaikų, pati pagrindinė. Ir vieną dieną, prieš išvažiuojant man paskambino ir sako: „Važiuosit?“. Močiutė pasižiūrėjo, žino, kad aš labai noriu ir žino, kad daug vargo, nes viską reikia per vieną dieną padaryt, sako: „Važiuojam“. Tai mes su ja bėgom į parduotuvę, apsipirkom, pasą per vieną dieną turėjom pasidaryt, viską. Ir šiaip... jeigu tikrai prisiminimai, aš nei vieno neatsimenu prisiminimo blogo apie močiutę. Visi tikrai geri. Nes jinai nu... tikras angeliukas buvo, ap-, jinai negerdavo beveik, išgerdavo tikrai per šventes. Ir nu... tiesiog buvo man nuostabus su ja gyvenimas, tai kaip pasakoj. Ir visi vadina mane kieme iki šiol dar princese maža. O mano mamą vadindavo pelene, nes... jeigu tikrai kažkas ne taip, visada jinai turėdavo tvarkyti viską. Ir kaip jinai pasakojo, nu aš pavyzdžiui, negaliu patikėti, kad mano močiutė galėjo būti tokia, kad... jinai visada versdavo tvarkytis ir nekreipdavo dėmesio, kad galėjo daugiau padėti. O man tai šitas atvirkščiai atrodydavo, nes tiesiog mama galbūt to nesuprato, kad jinai nenori, kad mama gertų, kad nori, kad jinai būtų normaliai viską, prižiūrėtų mane, o jinai gerdavo. Todėl močiutė galbūt ant jos ir parėkdavo ir kartais būdavo, kad vožteldavo, bet labai retai močiutė pakeldavo ranką. Jinai buvo pas mus ne tai, kad vat senelis būtų šeimos galva, o buvo močiutė, nes senelis irgi gėrė, ir jinai vienintelė negėrė.

T: O gali papasakot kokį vieną kartą, kada močiutė buvo pakėlus ranką?

M1: Tai buvo prieš mamą. Mama atėjo labai girta ir... Močiutė pasakė: „Jeigu jinai grįš šiandien... negrįžta šiandien, tai tada jau viskas, išvarysiu ją iš namų“. Močiutė su-, pasakė man padėt jai surinkt mamos daiktus. Aš surinkau mamos daiktus. Ir mama grįžo girta, o mane kvietė draugas eiti pasivaikščioti, gal į kokį koncertą, sakė, nueisim. Ir ar susiruošiau viską, jau norėjau eiti ir mama manęs neišleido. Mama pakėlė prieš man-, prieš mane ranką, vieną vienintelį kartą gyvenime norėjo man trenkti. Ir... močiutė pribėgo, ją už plaukų, ant žemės. Sako: „Tu dar kartą prieš ją ranką pakelsi, tau... tu jau kitą kart nebeatsikelsi išvis“ – ir sako – „Susirink daiktus ir išeik“. Bet pagailėjo, nes jinai per daug mylėjo mano mamą, kad ją išvaryt.

T: Sakei, kad dvi savaites po to, kai močiutę palaidojo, negalėjai kalbėti...

M1: Taip, man labai buvo sunku... bet nežinojau kodėl, nes manęs klausia: „Valgysi?“ – aš tikrai linkteldavau. Arba išvis, ir vat nuo tada pas mane yra sutrikęs apetitas. Ir aš... turėčiau sverti 45, o

sveriu 41. O kai atvažiavau į globos namus, tai vat tad-, tuo būtent momentu po močiutės mirties keli mėnesiai praėję, tai... Aš atvažiavau kai į globos namus, man buvo 13 metų ir aš svėriau 36.

T: Po močiutės mirties norėjai trumpam į globos namus. Ar gali pasakoti pirmą prisiminimą, koks ateina į galvą, iš gyvenimo PAVADINIMAS1 globos namuose?

M1: Tenai buvo dar mažų vaikų, kuriems yra po du, po tris metukus buvo, dvi mergaitės. Ir vadovam buvo tikrai juos sunku prižiūrėt, ir mūsų iš viso buvo vienuolika ar tai dešimt vaikų, ir buvo vadovam tikrai sunku. Tai aš jiems padėdavau... tas mažesnes, ir vystyklus keisti, ir prausti, ir į kiemą išvesti. Ten... einam kur nors pasivaikščioti, ir ma-, man kas buvo juokingiausia, kad tos mažosios mane mama vadino. Ir kiek žinau po to, kaip girdėjau, kad tie vaikai dabar turi globėjus ir gyvena su globėjais, tos dvi mergaitės.

T: Pasakojai, kad mama ateidavo, būdavo blaiva, bet sakei, kad tau būdavo labai sunku su ja bendraut. Ar gali prisiminti kurį nors vieną kartą, kada mama tave aplankė?

M1: Man čia būdavo kalbėt todėl sunku, kad... aš žinodavau, kad jinai man pažada, kad viskas, baigs gerti, kad jinai iš čia nori mane pasiimt, mane iš čia pasiims ir aš patikėdavau. Ir kai tiktai jinai neįvykdėdavo, tuo man būdavo... kuo labiau jinai, daugiau kartų man pažada ir kuo daugiau kartų jinai to neišpildo, tuo man buvo sunkiau su ja bendrauti. O dabar nu... dabar tai galiu su ja bendrauti nes aš žinau, kad tai, dabar aš jau supratau, kad tai yra liga ir jeigu pats žmogus nenorės jusiai iš jos neišlips.

T: Pasakojai, kad močiutė labiau rūpinos tavim negu mama. Ar gali prisimint konkretų įvykį ar situaciją, kur tai atsispindėtų?

M1: Nu sakė mama, kad... kai močiutė sužinojo, kad jinai yra nėščia, močiutė jai pasakė padaryt abortą. Nes... aš nežinau iš kur močiutė žino, bet močiutė pasakė taip mamai: „Aš žinau, kad jinai bus nelaiminga po mano mirties, ir geriau negimdyk, nes vaikui bus sunku gyventi čionais. Pati pamatysi“. Buvo... jie nuėjo daryt abortą, bet daktaras pasakė, kad per vėlu. Ir jusiai nesiruošė žudyti. Tai... kai vat mane pagimdė, mane močiutė, visas kiemas mane ant rankų nešiojo, nes buvau visų labai mylima. Ir... nu va tiek, kiek aš atsimenu. Kiek man pasakojo.

T: Vėliau tave perkėlė į PAVADINIMAS2 globos namus, kokį prisiminimą galėtum papasakoti iš gyvenimo ten?

M1: Oi, ten tai daug prisiminimų turiu. Nes aš dar ten ir iki šiol gyvenu, tai... Nu mano buvo nebent tiktai, galiu pasakyt pirmą įspūdį, kaip tenai atvažiavau... Dideli globos namai, galvojau, kad pateksiu, ten kur yra būna 50 – 70 vaikų, o sužinojau skaičių, kad tenai gali daugiausia būti tik 12 vaikų, ir labai nustebau. Ir kai įėjau, ten buvo savanorė viena iš Italijos, bet jinai kalbėjo lietuviškai truputį, ir jos toks akcentas labai keistas. Ir jinai sako: „Labas“. Aš tokia: „Labas“. Ir iš pradžių nesupratau, ar jinai čia gyvena, ar jinai tik čia ateina. Ir mano buvo pirmas įspūdis, kad čia tikrai man

patiks. Ir mane pirmas įspūdis neapgavo, tikrai tenai patinka. Ir jeigu man dabar pasiūlytų kur nors kitur važiuot, aš nevažiuočiau, nes... čia turiu labai daug brangių žmonių, kurie dėl manęs stengiasi, ir aš stengiuosi irgi dėl savęs ir dėl jų... Kai stengiasi dėl tavęs, tai yra... labai didelis ir labai gražus jausmas, nes tu jautiesi kažkam reikalingas ir jautiesi, kad tu esi ne vienas ir... kokia problema – tu gali pasisakyti ir kartu ban-, bandyti ją spręsti. O nei tai, kad, pavyzdžiui, jeigu vat... gyvenčiau namuose, kai močiutė, po močiutės mirties, aš žinau, kad mano gyvenimas būtų blogas. Nes aš eičiau šunkeliais, vaikščiočiau gatvėmis, ir tikrai iš manęs nieko gero nebūtų. Nei... aš nebūčiau tiek pasiekusi, kiek dabar gyvenime. Nes kokia gyvenimo prasmė, kai... neturi daug draugų. O dabar kai turiu daug draugų, aš jais galiu pasikliauti. Ir... pavyzdžiui, aš atskiriu draugus, kurie yra tikri draugai, nes pas mane buvo daug situacijų, iš kurių mane reikėjo buvo traukti. Ir mane traukė draugai. Ir taip pat aš esu pasirengusi dantimis ir nagais kovoti už savo draugus. Niekada jų nepaliksiu bėdoj, kad ir kokia būtų situacija.

T: Papasakok plačiau apie kokią nors situaciją, iš kurios reikėjo tave traukti.

M1: Hmm... Buvo viena iš situacijų, kur sužinojau, kad mama guli ligoninėj. Aš buvau labai stipriai prisigėrusi. Ir mane traukė draugai, nes manęs ieškojo vadovai. Jie man nešė maistą iš namų, iš globos namų. Ten... vandens, kvėpalų visokių, kad tiktai neužjaustų. Bet vis tiek, užjautė, pajautė vadovai, bet nieko blogo nebuvo, tiktai įrašė minus 10 litų ir nenorėjo iš pradžių su manim normaliai bendrauti. Taip šaltai su manim bendraudavo. Po to viskas atsistojo į savo vietas.

T: Aš daugiau klausimų tau nebeturiu. Ar norėtum dar kaip nors papildyt savo pasakojimą?

M1: Hmm... manau, kad ne. Kad jau viską pasakiau.

T: Tada tiek, ačiū tau labai.